

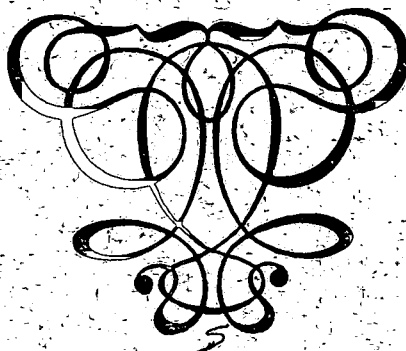
# STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN



## INNEHÅLL

L. V. Birck, Böhms-Bawerks Theorie. — Erik Schalling, Sockenbegreppet och dess territoriella bestämning. — Bo Enander, Striden om »72:an» vid 1834-35 års riksdag. — Lage Staël von Holstein, Kring sjögränsen. Ett genmäle. — Svar på genmäle av Torsten Gihl. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Konstitutionella frågor vid 1926 års riksdag. Kommunalförfattningsfrågor vid 1926 års riksdag. Av H. Tingsten. II. Statistik och ekonomi: Ränteförhållandena. Av Emil Sommarin. — Litteraturgranskningar: Hans Kelsen, Allgemeine Staatslehre. Anm. av Gunnar Aspelin.

ÅRG. 29

JULI 1926

HÄFT. 3

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

# PRENUMERATIONSANMÄLAN

**S**TATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna S. WALLENGREN, R. MALMGREN, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSÖN), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten S. WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund.

*Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.*

Lund i december 1925.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

---

Av *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4: —
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3: —
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5: —
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1: —

# BÖHM-BAWERKS THEORIE

FREMSTILLET, KRITISERET

AF

PROFESSOR DR. L. V. BIRCK.

---

Motto: "*that dismal science!*"  
Carlyle.

## I.

Böhm-Bawerks Agioteori, som gaar ud paa, at nutidige Varer objektivt er mere værd end Fremtidsvarer, begrundes han paa forskellig Vis: a) gennem Læren om den perspektivistiske Forkortelse: vi forudaner kun Fremtidens Nydelse med et Fradrag og med Forbehold af Muligheden alligevel ikke att opnaa Nydelsen; dette fører nu ikke eo ipso til, at en Vare i Nutiden har større Værdi end i Fremtiden; den perspektivistiske Forkortelse er jo ikke et objektivt men et subjektivt Moment: der er en Mængde Varekvanta som for mig har større Værdi i Fremtiden end i Nutiden, fordi de gemt til Fremtiden dækker et mere trængende Behov. Med *Aftallion* kan vi hævde, at der er et *Ligevægtspunkt*, hvor vi uden Rente faar Nytteæquivalens ved at fordele vor Indtægt over Nutids og Fremtids Forbrug, og at først efter dette Ligevægtspunkt har Fremtidsgoder saa meget mindre Nytte og Værdi end Nutidsgoder, at det individuelle Rentekrav opstaar.

b) Nutidsvaren er overlegen, fordi den kan bruges nu, imorgen og iovermorgen, medens Fremtidsvaren kun kan bruges iovermorgen. Denne Accumilation beror paa en grov logisk Forsyndelse, thi vi kan ikke bruge Nutidsvaren *baade* i Dag og imorgen, men *enten-eller*, og den tager Værdi efter hvor den giver størst Nytte;

naar jeg hengemmer den femte Cigar til i morgen fordi den imorgen er min første Cigar og derfor mere værdifuld, saa kan den ikke have mere Værdi end den Cigar der først er lovet mig imorgen tidlig.

c) At Varen har større Grænsenyttelse nu end i Fremtiden, fordi Nutiden har et større Behov og færre Dækningsmidler, skyldes en logisk Saltomortale, nemlig Postulatet om, at den for nogle Individuer gældende større Grænsenyttelse af Nutidsgodet (altsaa noget subjektivt), gælder objektivt for alle: for Samfundet som Helhed. Den samme Saltomortale forekommer, naar B.-B. tillægger nutidig Værdi af nutidig Arbejde større Valeur end fremtidig Værdi af fremtidigt Arbejde, og deraf slutter, at alt nutidigt Arbejde har større Værdi end fremtidigt. Et nutidigt Gode hengemt til Fremtiden, har, naar Fremtiden bliver til Nutid, ikke større Værdi end et Gode, der først fremkommer til den Tid, ligesom Midlet til Nydelse om en Maaned, tilbagediskonteret til Nutid, har samme Værdi enten det eksisterer idag eller først kommer tilstede i Forbrugets Øjeblik; med Emil Sax kan vi sige at B.-B. ikke sonderer mellem *Valgvurdering* (om jeg vil nyde samme nutidige Gode straks eller senere), *Præsensvurdering* (at en given Nydelse idag synes mig af en anden Valeur end den synes mig imorgen) og *Fremtidsvurdering* (at en objektiv ensartet Nydelse i Øjeblikket kan synes mig mindre værdifuld end den samme Nydelse senere, og hvori man i Nutiden sammenligner en nutidig Værdi af et nutidigt Gode med en fremtidig Værdi af et fremtidigt Gode).

Anbringer en Mand med Indtægt for Øje, da sælger han Nutidsgodet for derfor at købe Fremtidsgodet, om hvilket B.-B. paastaar at det har mindre Værdi i Dag (hvad det ofte men ikke altid har). Naar Produktionsmidlet til sin Tid vil frembringe en Vare, kan denne nemlig i Dag kun have en fremtidig og efter B.-B. altsaa *reduceret* Værdi, hvorefter Produktionsmidlets Pris i Dag jo maa rette sig; naar Varerne er færdig og fra fremtidig er bleven til nutidige, faar de eventuelt ogsaa i kraft af den større Produktmængde til den Tid en større Værdi; Forskellen bliver Renten. B.-B. begrundet her Renten, siger E. Sax, samtidigt efter Produktivitets- og efter Agioteorien, ligesom han sammenblander den objektive og den subjektive Bedømmelse: Først lader han som vi andre, Renten,

den objektive, fremgaa af de mange subjektive Bedømmelser (ved Grænsen), men strax efter lader han den objektive Bedømmelse (udtrykt gennem Markedsrenten) bestemme den subjektive, idet han afleder Individernes Disagio af den objektive Faktor, Renten, og herved synder mod Grænselærens afgørende Sætning, at den objektive Vurdering ikke er en Gennemsnits-, men en Grænsevurdering. B.-B's Nomenklatur er springende: Mellemproduktet er snart et Fremtidsgode nemlig i Relation til Endeproduktet, og snart et Nutidsgode nemlig som *eksisterende* Produktionsmiddel; vi har imidlertid intet Valg ved Mellemproduktet, som kun kan anvendes paa een Vis, den fortsatte Omdannelse; ligeledes mener han snart med Fremtidsvarer Varer, der bliver til i Fremtiden, snart eksisterende Consumforraad, der henlægges til Fremtiden, og snart igen alle eksisterende Mellemprodukter.

d) En Afart af Agioteorien og en Overgang til Udbytnings-teorien, blandet med Produktivitetslæren, foreligger i følgende Ræsonnement: Med 2000 Kr. kan en Arbejdsgiver enten arbejde i en eet-aarig Periode og aflønne een Arbejder og sig selv eller beskæftige sig selv i en to-aarig Periode, idet han i det ene Aar selv laver et Redskab og i det andet selv dermed fremstiller Varer og det i større Mængde end han vilde i første Tilfælde; vi maa se bort fra, at Paastanden er urimelig med Hensyn til det givne Eksempel; (thi een Mand vil i to Aar rimeligvis frembringe mindre end to Mand, som *coopererer* i eet Aar) og slutter altsaa med B.-B., at da han producerer mere i en to-aarig (t. Ex 24 Stkr.) end i en eet-aarig Periode (t. Ex 20 Stkr.), vil han ikke give Arbejderen, naar han fordeler sin Kapital over kun *eet* Aar, større Løn end at vor Mand er stillet som hvis han arbejder alene i 2 Aar, hvilket vil give ham 12 Stkr. aarlig: Arbejderen kan altsaa kun faa, ikke 10 Stkr, men 8 Stkr. i Løn, om Arbejdsgiveren skal foretrække at arbejde med Hjælper. Tilmed skal Arbejderen have sin Løn, før Produktet er færdigt, skal altsaa have Nutidsgoder, medens Arbejdets Resultat er et Fremtidsgode, der først modnes, naar Aaret er forbi, og maa derfor finde sig i en Reduktion af Lønningen. Den Rente, B.-B. vil bevise, har han forudsat i det sidste Fradrag, og han accumulerer Aarsagerne, naar han reducerer Arbejderens An-

del i Produktet, fordi en to-aarig Periode er mere produktiv (en noget bagvendt Produktivitetsteori).

Af B.-B's Agioteori har efter mit Skön kun den Del blivende Værd, der refererer sig til den perspektivistiske Forkortelse og da ikke som Begrundelse af Paastanden om Nutidsvarernes højere Værdi, men kun som Begrundelse af Kravet om Erstatning for »waiting», om jeg end ogsaa her kun kan acceptere Læren med den af Schönheyder paapegné Modification: Gennemsnitmennesket gaar ud fra stadig at have samme Indtægt; ved ikke at forbruge en Del af denne Indtægt i en indeværende Maaned opgiver han strax et relativt nödvendigt Forbrug for i Fremtiden at faa et mindre nödvendigt Forbrug dækket. Iövrigt er Læren om den perspektivistiske Forkortelse egentlig uforenlig med B.-B's skarpe Afvisning af Abstinens- og Venteteorierne. Ved at benægte *Venteofrets* Existens — siger Jæger — regner han *antecipando* istedenfor »*postnumerando*»; i sidste Fald havde han opdaget Ofret.

e) Endelig hævder B.-B., at Nutidsgoder af tekniske Årsager er mere egnede til (fremtidig) Behovstilfredsstillelse end fremtidige, og er mere produktive, en omtvistelig Paastand, forsaavidt et Mellemprodukt som en Maskine altid maa kaldes er Fremtidsvare. For at begrunde sin Paastand, oplöser han de saglige Produktionsmidler i successivt investerede *Arbejdsenheder*. Arbejdet er mere produktivt, jo længere det ligger tilbage; investerer vi först Arbejdet i en Maskine og lader yderligere Arbejde cooperere med denne, produceres der mere, end hvis vi direkte lægger det samme Arbejde i Varen uden Maskinens Omvej; han udtrykker det saaledes, at i en længere Produktionsperiode afkaster Arbejdet mere end i en kortere. Dette er en Aarsagsforskydning; hvis der virkelig er et Merprodukt ved en tidligere Anvendelse end ved en senere, skyldes det Kapitalens tekniske Egenskab og ikke Investerings-tidspunktet; en Arbejdsmand vil ikke give et mindre Produkt, fordi vi anvender ham næste Aar, end hvis vi anvender ham i Aar; hvis hans Arbejde har mindre Værdi i det første Tilfælde, skyldes det den perspektivistiske Forkortelses Undervurdering af Fremtidsgoder, men ikke en fysisk Mindre-produktivitet (Aarum i Tilslutning til Bortkiewicz og Fisher). B.-B. er nu inde paa

en modificeret Produktivitetsteori, uagtet han kalder dette Argument »den tredje Grund» til sin Agiotiori.

## II.

B.-B. opstiller følgende Skala for en Arbejders Produktion, idet han gaar ud fra, at man i 1909 raader over en bestemt Mængde Produktionsmidler, der svarer til 30 Arbejdsdage (een Maaned); anvendt med det samme, frembringer Maanedens 100 Produktenheder, investeres den i Løbet af 1909 og 1910 faas 200 Enheder o. s. v.

En Arbejdsmaaned af Aaret		1909	1910	1911
giver, idet Produktionen udstrækkes til				
1909 .....	100 Enh.			
1910 .....	200 »	100 Enh.		
1911 .....	280 »	200 »	100 Enh.	
1912 .....	350 »	280 »	200 »	
1913 .....	400 »	350 »	280 »	
1914 .....	440 »	400 »	350 »	
1915 .....	470 »	440 »	400 »	
1916 .....	500 »	470 »	440 »	

Hvilket Aar man end vælger — siger B.-B. — vil man altid opnaa et større Udbytte ved at anvende en Arbejdsmaaned af 1909. Produktionsudbyttet bliver mindre, jo længere frem i Tiden vi vælger vor Arbejdsmaaned: Den ældre (nutidige) Produktionsmængde er altså den lige store yngre (fremtidige) teknisk overlegen. Grunden til, at Tallene i Kolonnen for 1909 er større end de øvrige Tal i de tilsvarende Rækker for de andre Aar, er imidlertid den, at Produktionsperioden har været længere end for de Gode, hvis Produktion paabegyndes senere. F. Eks. opnaar man 350 Produktenheder i 1912 ved at anvende en Arbejdsmaaned fra 1909—1912, medens man ved at anvende en Arbejdsmaaned fra 1910—1912 kun opnaar 280 Enheder. B.-B. begaar den Fejl at sammenligne Udbyttet af ulige lange Produktionsperioder, og da han i Forvejen har forudsat, at Udbyttet afhænger af Produktionsperiodens Længde i et vist Forhold, er der intet mærkeligt i, at han finder det sanime udtrykt i Tabellen: Konklusionen er givet med den postulerede Forudsætning: »Den tredje Grund» hos B.-B.

er derefter ingen selvstændig Grund (Stjernqvist i en Afhandling i Social-økonomisk Festskrift 1925). Hele det udviklede Tabelmateriale siger nu blot, at en længere Periode med en samlet Totalanstrængelse giver et større Produkt end en kortere, hvad der ikke en gang altid slaar til. Det kan jo være, at en Maskine af højere Teknik kan fremstilles i kortere Tid end en klodset ældre Type. Ogsaa Sax benægter, at den »tredje Grund» er bevist, og slutter elegant, at »Tidsvarighedens Resultat er forskuddt over paa Tidsfølgen».

Nu springer B.-B. fra det tekniske til det økonomiske; idet han multiplicerer det tiltagende Varekvantum med aftagende Grænsenytt (aftagende, fordi Varen kommer til Modenhed paa et stadig senere Tidspunkt, og derefter yderligere reduceret, fordi der bliver større Vareforraad), faar han en til Prisen svarende Nyttestørrelse for det producerede kvantum; han gaar ud fra, at, hvad der straks er til Stede har Grænsenytt 5, næste Aar Grænsenytt 3,8, 3:die Aar 3, 4:de Aar 2,2 og 5:te Aar 2, eller begyndende

	1909	1910	1911
	strakt over		
1909	$(100 \times 5) = 500$		
10	$(200 \times 3,8) = 760$	$(100 \times 3,8) = 380$	
11	$(280 \times 3) = 840$	$(200 \times 3) = 600$	$(100 \times 3) = 300$
12	$(350 \times 2,2) = 770$	$(280 \times 2,2) = 616$	$(200 \times 2,2) = 440$
13	$(400 \times 2) = 800$	$(350 \times 2) = 700$	$(280 \times 2) = 560$

Men det kan vel tænkes, at den dobbelte Reduktion paa Grund af den aftagende Grænsenytt opvejer Øgelsen i Produktionen; hvis B.-B. havde taget andre Cifre fra Grænsenytt, f. Eks. omvendt proportionalt med Mængden, var der ingen Forskel fremkommen mellem Totalværdien af Produktionen, enten den var strakt over flere eller færre Aar. B.-B. har forvekslet teknisk og økonomisk Produktivitet og paa Basis af postulerede Tal givet økonomiske Love.

Ud fra sin »tredie Grund» naar B.-B., der nu helt svinger bort fra sin Agioteori, til sin Lære om *Produktionsomvejene*, der igen implicerer en Paastand om at *Tiden som saadan er produktiv*; han viger egentlig ikke tilbage for de arildsgamle Analogier, en Skov, der vokser, og Vinen, der forædles ved Lagring, og synes her at



følges af Wicksell. Medens vi i Industrien *bevidst* og ved *vor Handlen* kan forlænge Produktionstiden, kan vi ikke dette ved Skovens Vækst; her er det Naturen, der handler for os og uden vor Indgriben; Tiden er ikke Aarsag, men i givet Fald kun en Betingelse for, at Naturkræfterne kan virke; at Vinen forædles ved Lagring, beviser intet med Hensyn til Tidens Indvirkning siden Lagring af Frugt virker modsat. Ikke Tiden som saadan, men vor *Virksomhed* er produktiv; denne foregaar ganske vist i Tiden som i Rummet, men deraf kan vi lige saa lidt slutte *à priori*, at Tiden er produktiv, som at Rummet er det.

B.-B.'s Lære om Omvejsproduktionen gaar med Rette ud fra, at vi forlænger Produktionen ved at indskyde *nye Trin* i Proces- sen; f. Eks. laver man Maskinen først og derefter ved dens Hjælp Varen i Stedet for at begynde paa Varen ligestraks uden Maski- nen som Melletrin; Omvejsproduktion betyder, postulerer B.-B., en forlænget Tid. Produktionsperioden er da »Melletrummet mellem det først anvendte Arbejdsatom og Produktfuldendelsens sidste Haandgreb». Støvleens Produktionsproces er da ikke blot Tiden i Skomagerværkstedet, men denne tillagt Læderets Garvings- tid, tillagt den Tid, hvori de forskellige Skotøjs- og Garverimaski- ner er blevet lavede, plus den Tid, det har taget at fremdrage den Malm, der er i Maskinerne, plus den Tid, det har taget at indrette Jernminen, plus den Tid, det har taget at frembringe den Okse, hvis Hud er i Støvlen, plus Beredningstiden af den Jord, hvorpaa Oksen har græsset, plus Spadens eller Plovens Frem- stillingstid, hvormed Jorden er beredt o. s. v., som i det gamle Börnerim om Tallet paa Tavlen, skrevet med den Griffel, som er i det Hus, som er paa den Mark, som Hans har plöjet.

Om Omvejsproduktionen siger B.-B.: »dass es grösseren Erfolg bringt, Gebrauchgüter auf Umwegen als unmittelbar zu produzie- ren, lehrt die einmütige Erfahrung aller Produktionstechnik uns: es ist einmäl so!» B.-B. burde i al Fald med Landry have set den Begrænsning, at man dog ikke i det uendelige kan forlænge Perioden med stadig stigende tekniskt Resultat.

Naar B.-B. opstiller Eksempler, viser han kun, at man ved Produktion af *bestemte* Goder kan opnaa flere Produkter, naar man anvender *bestemte* Omveje, men ikke, at det gælder for alle

Goder ved alle Omveje. Dette indrømmer han, for saavidt som han siger, at Omvejene skal være kloge og »geschicht gewählt»; Stjernquist drager af dette Forbehold, at ikke alle, omend *altid* de anvendte Omveje er teknisk giftige, den vel haarde Slutning; at Loven faktisk kun udsiger, »at saafremt man anvender Produktionsomveje, der giver et større Udbytte, faar man et større Udbytte».

En Omvej er tidstagende, hævder B.-B., og slutter heraf i en falsk Generalisation, at den er *tidsforlængende* og at *Tidsforlængelsen er produktiv*; nu indrømmer han samtidig, at der er tidsforkortende Omveje; hertil erklærer Wicksell, at alle kendte tidsforkortende Processer maa være i Anvendelse, siden de ikke kræver Offer; dette er rigtigt, thi bortset fra at Kendskabet ikke behøver at være alment, er Samfundets Maskinekvipering ikke eet med Enkeltmands, der ikke blot kan være hindret af Uvidenhed, men ogsaa af Mangel paa Midler, og faktisk kender vi tidsforkortende udbyttegivende Processer, som kræver meget stort Offer i Form af Investkapital; højere Teknik kan tilmed betyde, at Processerne, en Vare gennemløber inden sin Færdiggørelse, bliver færre, saavel som at Produktionstiden i hvert af Trinene forkortes: Dobbeltvæven fremstilles hurtigere end de Væve, den remplacerer, og den elektriske Motor er lettere at fremstille end et Lokomobil til Trækbrug. Men selv om Wicksell havde Ret, saa *falder Loven om Tidsforlængelsens Produktivitet som general Lov*, naar der er tidsforkortende Processer, som giver større Udbytte, og tidsforlængende, som ikke gør det. Werner Sombart giver baade Lexis, der er enig med mig, og B.-B. Ret, naar denne taler om Tidsforlængelse og hin om Forkortelse som karakteristisk for vor Tids Proces; for at faa Omslagstiden (hvor i Varen er i Circulationsform) forkortet, anskaffer vi Maskiner, hvis Fremstilling kræver Tid. Sagen er iøvrigt den, at Omvejsproduktionen ialfald kun i Relation til en Del af Produktet, men ikke til det hele er tidsforlængende; *maalt i Forhold til hele Produktionens Resultat er Omvejen en Genvej*. For at forstaa dette maa man have opfattet, hvad jeg med et Udtryk, der lyder som en *contradictio in adjecto* kalder den *simultan-successive, kontinuerligé og regelmæssige Trinproces*, hvori vor økonomiske Virksomhed foregaar, og som for at bruge et Clarks Udtryk

*synchroniserer* (samtidiggör) alle Produktionens Facer. Men forinden maa jeg gøre Rede for B.-B's Kapitalbegreb.

### III.

Om Kapital bruger B.-B. det misvisende Udtryk, *Subsistensfonden*; Definitionen er svingende, Fonden er snart Indbegrebet af alle *Mellemprodukter*, hvortil henregnes Maskiner; det er Konsumgoder i »Werdeform»; Fonden strækker sig saaledes trinvis ud i Fremtiden baade med Hensyn til Modningsgrad og til Art; han opfatter samtidig Kapitalen som en Samling *Arbejdsindskud*, der er transformeret, har krystalliseret sig i forskellige Vareformer, som svarer til de forskellige Trin paa Produktionsstigen: han springer fra konkret til abstrakt Kapital. B.-B. synes ikke at medregne de salgsmodne Konsumvarer, som ligger paa Lager; thi de er ikke tekniske Mellemprodukter; og dog er de det økonomisk, fordi deres Passage gennem Lagrene er en nødvendig Del af Processen og et vist Lagerforraad er nødvendig, for at denne ikke skal afbrydes; snart regner han nu faktisk disse Lagre med, siden han taler om nutidig Arbejdsindskud og identificere disse Indskud med deres Aflønning, som jo bestaar i de færdige Varer. Men hermed bliver hans Subsistensfond eet med, hvad jeg kalder den *konkrete Realkapital*; hans Fejl er imidlertid her, at han ikke sonderer mellem konkret og abstrakt Realkapital (Clarks »true capital»); uden for saa vidt han fører Realkapitalen tilbage til de Arbejdsenheder, der ligger i den; men i sine Tabeller gaar han ud fra Fondens Pengeværdi og taler om Kapital som en Kvantitet af Penge, hvad Frank Vetter anser for lige saa urigtigt som at sige, at en Kvantitet af Vægt er *pig-iron*; han opererer altsaa hverken med abstrakt eller konkret Kapital, men med et Mellembegreb »true capital» udtrykt i *Pengeform*; hvilke forfærdende Følger dette har for hans Tabeller, skal senere vises.

I disse gaar han ud fra, at Subsistensfonden er en *fast*, ikke en Størrelse, der varierer, naar Løn eller Rente forandres, hvad der strider mod hans egen Forudsætning, at højere Rente fremkalder større Kapital; men bortset herfra er hans Subsistensfond lige saa lidt som Stuart Mills Lønningsfond en fast Størrelse;

naar han indser, at der udenfor Kapitalen staar en Række »Dauergüter«, saasom Villaer, Autoer, Kunstsager og Klæder, saa bør han vide at menneskelig Vilje baade kan forøge og forringe det arbejdende Subsistensfond om ikke paa engang saa ved i Produktionens Forløb at dirigere den erstattende Produktion af opslidte »Dauergüter« over til Fremstilling af Subsistensfondens Varer; Muligheden for at forøge Subsistensfonden er endog meget stor i en Tid, hvis Plutokrati investerer en ikke ringe Del af sin Formue i Konsumets Dauergüter.

B.-B.'s Kapital kommer saaledes til at bestaa af Arbejdsindskud i forskellig Form, i des flere forskellige Former, jo længere Produktionsperiode, vi regner med. I sine Tabeller lader han sin Kapital, udtrykt i den *samme* Mængde Penge, virke, fordelt over længere eller kortere Perioder, hvilket er en Omskrivning for, at han ændrer Kapitalens Sammensætning; den korte Periode betyder, at Samfundet væsentlig kun har Konsumgoder, som straks skal nydes; den lange Periode betyder, at en stor Del af Samfundets Kapital er i form af Mellemprodukter; hvis vi fortolker Produktionsperioden som Kapitalens *organiske Sammensætning*, og denne skal tilpasse sig efter Subsistensfondens relative Størrelse, kommer vi i Virkeligheden til en af B.-B.'s vigtigste Landvindinger, at Produktionsperioden d. v. s. Tekniken skal afpasse sig efter Forholdet mellem Kapitalens Størrelse og Arbejdertallet; Sax har Uret, i at kalde denne Sætning for en Tautologi (at den kun skulde udsige, at Mængden af forhaandenværende Kapital bestemmer den Kapital, der staar til Produktionens Raadighed).

Jeg skal nu i Afsnit IV give min Opfattelse af Kapitalen og den økonomiske Virksomhed.

#### IV.

Samfundet ejer en *fast og omløbende konkret-Realkapital*; indenfor den første sonderer vi mellem de arbejdende Redskaber og Betingelserne for, at de kan bruges f. Eks. Bygninger; men fast Kapital maa have et Medium at arbejde i, den omløbende Kapital, der omfatter Raastoffer, Mellemprodukter og saa mange Færdigvarer, som er nødvendige for at Produktionen kan fortsættes

(Møllén kan ikke male Luft, den maa have Korn at bearbejde) og hvis Mængde er afhængig af det arbejdende Maskineris Art og Størrelse. Kapitalen har saaledes en *organisk Sammensætning*, bestemt af dens Størrelse og af Tekniken; kender vi Størrelsen af den ene Del af Kapitalen burde vi eo ipso kende den anden, fordi Kapitalen burde være og i et statisk Samfund er harmonisk sammensat. Men ogsaa paa anden Vis skal Kapitalen sammensættes harmonisk; som vi fordeler Arbejdskraften over de Bedrifter, der producerer Consumvarer, over dem, der producerer Produktionsmidler, og over dem, der producerer Raavarer, maa vi fordele Kapitalen over de tre Slags Bedrifter, der staar i et vist af Tekniken og Kapitalens Størrelse givet Forhold til hverandre: Raastofbedrifterne frembringer Raastof til de to andre Bedrifter, Maskinfabrikerne Redskaber ikke blot til Raastof- og Consumfabrikerne, men ogsaa til sig selv, medens Consumfabrikerne producerer Forbrugsvarer til de Arbejdere, der er knyttede til alle tre slags Virksomheder, samt til andre Deltagere i Produktionsudbyttet, — eller vi har Ligningerne  $L_r + L_m + L_c = L$  samt  $K_r + K_m + K_c = K$ , hvor Fodbogstaverne angiver, at vedkommende Faktor er anbragt ved Frembringelse af Raastof ( $r$ ), Produktionsmiddel ( $m$ ) og Consumvare ( $c$ ). Produktet  $P$  er, hvis der kun var Arbejdere og Kapitalbesiddere som Udbyttets Deltagere  $lL + rK$ , hvor  $L$  og  $K$  er Antallet af Arbejdere og Kapitalmængde og  $l$  og  $r$  disse Faktoreres Aflønning.

$P$  er da paa samme Tid Produktionens Resultat og Tjenesteydelsernes Aflønning, enten disse bestaar i Ydelse af Arbejde eller af Kapitaldisposition. Arbejdsprocessen er, naar vi ser paa den enkelte Vare, *successiv*; idag fælder jeg et Træ, imorgen udhuler jeg det og iovermorgen udrygger jeg det til en færdig Baad; denne *simple Operationsfølge* bliver imidlertid til *Trin*, naar Arbejdets Delning indtræder, saaledes at  $A$  i Dag fælder et Træ,  $B$  imorgen udhuler Stammen og  $C$  iovermorgen udrygger Baaden. Saasnat disse tre Mænd faar deres specielle Processer som særlig og fortsat Opgave, bliver ikke blot Arbejdsprocessen *uafbrudt*, men ogsaa *simultan*; ser vi Processen i *Fugleperspektiv* og som *nultidig*, ser vi, at  $A$  i Dag fælder et Træ, som bliver til Baad i overmorgen, at  $B$  samtidig udhuler en igaar fældet Stamme, der bliver til Baad

i Morgen, og at *C* udrygger og færdiggør en igaar udhulet og i forgaar fældet Stamme. Hver Dag færdiggøres en Baad indeholdende 3 Arbejdsdage, hver Dag indskydes 3 Arbejdsdage, men paa forskelligt Trin; saaledes at der just daglig *indskydes ligesaa mange Arbejdsdage, som der indskydes af Produktionsmaskineriet* i Form af endelig Vare; hermed kan vi ikke sige, at 3 Dagværker daglig producere en Baad men kun at de gør det, *betinget af Eksistensen* af en vis Kapitalmængde; for at producere med de Fordele, der knytter sig til den *sumultan-successive* Arbejdsform, maa vi have en Kapital af 6 Dagværker, hvoraf 1 er investeret i et fældet Træ, 2 i en udhulet Stamme og 3 i en færdig Baad, der *eo ipso* er de tre Arbejderes daglige Aflønning, hvis der ikke er andre der skal deltage i Udbyttet i Kraft af en eller anden Magtstilling f. Eks. Kapitalens Besiddelse. Allerede her ser vi, at *Arbejdsinskuddet først maa blive til Kapital, optages i Kapitalorganismen* og at den *færdige* Vare, Baaden, en Tid af sin Eksistens *har været Kapital*. Som Föden ikke direkte afsætter sig til Arbejdsenergi, men først bliver en Del af den menneskelige Organisme, Köd, Blod og Nerver, og som Arbejdsenergien først har været Köd, Blod og Nerver, gaar Arbejdsinskuddet regelmæssigt og continuerligt *ind i Kapitalorganismen*, der lige saa regelmæssigt og fortsat af sit indre udskyder en Færdigvare, der rummer lige saa mange Dagværker, som samtidig er skudt ind. Foruden Kapitalen i den givne Sammensætning maa der ogsaa være et vist Antal Arbejdere tilstæde, hvis samlede Dagværker er lig Antallet af de Dagværker, der rummes i Produktionens sidste Trin. Den *nödvendige Kapitals Størrelse* er afhængig af *Antallet af Arbejdere og Trintal*; vi kan jo splitte Processen i flere Trin f. Eks. 4 eller 5; men endnu er der to Faktorer, nemlig den *Hurtighed*, hvormed Kapitalen bevæger sig gennem Trinene, og *Størrelsen af den deraf afhængige Periode*, for hvilken vi skal lave Forbruget. Bygger vi et Skib i 30 Dage og saaledes at samme Mand foretager alle Operationerne og vi skal bruge 30 Skibe, skal der paa et vist Tidspunkt — nemlig den sidste Dag — være til Raadighed  $30 \times 30 = 900$  Arbejdsinskud og 30 Skibe bliver samtidigt færdige hver 30:te Dag. Frembringer vi Skibet i 30 Processer, der hver er betroet sin Mand i den *simultan-successive* Arbejdsprocès, bliver der hver Dag et

Skib færdigt; hertil kræves en kapital af  $1 + 2 + 3 + 4 + \dots + 30$ , en Differensrække, hvor Differensen er 1, eller 465 Enheder, idet Kapitalens Størrelse da udfindes efter Differensrækkens Formel  $\frac{t(t+1)}{2} \cdot n$ , hvor  $t$  er Trintallet og  $n$  Arbejdsinskuddet pr Trin (Differensen). Hvis jeg i vort første Eksempel, tretrinnet Produktion, har  $1 + 2 + 3 = 6$  som Kapitalstørrelse, faar jeg ved firetrinnet Proces  $1 + 2 + 3 + 4 = 10$  krystalliserede Dagværk, ved 5 Trin 15, o. s. v.. Men da Endeproduktet ved 3 Trin indeholder 3, ved 4 Trin 4 Dagværker, saa er Produktet mindst 33 % større i sidste end i første Tilfælde, idet dette er Betingelsen for at jeg forøger Trinene. For at frembringe samme Arbejdsresultat som før, nemlig 1 Baad daglig behøver mit Arbejdsinskud da ved 4 Trin ikke at være større end højst  $\frac{3}{4}$ , hvad der giver en Kapital af  $\frac{3}{4}(1 + 2 + 3 + 4) = 7\frac{1}{2}$ . Da der ved 4 Trin kræves større Kapital, gaar jeg ikke bort fra de 3 Trin, undtagen jeg aflønnes ved større Produktivitet pr anvendt Arbejdsenhed, muliggjort gennem den yderligere Arbejdsdeling, saaledes at jeg kan nøjes med et mindre Arbejdsinskud, f. Eks.  $\frac{2}{3}$ , i saa Fald kan Kapitalen være  $\frac{2}{3} \cdot 10 = 6\frac{2}{3}$ , eller kun ubetydelig større end før. Her er vi gaaet ud fra, at vi søger *samme Produktmængde*; en Sammenligning bør operere med ens store Størrelser som Endemaal. Spørger vi om Kapitalens Størrelse ved 1, 2, 3, 4 eller flere Trin, maa vi gaa ud fra *samme Produktmængde* ∴ finde Kapitalstørrelsen, som vi jo søger Prisen *pr. produceret Enhed*. Varens tekniske Omkostning er ved 3 Trin  $3 \times 1 = 3$ , ved 4 Trin, naar Hensynet tages til den større Produktivitet,  $4 \times \frac{2}{3} = 2\frac{2}{3}$ , hvilken Fordel er naaet ved en kun i ringe Grad øget Kapitalmængde.

Saalidt som det er Arbejdet som saadant, hvilket Produktionens Udbytte kan tilregnes, er det Kapitalen som saadan; det er den uafbrudte økonomiske og *planmæssige Virksomhed* (Schönheyder), hvori er indkorporeret det menneskelige Geni, Generationers Erfaringer og Enkeltmands Opfindelser af Arbejdsmetoder og Midler; denne Virksomhed forefinder hver Generation, forbedrer maaske dens Metoder og Midler, dens *»ways and means»*, idet den optager en højere Teknik som realiserer Spareprincippet. Men Linien er den simultan-successive continuerlige og regelmæs-

sige trindelte Produktionsproces; ene at betragte Processen som successiv saaledes som Böhm-Bawerck og Wicksell faktisk gör det, er vildledende; Kapitalstrømmen er i sin organiske Sammensætning ikke Fortid, men kun Nutid; de udførte Dagværker eksisterer kun i investeret Form, omend i forskellig Form svarende til den successive Proces' Indskud; vi skal ikke betragte Kapitalens Sammensætning v $\ddot{e}$ rtikalt, men horizontalt, ikke *ned* gennem Tiden, men i Nutiden  $\circ$ : samtidig; i samme Nu udgraves der Malm, udsmeltes der Raajern, frembringes Staal, tildannes Faconjern, bygges Maskine, anlægges Elektricitetsværk, lægges Skinner og körer Sporvogn; paa samme Tid og just i samme Forhold en Maskine slides, bygges der paa en ny; i samme Tempo der spises Pölser, stoppes Raamaterialet i Pölsemaskinen, slagtes der en Okse og lægges en Kalv til; det er en evig *Ström*, hvori Partiklernes Mængde og Art og Plads stadig er ens, selv om de individuelle Partikler uafbrudt skifter Plads og Form.

Vi er gaaet ud fra en redskabslös Produktion, nu indföjer vi *Redskabet*: Lad mig först i 8 Dage lave 10 Stkr pr Dag; nu gaar jeg *Omvejen* og fremstiller de to förste Dage et Redskab, der kan bruges i 4 Dage og ved hvis Hjalp jeg producerer 20 Stk pr Dag. Vi har altsaa:

	I	II
1 Dag	10 Stkr	} Redskab
2 »	10 »	
3 »	10 »	
4 »	10 »	
5 »	10 »	20 Stkr
6 »	10 »	20 »
7 »	10 »	20 »
8 »	10 »	20 »
		} ny Redskab

De förste to Dage er jeg ved Omvejsproduktionen *daarlignere* stillet end för, först ved Enden af den 4:de Dag er jeg stillet som för, idet jeg i begge Fald vel have produceret 40 Stkr.; nu er der altsaa Ligevägt, vi kan ikke mer tale om Ventetid. I Forhold til den tidligere kan denne Proces opfattes saaledes: Redskabet, hvis Produktionstid var 2 Dage, er efter 2 andre Dage reproduceret energimæssigt set; efter dette *Reproduktionspunkt* anvender vi endnu Redskabet i 2 Dage, hvorefter vi naar dets *Slidpunkt*;



Slidtid > Reproduktionstid > Produktionstid; i praktisk Liv opdager vi sjældene Forskellen mellem Slidtid og Reproduktionstid, som ogsaa kan kaldes *den tekniske Amortisationstid*: Fra Grænseværdilæren, vet vi, at en Maskine efterhaanden trykker Produktionsomkostningerne paa Produktet, indtil vi naar det Punkt, hvor Maskinen er Betingelse for den »*gesellschaftlich-notwendige*» Arbejdsproces; *saalangt* indfører vi Maskinen og det til et Punkt, der er bestemt af Rentefoden. Men herved er Produktets Pris falden saa langt, at Maskinen kun giver almindelig Rente samt en Amortisationsquote, der er beregnet ikke efter Maskinens Reproduktions-, men efter dens *Levetid*, hvormed den økonomiske Amortisationstid altsaa kommer til at falde sammen; Maskinens tekniske Produktivitet afhænger af, hvor kort den *tekniske Amortisationstid* er i Forhold til Produktionstiden; det gælder at gøre disse to Størrelser korte og Slidtiden lang. Tabellen viser os, at ved Omvejsproduktion producerer vi 20 Stkr. mere i 6 Dage end ved den direkte Produktion; Omvejsproduktionen er saaledes kun en *tidtagende Omvej indtil Reproduktionspunktet*, men derefter og i Relation til hele Produktionen en *Genvejsproduktion*: 80 Stkr. kræver ved Redskabsproduktion 6 Dage, men ved Haandarbejde 8 Dage; der behøves i Virkeligheden mindre Kapital pr. produceret Enhed ved Maskinproduktion end ved Haandarbejdet, og der behøves mindre Tid; Omvejsproduktionen ser kun ud som tidskrævende, fordi Nutidens Maskiner er saa store og kostbare, at deres Reproduktionstid er relativ lang, om end kort i Forhold til Produktionstid. Lad nu i vor Tabel Tidsenheden være ikke een Dag men to Aar, saa vil Reproduktionspunktet først ligge ved Udgangen af det 8:de Aar; Maskinkapitalen vil i Forhold til een Uges Produkt eller til Tallet af de den til ethvert Tidspunkt betjenende Arbejdere synes enormt, men vil i Forhold til hele den Produktion, Maskinen i sin Levetid afleverer, ikke være stor.

Med Böhm-Bawerk iregner jeg til en Vares Produktionstid den Del af Produktionstiden for en Maskine som oplides i Vares Produktion, d. v. s. Maskinens Fremstilling indgaar som Delproces og i den simultan-successive Proces som et Trin i Vares Fremstilling; det er rigtigt at et *Trin tager Tid*; men det kan hænde, at Tiden, en Vare opholder sig i de andre Trin *fornings*

i tilsvarende Grad, saaledes at Totaltiden, Varen opholder sig i Processen og passerer Trinene i al Fald ikke vokser proportionalt med Trintallene. Lad en Vare laves i 10 Trin og vi indskyder en Maskine, der kræver 6 Trin, saa er det mere end sandsynligt, at Tiden vækser mindre end 60 pct. Dertil kommer, at en højere Tekniks Maskine ofte laves hurtigere end en lavere Tekniks; yderligere vil en Forøgelse af Produktionsprocessens Trin være ledsaget af en Forøgelse i Tempoet og endelig af en *Forkortelse af den Forbrugsperiode*, for hvilken vi lave vore Varer; vi tør næsten paastaa, at *hver Dags Forbrug nu modnes samme Dag*. Hvis vi havde en ideel Handelsorganisation, behövede vi kun nogle faa Dages Forbrug i færdigt Lager, og den nödvendige Kapital vilde da være den, som een Dags Forbrug krævede; hvor megen Kapital, det vilde være bestemt af *Trintallet divideret med Hurtigheden*. Vor Tid er netop karakteriseret af *Hurtigheden* i Produktionen, af at det tidstagende med Trinindskydelsen afbalanceres af forøget *Hurtighed* i de efterfølgende Trin, af at den højere Tekniks Maskine ofte laves hurtigere end den lavere Tekniks, af Tempoets Forøgelse og af Forbrugsperiodens Forkortelse; endelig bekræfter Ingeniörerne Paastanden om Nutidsproduktionens *Hurtighed*; efter mit Skön har Sociologen Tarde Ret i, at hvis vi blot beholder vor tekniske Viden, kan vi i Löbet af 10 Aar reproducere hele vor tekniske Kapital. Den Maade, hvorpaa Verdenskrigen skabte sit vældige tekniske Udstyr af Krigsmateriel af Baner og af Fabriker til Udstyrets Fremstilling, taler for Rigtigheden af Tardes Antagelse, for ikke at tale om, hvorledes det amerikanske »shippingboard» fra 1917—19 af intet fremtryllede et nationalt Skibsbyggeri, der i ingen Tid skabte en Handelsflaade, hvis Virkning endnu er fölelig paa Fragtmarkedet, eller maaske Krigens største Under, den interimistiske Jernbanebro over Donau til Erstatning for den sönderskudte Belgradbro, der ogsaa afgav Bevis for, at Omvejsproduktionen ikke behöver at være tidstagende. Lad de 30,000 Omdrejninger, *de Lavals-Damphertrin* foretager pr Minut være typisk for Nutidens Tempo.

Forøgelsen i Samfundets Privatkapital sker i vore Dage mindre ved Opsparing end Kapitalisation af Udbyttmuligheder, som kan skyldes Monopolstilling, men ogsaa en paa Grund af højere

Teknik teknisk større Effektivitet, som Monopolhaver kan omsætte til fortrinlig *Rentabilitet*, som tillader (hemmelige) Henlæggelser, investerede i reale Kapitalgoder, der kan blive Substans for en udvandet Aktiekapital. Hurtigheden, hvormed dette foregaar, viser os, at vor tekniske Kapitals Reproduktionstid er bleven meget kort (f. Eks. var Staaltrustens Nominalkapital ved Starten 1400 Mill. Dollars, hvortil kun svarede den halve Realkapital; i Løbet af 10 Aar lykkedes det den at presse Vandet ud af Aktierne og erstatte det med reale Værdier. Irving Fisher, Bortkiewicz, Lexis, Cassel, Aarum, Fetter og Landry er enig med mig i, at hele Böhm-Bawerks Lære om *Tiden* som produktiv er et ubeviseligt og urigtigt Postulat; B.-B. *forveksler Tid og Trin*, han forudsætter med Urette, at øgede Trin er øget Tid, han har overset, at Kapitalens Reproduktionstid bliver hurtigere og hurtigere; Tiden, siger Schumpeter, er et *dynamisk Fænomen*; der kræves Tid til at danne en Kapital, som der kræves Geni til at finde dens rette Sammensætning, der giver Maximum af Effektivitet; men er Kapitalen *engang* dannet og Methoderne Producenternes fælles Eje, saa kan vi se bort fra Tiden; engang i Virksomhed reproducerer Kapitalen i Ilfart sig selv, samtidig med at den ved Arbejdets Hjælp skaber vort Forbrugs Varer; vi har kun i det løbende Kapitalmaskineri at indskyde vort Arbejde efter den sædvanlige Fordeling og Maade, saaledes at Størrelserne  $L$ ,  $L_m$ ,  $L_r$  er uforandrede, og Kapitalorganismen holder sig selv automatisk vedlige og frembringer den reale nationale Dividende.

Vi har ikke omtalt, at lige saa vel som moderne Produktion er karakteriseret ved *Trinindskydelse*, er højere Teknik nu til Dags karakteriseret ved, at ikke blot Operationsfølger, men hele Trin bliver slaaet sammen, jfr. Universallfræsemaskinen og Cigaretmaskinen. Det er rigtigt, naar B.-B. ikke blot iregner i Produktionsprocessen den Maskine, der frembringer Consumvaren, men ogsaa den Maskine der frembragte denne Maskine o. s. v. i 12:te Potens, og dog bliver hans Beregning ubrugelig, fordi vi *overalt* bruger Maskiner; vi kan slet ikke paapege nogen Begyndelse — saalidt som afgøre, om Hönen var för Ægget eller omvendt — og altsaa ikke følge den successive Proces for den enkelte Vare; vi maa tage hele Produktionen samlet og nutidig, altsaa simultant,

og dermed tage Kapitalen, som den øjeblikligt er, i Størrelse, Sammensætning og Form, men kun indføre Tidsbegrebet i Forhold til den eksisterende Kapitals Reproduktionstid, der igen er eet med dens Effektivitet, ligesom den Böhms-Bawerkske Produktionsperiode kun bliver Udtryk for Kapitalens Sammensætning. Udover det har Tiden kun Interesse, naar vi undersøger Opsparingsraten og skal fordele Rentens Totalsum; med den tekniske Produktivitet har Tiden som saadan intet at gøre; det er *ikke* Tiden, ikke Omvejene, end ikke Trinene, der er den produktive Kvalitet, det er den Arbejdets og Redskabets Teknik, Trindelningen tillader. Aftallion prøver i »Trois notions de productivité» en fornuftig Til læmpning: hvis den givne Rente er 6 pct. og vi ved at forlænge Produktionsperioden med et Aar forøger Produktet fra 100 til 112 Stkr., en teknisk Produktivitet af 12 pct., saa vil Produktforøgelsen trykke Stykkernes Pris, saaledes at Profitten ikke bliver 12, men f. Eks. kun 10 pct., der dog er mere end 6 pct. Kapitalen vil nu søge den længere Anbringelse, hvad der yderligere forøger Produktionen og trykker Vareprisen, hvorved den faktiske Profit falder fra 10 til 8 pct.; Ligevægt opnaas ved, at der bliver Sjældenhed paa Nutidsgoder, hvorved Rentefoden forøges f. Eks. fra 6 til 8 %. Lad nu en to-aarig Periode, saa længe Renten var 6, give en Nettoprofit af  $7\frac{3}{4}$  %; Rentens Stegning til 8 drager Midler fra den lange til den korte Produktion, fordi en Nettoprofit af  $7\frac{3}{4}$  da er før lidt; nu bliver der ringere Investering i den to-aarige Periode og altsaa færre Varer producerede, hvis Priser da stiger, hvad der igen forhøjer Rentabiliteten af den to-aarige Periode. Aftallion søger at redde Produktivitetsteorien, men opnaar kun at bekræfte, at Markedsrenten og den sandsynlige Grænseprofit for den investerings-søgende Kapital maa dække hinanden. Ingen har benægtet at en Opfindelse i sin Begyndelse afkaster en Profit, der svarer til dens større Produktivitet, og at dette hidkalder Kapitalinvestering paa dette Punkt til Skade for andre Kapitalsøgende, saaledes at Muligheden for ved en Million at tjene 20 pct. ved en ny Fremgangsmaad skubber en Grænseproducent ud, der kun gav 4 pct. Men herved vil Markedsrenten maaske stige til  $4\frac{1}{2}$  pct., hvad den næstsidste Kapitalefterspørger mente at kunne tilbyde; den øgede Produktivitet for den omtalte Million

har, da haft een om end *svag* og inderekte Virkning paa Rentefoden. Hvis Produktiviteten stiger ens over hele Linien paa Grund af Opfindelser vil Grænseprofiten nok stige i første Omgang, men ret hurtigt vil Resultatet, den over hele Linien forøgede Vareproduktion trykke Priserne, saa at Rente ikke bliver højere end før og Kapitalisten kun som Forbruger faar større Gevinst; men herom henvises til min Grænseværdilæres § 135—138 om *Maskinens afledede Pris*, hvor jeg mener at have ført Bevis for, at Maskinens Produktivitet ikke er bestemmende for Rentefoden uden for saa vidt den forhøjer Kapitalens Sjældenhed ved under sin Gennemtrængen at give den nye Investeringsmuligheder.

Hvad enten Profiten opnaas ved at Omvejen göres kortere, eller den göres længere, hvad enten den skyldes Monopolstilling eller større Produktivitet, ja selv om den ikke har nogetsomhelst med teknisk Produktivitet at göre som en højst profetitabel »*american bar*», hvis Investering i Lysekroner, Glas og Flasker ikke kan kaldes produktiv, saa vil Prisrelationerne have Tendens til at ændres saaledes, at de forskellige Erhvervs Grænseprofit bliver den samme. Men Grænseprofit og Grænseproduktivitet er *ikke* Synonymer.

## V.

B.-B. begaar da efter Fetter og Irving Fisher den Fejl at sætte det ledsagende Fænomen »*timeliness*» i Stedet for Aarsagen »*indirectness*», hvorved han kommer til Læren om den forlængede Produktionsperiodes større tekniske Udbytte.

B.-B.'s anden Fejl er, at han sætter Renten i Forbindelse med den postulerede Tidsproduktivitet; thi selv om Tiden var produktiv, saa er Produktiviteten ikke en nødvendig Forudsætning for Renten, der er et Knapheds- og Magtfænomen; saalænge Kapital er knap, kræver den Rente og det i samme Grad under den næsten kapitalløse som den mest kapitalkrævende Produktion og det i hvilken Teknik, vi end befinder os. Kapitalen kræver og faar i ikke mindre Grad Rente, om vi arbejder med 100 Spader eller med en Gravemaskine. Ved anden Lejlighed skal jeg vende tilbage til Relationen mellem Produktivitet og Rentabilitet og kun her sige, at den gængse Grænseproduktivitet læren ikke lærer os

at bestemme de enkelte Faktoreres tekniske Produktivitet, men kun giver en Forklaring paa den økonomiske Tilregning.

Et Problem, der volder baade B.-B. og hans Tilhængere megen Vanskelighed, er Begrebet *Investerings*tid; vi kan vel investere Arbejdsindskud, men samfundsmæssigt kan vi *ikke investere Realkapitalen*, thi den er kun til i konkret investeret Form; teknisk set kan vi ikke tale om investeret Realkapital, omend vi kan tale om investerede, Energienheder eller Arbejdsindskud. Derimod maa vi acceptere *Investerings*tid som et *privatøkonomisk Værdikapital-fænomen*; den enkelte Kapitalist udregner sin *Formue* i Penge, Formuen kan han i et normalt Samfund realisere gennem Salg, forudsat at ikke flere end normalt gør det paa samme Tid; han siges at *anbringe*, investere, sine Penge  $\alpha$ : sin økonomiske Magt i bestemte Bedrifter, i en Kapital, der er organisk sammensat paa en given Maade; han har investeret paa *langt* Sigt, hvis han Redskaber har en lang Amortisationstid, hvor lang afhænger normalt af vedkommende Anlægs Levetid, men under visse Omstændigheder af dets tekniske Reproduktionstid. Hvis mine konkurrenter kan fremstille en Vare til 10 Kr. pr Stk., og jeg ved at anvende en ny Maskine kan gøre det for 5 Kr., vil, for en Tid da, Amortisationstiden for denne nærme sig til den teknisk kortere Reproduktionstid, og jeg indregner da min *Investerings*tid efter den sidste og ikke efter Levetiden.

B.-B. opstiller Begrebet gennemsnitlig Produktionsperiode: Tidsrummet, der *gennemsnitlig* forløber mellem Indskydelsen af de succesive Indskud af oprindelige Produktivkræfter og dens Fuldendelse; Produktionen kan foregaa »*gleichmässig*» eller saaledes, at der ikke i hvert Tidsrum indföjes lige mange Arbejdsenheder; en »*gleichmässig*» Produktionsperiode foreligger saaledes, hvis vi i hver af 6 efterfølgende Maaneder indförer en Arbejdsenhed; den gennemsnitlige Produktionsperiode bliver i dette tilfælde  $3\frac{1}{2}$  Maaned, idet af de i Varen indskudte 6 Arbejdsenheder den første har været investeret i 1, den anden i 2, den tredje i 3, den fjerde i 4, den femte i 5 og den sjette i 6 Maaneder; hver Arbejdsenhed har saaledes været investeret i  $21 : 6 = 3\frac{1}{2}$  Maaned; heraf slutter B.-B., at hvis jeg har en Kapital paa 500 Kr., kan jeg, naar den investeres successivt, handle som jeg raadede over det dobbelte,

idet lige saa meget jeg ved Produktionens Slutning har for *lidt* af Penge (og som derfor maa laanes) har jeg for *meget* ved dens Begyndelse (og som jeg altsaa kan udlaane). Det første Aar i en tiaarig Periode, hvori jeg i alt indskyder 1,000 Kr., skal jeg kun bruge 100 Kr., i det sidste Aar 900 Kr., dette giver i Gennemsnit for de to Aar 500 Kr. Forudsætningen herfor er ganske vist, at vor Producent naar han befinder sig i 10:de Periode kan laane hos en anden erhvervsdrivende der befinder sig i 1:ste; men dette strider imod den Forudsætning, B.-B. har i de Tabeller vi straks skal komme til, at der er 1,500 fuldstændigt ensartede og i samme Turnus arbejdende Fabriker.

Hvis Periodetallet er  $t$ , er den gennemsnitlige Periode  $\frac{t+1}{2}$  som han simplificerer til  $\frac{t}{2}$ ; i hans store Tabelleksempel, som han vælger til Rentens Udfindelse, er denne Forkortelse imidlertid uheldig, fordi først naar vi kommer op til en Periode af over 10 Aar, bliver Forskellen mellem  $\frac{t+1}{2}$  og  $\frac{t}{2}$  ligegyldig; hvis Investeringen sker over 1 Aar er  $\frac{t+1}{2} = 1$ , men over 3 Aar  $= 2$ , men 2 er meget mere end  $1\frac{1}{2}$ ; den Invending, at Investeringen pr. Aar faktisk aldrig er lige stor, har for saa vidt Betydning, som den gør Paastanden om, at man kun behøver den halve Kapital, ugyldig.

Ganske overflødig opererer B.-B. dernæst med Begrebet »Ventetiden» (i vort Eksempel 21 Arbejdsmaaned) for hvilket Formlen er  $\frac{t+1}{2} \cdot tn$ , hvor  $n$  er Indskuddet pr. Maaned. Hans Formel for Ventetiden kan kun faa Betydning, hvis man vil udregne Rentebeløbet ved given Rentefod; men er ellers ligegyldig. Størrelsen  $\frac{t+1}{2}$  indgaar derimod med Nytte i Formlen for Subsistensfondens Størrelse, der under Forudsætning af samme Indskud pr. Trin jo er  $\frac{t}{2}(t+1) \cdot n = \frac{t^2+t}{2} \cdot n$ .

Efter saaledes at have udfundet Begrebet »Gennemsnitlig Produktionsperiode», vender B.-B. sig til sin endelige Lære om *Correlationen* mellem Kapitalens Størrelse, Arbejdslønnen, Renten og

Produktionsperioden, som Landry resumerer saaledes: »Kapitalrenten afhænger af Lønnen, og denne fæstner sig saaledes at idet Kapitalisterne antager den Produktionsperiode, der er mest fordelagtig for dem, bliver alle Arbejdere beskæftigede og hele Kapitalfonden anbragt». B.-B. omsætter sit Postulat om Tidens Produktivitet i Tal, men springer nu uden Varsel overfra den tekniske til den økonomiske Produktivitet, idet han lader Aarsproduktet pr. anvendt Arbejder stige fra 350 til 700 ff., alt eftersom man anvender en Produktionsperiode fra 1—10 Aar; han gaar ud fra, at Stigningen paa Grund af Produktets faldende Grænsenyttelse aftager fra Aar til Aar, for at blive 0 efter det 10:de Aar. Hvor vilkaarlig han end sætter den tekniske Produktivitetsskala, og det saa vilkaarligt, at han intet tør slutte af den, saa er han kun i stand til at omsætte denne til en økonomisk Skala og altsaa multiplicere det i hvert Aar opnaelige tekniske Produkt pr Arbejder med Priserne, hvis han kender den objektive Reduktionsfaktoren eller den *Rente*, han søger. Hans Tabel lider da af den Fejl, at den Rente, han søger, er inkluderet i Præmissen, den økonomiske Produktivitetsskala, han har postuleret, og ser saaledes ud: Aarsresultatet pr Arbejder for en Produktionsperiode fra 1—10 Aar er henholdsvis 350, 450, 530, 580, 620, 650, 670, 685, 695, 700 gylden.

## VI.

For at der kan blive Mening i denne Række maa vi gaa ud fra, at det drejer sig om Grænseproducentens Udbytte; thi Clark har *ikke* Ret i at Profit kun er et Resultat af »*unbalanced economic forces*»; Clarks Opfattelse af det statiske Samfund er utopisk, siden han gaar ud fra, at alle i et saadant Samfund producerer paa samme Vis, idet kun »*the representative firm*» er tilbage; det statiske Samfund forudsætter blot en uafbrudt Gentagelse af den bestaaende Tilstand; men den økonomiske Virksomhed er ikke stivnet, men levende d. v. s. er i Strøm og Bevægelse; Gentagelsen udelukker ikke at et daarligt Firma stadig arbejder sig op ad Stigen, og at det Firma, der har størst Overlegenhed en skønne Dag gaar til Grunde og giver Plads for et andet, der rykker op, forudsat blot



at Bevægelsen er ensartet, saaledes at det producerende Samfund til Stadighed har samme organiske Opbygning; vi fjerner os allerede tilstrækkeligt fra Virkeligheden, naar vi forudsætter den uafbrudte Gentagelse af Aarsager, der er ens baade i Art og Styrke; vi kan ikke forudsætte den absolutte Ligevægt indtraadt, thi saa vilde alt økonomisk Liv standse; thi Liv er netop forstyrret Ligevægt og Stræben efter at genfinde den. Men i det Tabeleksempel, vi skal gennemgaa forudsætter netop Böhm-Bawerk en Clarksk Tilstand i al Fald i sin Produktivitetsskala.

Dette Pengeudbytte, som B.-B. gaar ud fra som skabt pr. Aar pr. Arbejder, og som varierer fra 350 til 700 fl. alt efter Periodens Længde, fordeler han mellen Rentenydere og Löntagere; nu har allerede Wicksell paavist det fejlagtige i ikke at tage Jordrenten med; den svenske Forfatter burde have tilføjet, at Samfundsindtægten fordeles til mange andre, til Monopolhavere af forskellig Art, til privilegerede Arbejdere saasom Sagførere, Vekslerere, Aktieselskabsdirektører og Indehavere af Sinecureposter i Stats- og Erhvervsliv, der er i Stand til at tiltvinge sig en større Del af Udbyttet end deres Samfundsnytte egentlig berettiger dem til, for ikke at tale om Handelsomkostningerne, som kun uegenlig kan splittes i nødvendig Rente og Arbejdsløn og som ikke blot indeholder Monopolelementer, men ogsaa store Udgiftselementer, der skyldes den Varecirculationens i Forhold til Produktionsprocessens slette Organisation, som gør at megen Handel er teknisk uproduktiv; efter mit Skøn gaar ikke Halvdelen af Samfundets Indtægt til virkelig Løn og rimelig Rente af virkelig og med Venteoffer opsparet Kapital. Men en Fordelingslære, der blot opererer med de to sidste Størrelser har meget liden Værdi, fordi, hvis der er andre Indtægter end Løn og Rente, dennes Stigning ikke behøver at implicere hins Fald. B.-B.'s Rentetager er dernæst ikke en Mand paa Produktionsgrænsen, men en Gennemsnitsproducent; vi kan afsvække Indvendingen mod B.-B. ved ikke at tale om Rente men om Profit, hermed forstaaet *alle de Indtægter, der ikke er Løn*, men kommer ikke bort fra, at det bliver en Gennemsnitsprofit og ikke en Grænseprofit, han taler om; han gaar jo ud fra, at alle har samme Profit, og Grænseelementet kommer kun ind, idet det er den *anvendte* Periodes Løn og Profit, der er Tale om.

En Kapitalförøgelse förer efter B.-B. til, ikke at man gaar til teknisk mindre givtige Erhverv; tværtimod gaar man til længere Perioder  $\alpha$ : teknisk, ja økonomisk mere udbytte givende Produktion, hvor blot den bedre Stilling, Arbejdet kommer i Relation til Kapitalen, virker profitnedsættende. Men hermed forlades Grænse-lærens Tilregningsmethode; B.-B. opererer kun med Gennemsnittet, og Renten er *ikke* Rente, men blot den Del af det totale Produktionsudbytte, der tilfalder *andre* end Arbejderne. Allerede disse tvende Forbehold gör de Slutninger, han drager af sine Tabeller, værdiløse.

B.-B. gaar ud fra et Samfund, der har 15 Mill. fl. og 10,000 Arbejdere fordelt ens over 1,500 Fabrikker, der saaledes hver faar 10,000 fl. at arbejde med; hvis der skal være Mening i Eksemplet, maa de 10,000 fl. repræsentere *samme*. *Realkapital* under alle Eksemplets Muligheder, f. Eks.  $x$  Arbejdsinskud; han anvender nu utroligt mange Sider og en vældig Udregning paa at bevise, at hver Fabrik faar  $6\frac{2}{3}$  Arbejder under hans Forudsætning, at *alle Arbejdere og al Kapital skal anvendes*; Lindberg finder det nemmere ved strax at dividere Arbejdertallet med Fabrikallet, d. v. s.  $10000 : 1500 = 6\frac{2}{3}$ .

Han hævder altsaa, at 10,000 fl. successivt anvendt, sætter sin Mand i Stand til at handle, som om han raadede over det dobbelte, saaledes, at han med 10,000 fl., hvis Lønner er 300 i en eetaarig Periode kan aflønne  $66\frac{2}{3}$  Arbejdere, i en toaarig Periode  $33\frac{1}{3}$  og i en tjaarig Periode  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere; vi har tidligere vist, at det, naar det kun drejer sig om korte Perioder, er urigtigt at sætte  $\frac{t+1}{2} = \frac{t}{2}$ . 10,000 fl. kan med Løn 300 kun aflønne  $33\frac{1}{3}$  Arbejdere og ikke  $66\frac{2}{3}$  naar Perioden er eetaarig, i en toaarig Periode virker 10,000 kun som 13,333, i en treaarig som 15,000, i en tjaarig som 18,180 og i en syveaarig som 19,048 og altsaa ikke som 20,000 hele Vejen; hans Tabeller er ogsaa af denne Grund værdiløse, rent bortset fra, at Forholdet mellem Kapital og nødvendigt Arbejderantal ogsaa er afhængig af den *Automatisme* den tekniske Kapital har.

Idet B.-B. nu gaar ud fra den før omtalte Produktionsskala fra 350 til 700 fl., trækker han derfra en varierende Løn og ud-

finder dermed Nettoudbyttet pr. Arbejder ved de forskellige Periodelængder, for hvilke han ogsaa udfinder Antallet af Arbejdere, han kan anvende, ved at dividere de 20,000 fl. med Lönnen  $\times$  Periodetallet; det saaledes fundne Arbejdertal multiplicerer han med Nettoudbyttet pr. Arbejder for at finde Fabrikens totale Netto-udbytte, som divideret med 10,000 fl. giver Rentefoden:

Vi kan udtrykke det saaledes, at Totalkapitalen  $K$  fordeles over Trinene, henholdsvis Aarene, paa det Sæt, at den bestaar af Lönnen til de Arbejdere, der indskydes paa de forskellige Trin i Aarets Løb, nemlig  $t \cdot n$ , og som svarer til de i sidste Trin værende næsten konsummodne Produkter, samt af  $K \div t \cdot n$ , der bestaar af tidligere Aars som Mellemprodukter krystalliserede Arbejdsindskud.

Arbejdertallet  $t \cdot n = \frac{K}{l}$ , altsaa  $\text{Trintal} \times \text{Arbejdsindskud}$  pr. Trin er efter B.-B. lig Kapitalen divideret med Lönnen.

Han opstiller en Tabel, hvor de to første Kolonner angiver Periodelængde og den postulerede aarlige Produktværdi pr. Arbejder. Ved nu at variere Lönnen, finder vi for *varierende* Lönssats a) Gevinst pr. Arbejder = Produktværdi  $\div$  Lön, b) ved at dividere 20,000 med  $l \cdot t$  (Lön og Periodelængde) faar vi det Antal Arbejdere, han i alt successivt kan aflønne, og endelig har vi c) Totalfortjenesten pr. Arbejdsgiver, nemlig Produktet af Tallene i Kolonnerne  $a$  og  $b$ , divideret med 10,000 fl., hvad der giver Rentefoden. I en 1-aarig Periode med Lön 300, bliver  $a$   $350 \div 300 = 50$  fl.;  $b$  bliver  $20000 : 300 = 66\frac{2}{3}$  Arbejdere og  $c$   $66\frac{2}{3} \cdot 50 : 10000 = 333\frac{1}{3} : 10000 = 33\frac{1}{3}$  pct; ved en 2-aarig Periode bliver  $a$   $450 \div 300 = 150$ ,  $b$   $20000 : (2 \cdot 300) = 33\frac{1}{3}$  Arbejdere og  $c$   $33\frac{1}{3} \cdot 150 : 10000 = 5000 : 10000 = 50$  pct. Ved Lön 400 bliver Resultatet for en 3-aarig Periode  $a$   $530 \div 400 = 130$ ;  $b$  bliver  $20000 : (3 \cdot 400) = 16\frac{2}{3}$  Arbejdere og  $c$   $16\frac{2}{3} \cdot 130 : 10000 = 2166\frac{2}{3} : 10000 = 21\frac{2}{3}$  pct. — Jeg har indföjet Udregningen for en 11-aarig Periode, her laddende Udbyttet uforandret ved 700 fl.; B.-B.'s mange Tabeller er sammenskrevne til een.

Periods- længde	Aarspro- dukt pr. Arbejder	l = 300 fl.			l = 400 fl.			l = 500 fl.			l = 600 fl.		
		a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	c
		i fl.	i Tal	i %	i fl.	Tal	%	i fl.	Tal	%	i fl.	Tal	%
1 Aar	350 fl.	50	66 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	33,3	÷	50	÷	÷	40	÷	÷	33 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	÷
2 »	450 »	150	33 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	50,0	50	25	12,5	÷	20	÷	÷	16 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	÷
3 »	530 »	230	22 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	51,1	130	16 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	21,7	30	13 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	4	÷	11 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	÷
4 »	580 »	280	16 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	46,6	180	12 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	22,5	80	10	8	÷	8 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	÷
5 »	620 »	320	13 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	42,6	220	10	22	120	8	9,6	20	6 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	1,3
6 »	650 »	350	11 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	38,8	250	8 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	20,8	150	6 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	10	50	5 <sup>5</sup> / <sub>9</sub>	2,8
7 »	670 »	370	9 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	35,2	270	7 <sup>1</sup> / <sub>7</sub>	19,3	170	5 <sup>5</sup> / <sub>7</sub>	9,7	70	4,8	3,3
8 »	685 »	385	8 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	32,1	285	6 <sup>1</sup> / <sub>4</sub>	17,8	185	5	9,3	85	4 <sup>1</sup> / <sub>6</sub>	3,5
9 »	695 »	395	7 <sup>2</sup> / <sub>5</sub>	29,2	295	5 <sup>5</sup> / <sub>9</sub>	16,3	195	4 <sup>4</sup> / <sub>9</sub>	8,7	95	3,7	3,5
10 »	700 »	400	6 <sup>2</sup> / <sub>3</sub>	26,6	300	5	15	200	4	8	100	3 <sup>1</sup> / <sub>3</sub>	3,3
11 »	700 »	400	6	24,2	300	4 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>	13,3	200	3,6	7,3	100	c. 3	3

B.-B. slutter, som følger: Gaende ud fra en Lön af 300 fl. søger Fabrikken sin Maximumprofit, som ligger ved en 3-aarig Periode med Anvendelsen af 22<sup>2</sup>/<sub>3</sub> Arbejder; hvis alle Fabrikker gaar frem paa samme Vis, vil de 10,000 Arbejdere ikke strække til og Lön-  
nen stiger derfor til 400 fl. Men ved Lön 400, kan Arbejdsgiveren i en 3-aarig Periode kun tjene 21,7 pct. og, søgende Maximum, forlænger han da Perioden til 4 Aar med et Arbejdertal af 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, der atter er for stort, hvorfor Lön-  
nen stiger til 500; her vil Maximum for Nettoen ligge ved en 6-aarig Periode, hvori 6<sup>2</sup>/<sub>3</sub> Arbejdere beskæftiges. Hvis Arbejderne gennem deres Fagforening kunde forcere Lön-  
nen til 600 fl., vilde der kun i en 6-aarig Periode blive beskæftiget 5<sup>5</sup>/<sub>9</sub> Arbejdere, hvad der er for lidt, hvis alle skulde beskæftiges, hvorfor Lön-  
nen falder tilbage til 500. Resultatet bliver altsaa en 6-aarig Periode med 6<sup>2</sup>/<sub>3</sub> Arbejdere beskæftigede og en Nettogevinst paa 10,000 fl., der er 10 pct. af Mandens Kapital; Kapitalen svarer overalt ved en Lön af 300 fl. til 66<sup>2</sup>/<sub>3</sub> Arbejds-  
indskud; hvoraf 6<sup>2</sup>/<sub>3</sub> er i modnede Varer, rede til at aflønne de 6<sup>2</sup>/<sub>3</sub> Arbejdere og 60 er til Stede i Form af Mellemprodukter; ved en Lön af 500 svarer den overalt til 50 Arbejdsindskud, hvoraf 5 er til Stede som Consumvarer, rede til dermed at aflønne Arbej-  
derne, og de 45 er de i de foregaaende Aar investerede, der nu er Mellemprodukter. Allerede dette er betænkeligt, at ved Lön 300 svarer samme Pengekapital til 66<sup>2</sup>/<sub>3</sub>, ved Lön 400 til 50, ved Lön 500 til 40 og ved Lön 600 til 33<sup>1</sup>/<sub>3</sub> Arbejdsindskud; den reale

Kapital varierer saaledes, uagtet Pengekapitalen stadig er uforandret.

Han opstiller nu en anden Række Tabeller, konstruerede paa samme Vis, idet han blot forøger Kapitalen pr. Fabrik fra 10,000 til 12,000 fl. og atter regner dens Virkning dobbelt; Maximum af Fortjeneste ligger med varierende Lønsatser ved samme Periode som i ovenstaaende Tabel, kun er de absolutte Summer større. Da han raader over 2,000 fl. mere, kan han købe flere Arbejdere, ved Løn 500 og 6-aarig Periode ikke  $6\frac{2}{3}$  men  $8\frac{1}{3}$  Arbejdere, hvad der er for mange; Lønningen stiger derfor til 600, og Renten falder iøvrigt efter det givne Eksempel enormt stærkt ned til  $3\frac{1}{3}$  pct.

Uafhængig af hverandre kritiserer Aarum (1907), Brock (1908) og Lindberg (1904) dette Resultat med væsentlig samme Argumentation og i øvrigt accepterende B.-B's Tabeller; Lindberg hævder saaledes: Vor Kapitalist behøver jo ikke, naar der er for mange Arbejdere efterspurgt at forhøje Lønningen; han vil straks reagere ved at forlænge Produktionsperioden og vedblive dermed, indtil der er Ligevægt, og havner saa i en 10-aarig Periode, hvor  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere er beskæftigede til en Løn af 300 og Nettoprofiten er  $26\frac{2}{3}$  pct. Lindberg gaar ud fra samme Kapital med dobbelt Virkningsgrad og udfinder nu først Lønningen  $= \frac{2K}{t \cdot 6\frac{1}{3}}$ , hvor  $t$  er Periodetal; d. v. s.  $t = \frac{3000}{l}$ . Med varierende Løn (a) finder han derefter Aarsgevinst pr. Arbejder (b) og Fabrikens samlede Nettoudbytte, divideret med 10,000 fl. (c) og opstiller da følgende Tabel, gaaende ud fra, at 300 fl. er Livsminimet.

Periode-længde	Aarsprodukt-værdi pr. Arbejder	$6\frac{2}{3}$ Arbejder		
		a fl.	b fl.	c %
1 Aar	350 fl.	3000	÷	÷
2 »	450 »	1500	÷	÷
3 »	530 »	1000	÷	÷
4 »	580 »	750	÷	÷
5 »	620 »	600	20	1,3
6 »	650 »	500	150	10
7 »	670 »	$428\frac{4}{7}$	$241\frac{4}{7}$	16,1
8 »	685 »	375	310	20,7
9 »	695 »	$333\frac{1}{3}$	$361\frac{1}{3}$	24,3
10. »	700 »	300	400	26,7

Efter Lindbergs Tabel, der maa lide af samme organiske Fejl som Böhm-Bawerks, men er simplere, benægtes B.-B.'s Paastand om, at der kun er eet Ligevægtpunkt med  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere, nemlig en 6-aarig Periode med 10 pct.s Rente og 500 fl. i Lön; dette Punkt er kun en Mulighed, siden Arbejdsgiverne, ial Fald naar de kartellerer, kan gaa ned til en 10-aarig Periode, en Lön af 300 og opnaa en Profit af  $26\frac{2}{3}$  pct. og dog have alle Arbejderne og hele Kapitalen beskæftigede. En Uenighed mellem Lindberg og B.-B. om Virkningen af en højere Lön eller af en Forögelse af Kapitalen beror kun paa en forskellig Problemopstilling og kan derfor forbigaaes her; men Lindberg har Ret i, at den jernhaarde Lönningslov ikke er modbevist af B.-B.'s Tabeller, selv om de var forsvarlige, saalidt som at B.-B. har fört Bevis for at den givne Indkomstfordeling med given Kapital og Arbejdertal er den eneste mulige og retfærdige. Efter B.-B. vil en foröget Kapitalmængde före til at Ligevægtpunktet ligger ved højere Lön og lavere Rente; men iövrigt er det ganske absurd at anvende Tabellerne under Forudsætning af skiftende Kapital, naar man lader Produktionsskalaen  $\propto$  Aarsudbyttet pr. Arbejder være det samme.

Allerede nu forkaster jeg *fuldstændig* Anvendelsen af B.-B.'s Tabeller 1) fordi Produktivitetsskalaen er vilkaarlig og med andre indsatte Tal giver andre Resultater, 2) fordi den sögte Rente er inkluderet i det Fradrag, hvormed vi reducerer den tekniske Produktivitet til ökonomisk Produktivitet, og der saaledes allerede i Præmissene er givet en fast Rente, som iövrigt ikke behöver at falde sammen med nogle af de varierende Renter, B.-B. kommer til, 3) fordi han opstiller den samme Produktivitetsskala for varierende Kapitalmængder, 4) og tilmed lader det i denne includerede Rentefradrag være det samme, hvad det ikke kan være, 5) fordi han ikke ser den af Aarum, Brock og Lindberg fremhævede Mulighed og maaske Sandsynlighed for flere Ligevægtpunkter; man kan kun slutte, at naar Lönnen er saa høj, at det for hver enkelt Arbejdsgiver betaler sig at nöjes med et færre Antal Arbejder og en længere Produktionsperiode, da er Grænsen for Lönstigningen naaet, 6) hans Forudsætning, at 10,000 fl. har en dobbelt Virkningsgrad holder ikke Stik for de relativt korte Perioder, han be-

handler, 7) Subsistensfonden de 10,000 fl. — er ikke en fast Størrelse: den ændres med Rentefoden, der paavirker Opsparingsraten, og med Profiten, der drager Kapitalanbringelsen fra Consumets Dauergüter til Subsistensfonden. 8) Hans Forudsætning, at Produktionsudbyttet kun fordeles paa Rente og Lön, er i Strid med Virkeligheden. 9) Det er Gennemsnits- og ikke Grænse aflønning, han taler om. 10) Hans Grundpostulat, at Tid og Trintal staar i ligefremt Forhold til hinanden, er falskt. 11) Endelig dækker i hans Tabel den samme nominelle Kapital ikke den samme Realkapital, idet denne er snart  $66\frac{2}{3}$ , snart 40 og snart  $33\frac{1}{3}$  Arbejdsindskud. For Forstaaelsens Skyld maa man huske, at Realkapitalen i hans Tabel er Arbejdsindskud. Naar han siger at 20,000 fl. (ved Lön 300) köber  $66\frac{2}{3}$  Arbejdere, mener han dermed, at de 20,000 fl. er til Stede enten som færdige Varer, der skal aflønne Arbejderne, eller som Mellemprodukter, idet Forholdet mellem de to Tal er bestemt af Periodelængden. Naar Antallet af Arbejdere er givet ( $6\frac{2}{3}$ ) er hermed ogsaa givet, hvor mange Arbejdsindskud det i sidste Trin (sidste Procesaar) værende modnede Produkt indeholder, nemlig  $6\frac{2}{3}$ . Med en Realkapital af  $66\frac{2}{3}$  vil altsaa de 60 være i Mellemproduktets Form, indskudte successivt i Löbet af de 9 foregaaende Aar. B.-B. gaar da ud fra Formlen, at Arbejdertallet er lig de i sidste Trins Produkt værende Indhold af Arbejdsindskud, der igen er lig med Realkapitalen divideret med Trintal ( $K:t$ ); dette totale Arbejderantal coopererer med Mellemprodukterne ( $K \div K:t$ ). Han gaar yderligere ud fra, at de aarlige Arbejdsindskud fordeles over alle Trinene, saaledes at Arbejdertallet bliver  $n \cdot t$ . Med  $K = 66\frac{2}{3}$  Arbejdsindskud bliver efter B.-B. Antallet af Arbejdere  $\frac{K}{t} = 66\frac{2}{3}$ , ved en 2-aarig Periode  $= 33\frac{1}{3}$  og ved en 10-aarig  $= 6\frac{2}{3}$ . Dette maa være B.-B.'s tekniske Forudsætninger, som ganske vist er selvmodsigende og stridende mod hans tidligere rigtige Forudsætning, at de forskellige Modenhedsklasser (Trin og Perioder indeholder forskellige Mængder Mellemprodukter (maalt i Arbejdsindskud), og at det sidste Trin maa indeholde flest, altsaa flere end  $\frac{K}{t}$  Indskud.

## VII.

Paa et andet Sted i sin Fremstilling viser Böhm-Bawerk, at han forstaar, at Produktionstidens successive Perioder kan omskrives til simultane Trin; han tegner en Række koncentriske Cirkler, hvoraf den yderste og største omfatter alle de Kapitaldele, som i Löbet af Aaret vil blive færdigproducerede Nydelsesmidler, medens den inderste og mindste inneholder de Kapitaldele, der først i Löbet af 10 Aar vil blive til Consumgoder; da der i hvert Aar og altsaa paa hvert Trin skydes Arbejde ind, er det naturligt at Ringene vokser jo nærmere, vi kommer til den yderste og største Ring, der indeholder næsten fuldmodne Varer; han forstaar ogsaa, at en Del af Arbejderne anvendes paa et tidligere Trin; Flertallet af Arbejderne maa da bruges til at vedligeholde selve Kapitalen i den simultan-successive Proces; han forlader iøvrigt strax efter denna Forudsætning, at Arbejdsindskuddet er det samme pr. Aar og lader det ganske vilkaarligt variere; imidlertid glemmer han kortefter denne Indrømmelse til Virkeligheden, ligesom han vender tilbage til Tanken om det ensstore Arbejdsindskud, naar han opstiller de berømte Rente- og Löntabeller, han anser for Kronen paa sit Værk.

Deres Forudsætning er den, at 10,000 fl. med sin dobbelte Virkning kan aflønne  $66\frac{2}{3}$  Arbejdere i 1 Aar, men  $33\frac{1}{3}$  i 2 Aar og  $6\frac{2}{3}$  i 10 Aar, naar Lønnen er 300. Nu forudsætter B.-B. at en Aflønning af  $33\frac{1}{3}$  Arbejdere i 2 Aar betyde, at Kapitalens ene Halvdel bestaar af Mellemprodukter, nemlig det i det første Aar fremdragne Raastof, der i det andet Aar bearbejdes af  $33\frac{1}{3}$  Arbejdere; i en 10-aarig Periode bestaar  $\frac{9}{10}$  af Kapitalfonden af Mellemprodukter paa forskellige Trin, hvis Værdi maales ved de i dem indeholdte Arbejdsenheder, samt i sidste Trin færdige Varer, der kan aflønne  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere, d. v. s. kun  $\frac{1}{10}$  af Kapitalen er paa sidste Trin; hele denne Tabellens Antagelse er imidlertid *falsk*, baade efter Virkeligheden og efter B.-B.'s ovenfor viste Illustration med de koncentriske Ringe. Virkeligheden er, at den yderste Ring indeholder mere end nogen af de andre Ringe. Gaar vi ud fra, at der paa hvert Trin indskydes een Arbejder og Trintallet, der hos B.-B. altsaa er Periodetallet, er 5, faar vi som Kapitalens



Störrelse  $15 = 1 + 2 + 3 + 4 + 5$ ;  $1/3$  og ikke  $1/5$ , er der da i sidste Trin; er Trintallet 10, vil Kapitalens Størrelse være 55, hvoraf 10, altsaa  $2/11$  og ikke  $1/10$  er i sidste och tiende Trin. Er Indskuddet pr. Trin  $2/3$  Arbejder, maa, naar i en titrinet Produktion sidste Trin er  $6^{2/3}$  = den totale Arbejds mængde, Kapitalen være  $36^{2/3}$ , hvoraf  $6^{2/3}$  i sidste Trin. Ved 5-trinet Produktion vil, naar det samlede Antal Arbejdere er  $6^{2/3}$  det ensstore Indskud pr Trin være  $1^{1/3}$  ( $5 \cdot 1^{1/3} = 6^{2/3}$ ); det aarligt modnede Produkt indeholder da  $6^{2/3}$  Arbejdsenheder og Kapitalen er  $1^{1/3}(1+2+3+4+5) = 20$ , hvoraf  $6^{2/3}$  er i Form af fuldmoden Vare og  $13^{1/3}$  i Form af Mellemprodukter. Vi kan nu opstille følgende Tabel; samlet Arbejdertal fordelt over Trinene er  $6^{2/3}$ , saaledes at, er der kun 1 Trin, indskydes *alle* de  $6^{2/3}$  Mand paa dette; er der 2 Trin da  $3^{1/3}$  paa hvert, er der 5 Trin  $6^{2/3} : 5$  eller  $1^{1/3}$ , er der 10 Trin da  $6^{2/3} : 10 = 2/3$  paa hvert Trin. *a* er Arbejdsindskud pr. Trin, *b* Totalkapital udtrykt i Arbejdsenheder altsaa efter en tidligere angivet Formel  $\frac{t(t+1)}{2} \cdot n$ , hvor *t* er Trintal og *n* er Arbejdsind-

skuddets Størrelse, der jo maa variere, naar Arbejdertallet er givet som *fix* Faktor; endelig er Kolonne *c* den i sidste Trin indeholdte Arbejds mængde = den i samtlige Trin i Aarets Løb indskudte Arbejds mængde —  $6^{2/3}$ ; i Kolonne *d* har vi den i Mellemproduktets Form værende Arbejds mængde; endelig er *e* Forholdet mellem det aarlige Arbejdsindskud og Totalkapitalen:

Periode- længde	<i>a</i> ( <i>n</i> )	<i>b</i> ( <i>K</i> )	<i>c</i> ( <i>n</i> · <i>t</i> )	<i>d</i> (= <i>b</i> ÷ <i>c</i> ) ( <i>K</i> ÷ <i>n</i> · <i>t</i> )	<i>e</i> —
1 Aar	$6^{2/3}$	$6^{2/3}$	$6^{2/3}$	0	100 %
2 »	$3^{1/3}$	10	$6^{2/3}$	$3^{1/3}$	$66^{2/3}/8$ »
3 »	$2^{2/3}$	$13^{1/3}$	$6^{2/3}$	$6^{2/3}$	50 »
4 »	$1^{2/3}$	$16^{2/3}$	$6^{2/3}$	10	40 »
5 »	$1^{1/3}$	20	$6^{2/3}$	$13^{1/3}$	$33^{1/3}/8$ »
6 »	$1^{1/3}$	$23^{1/3}$	$6^{2/3}$	$16^{2/3}$	$28^{4/3}/7$ »
7 »	$20/21$	$26^{2/3}$	$6^{2/3}$	20	25 »
8 »	$5/6$	30	$6^{2/3}$	$23^{1/3}$	$22^{2/3}/6$ »
9 »	$20/27$	$33^{1/3}$	$6^{2/3}$	$26^{2/3}$	20 »
10 »	$2/3$	$36^{2/3}$	$6^{2/3}$	30	$18^{2/3}/11$ »

(Forøger vi det totale Arbejdsindskud med 20 pct.  $\omega$ : fra  $6^{2/3}$  til 8 faar vi en stigende corresponderende nødvendig Kapital mængde; men da den i det aarligt modnede Produkt investerede

Arbejds­mængde er lig den totale aarligt paa de forskellige Trin indskudte Mængde af Arbejdsenheder, *in casu* 8; bliver Procenten der angiver Forholdet mellem denne Størrelse og den totale Kapitalmængde, stadig som angiven i Kolonne e.)

B.-B. gaar ud fra, at vi kan variere Perioderne; men dette tager lang Tid, thi Kapitalen er nu engang til i sin konkrete Form; hvis den f. Eks. bestaar af  $\frac{2}{11}$  consummodne Varer og  $\frac{9}{11}$  Mellemprodukt, saa kan vi kun vælge en 10-aarig Periode og ikke en 4-aarig, hvor  $\frac{3}{5}$  jo bestaar af Mellemprodukter. Selv bortset herfra, viser vor Tabel, at med givet Totalarbejdsindskud, *n. t.*, maa en Trinforlængelse ledsages af en tilsvarende Førringelse af *n*, det aarlige Indskud, og hermed forandres Kapitalens Størrelse. Men hans Tabeller fører til det meningsløse Resultat, at 10,000 fl. betyder *forskellig* Størrelse for Realkapitalen alt efter Periodens Længde, nemlig foruden Aflønningen til de  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere ogsaa en med Periodens Længde varierende Mængde Mellemprodukter. Man kan derfor ikke paa samme Tid operere med forskellig Periode­længde, naar Arbejdertal og Kapital er givne, thi det tekniske Krav maa respekteres, at der ved given Arbejds­mængde til forskellig Trin­anvendelse svarer en forskellig total Realkapital og en forskellig Fordeling af denne mellem Færdigvare (sidst Trin) og Mellemprodukter, hvis alle Arbejdere skal beskeftiges. Med andra Ord et aarligt Tilskud af  $6\frac{2}{3}$  Arbejdere svarer til en ganske anden Realkapital i 6 Aar end i 10 Aar; Forholdet mellem Kapitalerne i de to Tilfælde er som mellem 4 og 7; men B.-B. lader ikke des mindre 10,000 fl. være Kapitalen i begge Tilfælde.

Maalt i Arbejdsindskud skal der, naar Arbejdertallet er uforandret, være en med Periodens Længde, om end ikke proportionalt, voksende Kapitalmængde; er Perioden 1 Aar, da  $6\frac{2}{3}$  Arbejdsenheder, er den 2 da 10, er den 5 da 20, er den 9 da  $33\frac{1}{3}$ , er den 10 da  $36\frac{2}{3}$ . Nu gaar B.-B. ud fra, at man med uforandret Arbejdertal og uforandret Kapital kan investere som man vil, over fra 1—10 Aar; denne Frihed har man dog ikke, fordi en Arbejdsstyrke paa  $6\frac{2}{3}$  og en Kapital, der teknisk svarer til 20 Arbejdsenheder, overhovedet kun tillader os at investere i 5 Trin eller om man vil 5 Aar; færre Trin kræver mindre, flere større Kapital, 8 Trin f. Eks. 30. B.-B. naar ogsaa til et Ligevægtpunkt; dette

er imidlertid *ikke teknisk bestemt* af Kapitalens Sammensætning, men bestemt af Produktivitetsskalaen og den varierende Arbejds-løn. Men skal der være Mening i at opstille en Produktivitets-skala, hvor Produktiviteten er teknisk bestemt af Realkapitalens Sammensætning, saa maa Udtrykket at *Kapitalen bliver uforandret* forstaas med Henblik paa Realkapitalen, og saaledes at 10,000 fl. stadig er det samme Antal Arbejdsenheder. B.-B.'s Fejl er, at han ikke forstaar, at Formlen:  $\frac{t(t+1)}{2} \cdot n$  er en ren teknisk Formel, der udtrykker Kapitalen som en vis Mængde Arbejdsindsud, og at disse Indskud kun kan udtrykkes ved en vis Mængde Pengekapital, naar Lønnerne er uforandret, men ikke naar den er varierende. Han opererer da fejlagtig ikke med  $\frac{t(t+1)}{2} \cdot n$ , men med denne Størrelse, multipliceret med Variablen, den skiftende Lönsats.

B.-B.'s sidste Fejl, er at han i sine Tabeller fordeler Kapitalen ligeligt over alle Trinene og ikke progressivt, saaledes at han lader sidste Trins Indhold være  $\frac{K}{t}$ . Jeg forkaster derfor B.-B.'s Rentetabeller og vil derfor ikke indlade mig paa at kritisere de Slutninger, han drager fra dem med Hensyn til Correlationen mellem Rente, Løn, Produktionstid og Kapitalmængde. Tabellerne er *vilkaarligt og urigtigt opstillede og kontradiktoriske* i deres Forudsætninger, thi vel har man ved Isoleringsmethoden Lov til at opstille de Forudsætninger man vil, selv Forudsætninger, der strider mod Virkeligheden, men ikke Forudsætninger, der *udelukker* hverandre. Og tekniske og økonomiske Forudsætninger er i Tabellerne saaledes opstillede som om man vilde undersøge: »Hvorledes stod Barometret, naar det sner paa en varm Sommerdag?» eller: »Hvilke Lægemidler skal bruges overfor en Afholdsmand, der har delirium tremens?»?

Böhm-Bawerks Betydning for Ökonomien har været den at give nye Synspunkter og bl. a. at indføje tekniske Forudsætninger, ganske vist uden at han kendte, hvorledes disse faktisk var, men blot postulerede dem; thi vore Slutninger maa have en Mængde tekniske Forudsætninger uden hvilke de ingen Værd har. De saakaldte økonomiske Love er ikke absolutte, de er baade socialt

og teknisk betingede, og Kendskabet til Tekniken bliver derfor noget af vor økonomisk Ballast.

Böhm-Bawerk har lært mig meget: Forstaaelsen af Omvejs- og Trinproduktionens Natur, Sondringen mellem Fremtids- og Nutids-goder og Realkapitalens Indhold; selv hans mange Fejltagelser har været mig til Gavn, fordi de har tvunget mig til en Tænkning fra Grunden af over en Mængde til Produktionsprocessen knyttede Problemer; men hans Bidrag til Løsningen er negativt. Den væsentlige Del af hans »*positive Kapitalteori*» maa blot betragtes som en Fortsættelse af hans Dogmehistorie, indeholdende hans egne subtile Dogmer, kun af Betydning for den, der studerer de økonomiske Teoriers og Vildfarelsers Historie.

Naar jeg har ønsket at offentliggøre denne Afhandling i et svensk Tidsskrift, er det ikke blot som et indirekte Svar til Prof. Wicksell, der i en Anmeldelse af min Grænseværdilære stærkt dadlede mig, fordi jeg i et Forord havde antydnet, at Böhm-Bawerks Teori havde hindret mig i at faa en ret Opfattelse af Kapital- og Renteproblemet, men ogsaa fordi saa mange fremragende svenske Økonomer arbejder under en stærk Paavirkning af B.-B.

I den sande videnskabelige Lutheranismes Aand maa vi stadig søge »*to explode the fallacies*», hvortil hver Generation, ja hver Forfatter giver sit Bidrag. Vor Videnskab er endnu ikke naaet til fuld Erkendelse af den økonomiske Virksomheds Egenart, mange Spørgsmaal staar uløste og flere i Kontroversens Tegn. Økonomien er imidlertid snart naaet saa vidt, at den kan kræve en Plads blandt Realvidenskaberne, men først maa vi ophøre at være skolastiske Filosofer der udspinder Systemer, hvilende paa utilstrækkelige Præmisser, som er fødte i vor egen Hjerne, og som tilmed er vildledede af Ønsket om at begrunde den ene eller anden Form for Indkomstfordeling; i saa Fald bliver Økonomien »*a dismal science*», og vi selv Bastarder mellem Juristen og den middelalderlige Skolastiker.

# SOCKENBEGREPPET OCH DESS TERRITORIELLA BESTÄMNING.

AV

JUR. DR. ERIK SCHALLING.

---

Sockennamnet härledes, som känt är av ordet *söka* och anses ursprungligen hava betecknat den menighet, som besökte samma kyrka, dennas *församling*. Det är alltså en rent personlig gemenskap, som begreppsmässigt förbinder sig med beteckningen socken.

Uppkomsten av de äldsta kyrkorna är ännu icke tillfredsställande utredd, men sannolikheten talar för att de tillkommit på enahanda sätt som de gamla gudatemplen, vilka byggts och underhållits av konungar, stormän eller offergillen, som bildats för sådant ändamål. Gudatemplen nedrevos och gävo plats för kristna kyrkor. En stor mängd kyrkor i det egentliga Sverige bära också hedniska tempelnamn. Även *menigheter* av mera offentlig karaktär kunde uppträda såsom kyrkobyggare. Ett helt härad eller hundare kunde förena sig om att uppföra en kyrka — i så fall sannolikt vid tingsplatsen där offer till de gamla gudarna förut ägt rum. Eller ock kunde en bymenighet uppföra sin egen kyrka. »Bönder förde stock och sten och grävde grundval och gjorde kyrka», heter det i äldre västmannalagen. Vi äro här framme i en tid, då menigheter, närmast bymenigheter, normalt äro kyrkobyggare. Dessa menighetskyrkor av mera offentlig karaktär synas hava varit regel i Uppland, där kristningen ock torde hava skett mera i så att säga officiell väg genom tingsbeslut och hastigare än den tidigare kristningen i västra Sverige. Upplandslagen känner också blott två slag av kyrkor, hundarets kyrka och tolftakyrka, med vilken senare förstås bykyrka. Exempel på enskilda kyrkobyggare ser man dock. År 1331 lät fru Ramborg Israelsdotter på Vik på egen bekost-

---

nad av sten ånyo uppbygga Västeråkers kyrka samt skänkte jord till kyrka, prästbol och klockargård.

Socknens karaktär av personlig gemenskap är det naturliga vid dess bildning. Dess angelägenheter avgöras på det sätt, som av ålder brukats i nordiska menigheter, genom enhällighet. Så småningom tränger sig den kanonistiska idén om flertalets vilja såsom avgörande fram, och redan äldre Västgöotalagen proklamerar majoritetsprincipen »Skil sokn, valdi ther, sum flere aeru». Valrätten och de samfällda skyldigheterna i avseende å avlönande av präst och upprätthållande av kyrka skapade en menighet, som enligt gammal nordisk sed ännu möttes under bar himmel på kyrkovallen. Det är först mot medeltidens slut, som man kan säga, att seden att bygga särskilda hus för ändamålet (sockenstugor) är allmänt utbredd.

De uppgifter, som sammanknyta sockenmenigheten, äro dels av andlig natur, sambandet med sockenkyrkan, gudstjänsten och sakramenten, dels av ekonomisk natur. Den senare gruppen av uppgifter hänför sig till såväl *skyldigheter* som *rättigheter*. De förra äro de primära, sammanhängande med det frivilligt åtagna uppförandet av kyrka samt skyldigheten att underhålla densamma och den därvid anställde prästen. Löneavgifterna till prästen, tionde och smårättigheter, bliva så småningom till beloppen bestämda av lag eller sed och övergå därför till en varje skattskyldig åvilande börda. Skyldigheten däremot att hålla kyrkan och prästgårdens hus vid makt bestämmes i princip av behovet och blir därför föremål för ett socknens samfällda beslut.

Den utsträckning, i vilken sockenmyndigheterna lyckats värja sina på ursprungliga äganderättsbefogenheter vilande *rättigheter* i avseende å kyrka och dess egendom hänföra sig till förvaltningen i vidsträckt mening. Om förvaltningen av sockenkyrkans förmögenhet har *Yngre Västgöotalagen* följande bestämmelser (KkB. 65): Två skola kyrkovärddar vara och den tredje prästen, de skola en gång om året före påsk göra räkenskap för hela socknen och utkräva skulder (till kyrkan). Detta överensstämmer med förbudet i biskop Brynjulfs synodalstatuter 1280 för sockenprästen att utbetala något av kyrkokassan utan socknemännens medgivande (sine consensu parochianorum). Om föryttring av kyrkans jord heter det (KkB.

67): Ej må kyrkas jord säljas eller bytas utan biskops lov och prästens och socknemännens vilja, men det som gives till kyrkans byggnad, det skola socknemännen sälja, om kyrka behöver byggnad (nybyggnad, reparation). Enligt *Östgötalagen*, tillkommer det närmast prästen att med biträde av klockaren hava kyrkans vård om händer, och för föryttring av kyrkans jord tarvas blott samtycke av biskop eller prost, men ett initiativ från socknemännens sida torde vara förutsatt. Sannolikt har i *Svealandskapen* sockenmenigheten tillerkänts medbestämmelserätt vid försäljning av kyrkoegendom. Då kyrkoprästen Joan Joansson i Ockelbo år 1528 gör ett jordbyte för kyrkans räkning, företager han detsamma »medh alle soknenne samtia»<sup>1</sup>.

Med sockenbildningens ovan berörda *personella* karaktär står det väl samman att den ofta bryter den gamla by- och häradsindelningen, stundom till och med landskapsindelningen. Den s. k. oregelbundenhetskommittén ger i sitt betänkande år 1882 rikliga belägg härför<sup>2</sup>. Med den kyrkliga indelningens stabilisering kommo förbud att övergå till annan kyrka än dit man redan hörde. Redan äldre västgötalagen har stadgande härom (KkB. 20), men medgiver dock bonde, som bor i ödemarken, att söka den kyrka, som är honom närmast eller han eljest föredrager. Med bondens bundenhet vid viss kyrka följde ock, att hans jord med därå bosatta personer räknades till kyrkans socken. Sockenbegreppet börjar få *territoriell* innebörd. Yngre västgötalagen talar om »socknamärke» (KkB. 50) d. v. s. råmärke, som utvisar socknens gränslinje. Ännu räknas emellertid blott sockenböndernas jord till sockenterritoriet, krono-, lands- och häradsallmänningar ligga utanför sockenindelningen, socknen är först och främst ett *bondelag*. Så avser ett år 1351 utfärdat intyg råskillnaden mellan Mörsils, Undersåkers och

<sup>1</sup> Hildebrands saml. till Sv. dipl. VII (Riksarkivet).

<sup>2</sup> Av Boalts by tillhör en del Hishults socken, Höks härad och Halland (Hallands län), resten Örkelljunga socken, Norra Åsbo härad och Skåne (Kristianstads län). Av Nysunds socken tillhörde till för ett par år sedan en del Visnums härad i Värmlands län och resten Karlskoga härad i Örebro län.

För sockenindelningens oberoende av häradsindelningen talar konung Valdemars dom 1271, att tionden, oaktat den skedd förändringen av gränsen mellan Njudung och Varend, skulle tillfalla dem, som förut voro innehavare därav. (D.S. n:r 550).

Åre socknar samt konungsallmänningen i söder och väster och Alsens socken i norr<sup>1</sup>.

Sitt slutgiltiga inordnande som ett led i rikets territoriella indelning fick socknen genom det jordebokssystem som utbildades av Gustav Vasa. I fogdarnas redovisning över den influtna ordinarie eller årliga räntan ordnades de ränteskyldiga hemmanen och lägenheterna sockenvis. Den s. k. jordebokssocknen, sammanfattningen av de fastigheter, som i jordeboken redovisades såsom tillhörande en viss socken, blev avgörande för den *kamerala* registreringen av rikets fastigheter och dessas administrativa indelning.

Ehuru en god del av föremålet för socknens kommunala verksamhet nämligen kyrkoegendomen försvunnit genom kyrkoreduktionen under Gustav Vasa kvarstod dock så mycket, att kommunbegreppet kunde uppehållas. Sedan kyrkotuktens uppehållande på 1600-talet blivit en socknens gemensamma angelägenhet fästes ett ytterligare intresse vid sockenområdets bestämning. Detsamma frigöres alltmer från sammanhanget med socknemännens jordbesittning: Ännu vid mitten av 1600-talet kan man se, hurusom ett hemman, som inlägges under en angränsande sätesgård i grannsocknen, därefter räknas till denna socken<sup>2</sup>, men sockengränsens självständighet i förhållande till fastighetsgränserna kommer snart till synes. Den stora lagkommissionen fastslog regelns giltighet. I dess protokoll den 22 augusti 1687 heter det:

»Påmintes här ock noga observeras böra vad under tiden hända kan uti ägoskillnader, att näml. härads ägoskillnad löper tvärt över bya- eller gårdsägor, så att en by eller gård sina ägor hava kan uti två eller tre härader, vilket lättelig dess ägodelar kan turbera eller orsaka dem, som oförfarne äro uti synegångar, att sådana ägor, som äro innom den andra härads skillnad, ifrån gården känna och döma, där de ej noga underrättade äro, att sådana skillnader ofta givas och böra ingendera annan prejudicera utan var sitt lika fullt behålla och ingen by eller gård därför sina ägor mista, att härads- eller sockenskillnaden uti dem är eller övergår»<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> D.S. n:r 4686. — År 1325 avdömes en tvist om en *mellan* Leksands och Orsa socknar belägen skog (D.S. n:r 2497).

<sup>2</sup> Akten till Kungl. Maj:ts brev <sup>31</sup>/<sub>12</sub> 1923 ang. fastställ. av gränsen mellan Hasslövs och Östra Karups kommuner och församlingar.

<sup>3</sup> Jfr K. M:ts brev <sup>18</sup>/<sub>3</sub> 1698 till Göta hovrätt ang. besvär av Fru Maria Ekträ över hovrättens resolution den 27 nov. 1694 rörande en äng under Åkerö gård.



I förslaget till jordabalk år 1723 möter den bestämmelse, som återfinnes i 12 kap. 5 § Jordabalken i 1734 års lag: »Sträcka sig byaägor över lands-, härads- och sockenskillnader, vare det gilt, om rå och rör eller andra skäl därtill äro». I 1766 och 1783 års lantmäteriförordningar nämnes, att rör och rågångar mellan socknar, härad och landskap »ej alltid komma överens med bolstada skäl». Förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862 (§§ 38, 55, 57), utgår ock i likhet med kommunallagstiftningskommitténs betänkande 1859 (s. II, jfr s. VIII och XXII) från att sockenkommunen äger ett *bestämt territorium*.

Beträffande ordningen för avgörande av tvist socknar emellan om deras respektive förvaltningsområden torde av ålder hava rätt en viss osäkerhet. Då sockenområdet egentligen utgjorde summan av vissa fastigheters områden, kom sockengränsen i allmänhet att bli lika med summan av dessa fastigheters gränser mot fastigheter i andra socknar. Tvist om sockengränsen blev därför i regel tvist om vederbörande ytterfastigheters rågångar och kom fördenskull att falla under de allmänna domstolarna. Emellertid kunde fall föreligga, där en tvist om sockengräns icke berörde fastighetsgränserna, antingen därför att sockengräns varit föremål för bestämning i särskild ordning eller emedan oregelbundenhet i ett eller annat avseende förelåg. I sistnämnda hänseende erinrar oregelbundenhetskommittén i sitt betänkande 1882, att i icke få fall hemman hade tillydande under sitt mantal och skatt och sålunda i jordeboken icke särskilt upptagna ägor belägna utom området för den socken, till vilken hemmanet självt i alla hänseenden hörde. Så vitt dylika ägor, ångar, mossar, skogslotter, fäbodvallar, allmänningsdelar m. m. vore under huvudgårdens skatt och mantal inbegripna tillhörde de naturligtvis — fortsätter kommittén — i alla de frågor, som därav vore beroende, utan hänsyn till sitt läge, den socken, varunder huvudgården i jordeboken upptoges: de lagfores och intecknades med hemmanet vid den häradsrätt, dit detta enligt jordeboken eller andra bestämmelser hörde, även om de vore belägna inom annat härads gräns; de svarade såsom inbegripna i huvudgårdens mantal för kronoutskylder och allmänna onera i det fögderi och härad, där huvudgården låge, och skulle rätteligen un-

der huvudgårdens taxering inbegripas. Däremot kunde antagas, att dylika ägor, i fråga om därå begångna brott liksom med hänsyn till allmän ordning och politi, borde räknas tillsammans med det område, inom vilket de voro belägna, varav följden sålunda bleve, att ifrågavarande områden rätteligen hörde under mera än *en* rätts domvärjo eller till flera än *ett* förvaltningsdistrikt.

I kommitténs arbetsuppgift ingick att verka för undanröjande av bl. a. den ej sällan förekommande oregelbundenheten, att den kyrkliga kommunen (församlingen) och den borgerliga (landskommunen) samt den administrativa socknen (jordebokssocknen) ej sammanfölla. De flesta förut bestående oregelbundenheter av detta slag äro numera undanröjda genom ändringar i indelningen.

*Ändring i rikets indelning*. har av gammalt ansetts förutsätta K. M:ts beslut, och rimligtvis bör ett avgörande i *twist om rätta indelningen* av visst område, då fråga icke tillika är om privata ägo-gränser, falla under K. M:ts administrativa avgörande. I ett av K. M:t i högsta domstolen den 13 december 1859 avgjort mål angående rätta gränsen mellan Piteå och Nederluleå socknar ansåg emellertid Högsta domstolen sig behörig avgöra en sockengränsfråga<sup>1</sup>.

Genom den lydelse 3 § i förordningen den 21 mars 1862 erhållit enligt lag den 13 juni 1919<sup>2</sup> (»Råder osäkerhet beträffande rätta sträckningen av gräns för kommuns område, äger Kungl. Maj:t meddela beslut angående gränsens sträckning.»), har sockenkommunens egenskap att vara en områdesenhet med bestämda gränser blivit ytterligare angiven. Förut rådande osäkerhet om den ordning, i vilken tvister om gränser socknar emellan skola avgöras, har ock blivit undanröjd därmed, att avgörandet förlagts hos Kungl. Maj:t i statsrådet, »såsom en självklar konsekvens av principen, att Konungen skall äga rådighet över den kommunala indelningen». Den s. k. kommunala nybildningskommittén, på vars ini-

<sup>1</sup> Se Schmidt, Juridiskt arkiv. Skifteslagstiftningskommissionen intager beträffande detta prejudikat i sitt betänkande den 26 okt. 1918 (s. 430) en kritisk hållning.

<sup>2</sup> I sammanhang med lagen den 13 juni 1919 om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning.

tiativ författningsändringen i fråga tillkommit anför i sitt betänkande den 12 dec. 1917 (s. 455) härutinnan ytterligare bl. a. följande:

»Några närmare bestämmelser angående det processuella förfarandet vid tvist om gränsen mellan olika kommuner har kommittén ej ansett nödigt föreslå. Föreligger en dylik tvist, har den kommun, som önskar besked i ämnet, att ansökningsvis anmäla förhållandet hos Kungl. Maj:t; som därefter infordrar de undersökningar, som för avgörandet må finnas erforderliga. Sedan Kungl. Maj:ts beslut meddelats, bör i händelse av behov den fastslagna gränsen utläggas å marken. Detta är emellertid en vanlig lantmäteriatgård, och erforderliga stadganden angående den samma hava sin plats i skifteslagen eller annan liknande författning».

En dylik områdesbestämning avser formellt blott den borgerliga kommunen. Socknen i dess andra aspekt, kyrkoförsamlingen, har emellertid otvivelaktigt, även den, ett territorium och torde den för den borgerliga kommunen meddelade bestämmelsen få analogivis tillämpas å församlingen<sup>1</sup>.

Den kommunala nybildningskommitténs förslag gick ut på, att den kommunala indelningen skulle befrias från beroendet av annan indelning samt göras fast och självständig. Då Kungl. Maj:ts rådighet över rikets indelning i olika hänseenden enligt då föreliggande förslag skulle bibehållas — denna princip ligger till grund

<sup>1</sup> Att observera är härvidlag emellertid, att 1859 års kommunalförfattningsbetänkande *icke* uppfattar kyrkoförsamlingen såsom en territoriell kommun (s. VIII): »Den kyrkliga stämman har i själva verket med den borgerliga kommunens till sin princip så litet gemensamt, att den förening eller corporation, vars organ den är, icke ens, rätteligen uppfattad, själv utgör någon kommun, utan däremot endast en kyrkoförsamling utan något nödvändigt territoriellt samband. Intet bevisar detta bättre eller gör det åskådligare än det förhållande, att inom samma borgerliga kommun flera självständiga kyrkoförsamlingar kunna finnas och i verkligheten finnas, envar enligt den protestantiska kyrkans fordringar med sin särskilda kyrkostämma såsom organ för lek-männens deltagande i vården om kyrkans angelägenheter. Just detta, av reformatorerna fordrande deltagande utgör grunden för kyrkostämmans tillvaro, då däremot den borgerliga kommunalstämman äger sin grund och sitt berättigande uti själva statsförvaltningens behov. Att kommunen och kyrkoförsamlingen i de jämförelsevis flesta fall sammanfalla i ett, är visserligen en faktisk sanning men ändrar ej i något avseende den anförda olikheten i deras princip och betydelse; och även om kommunen och kyrkoförsamlingen, vad området angår, skulle sammanfalla i ett, följer dock därav ej, att alla medlemmar av den ena även kunna vara medlemmar av den andra».

för lagen den 13 juni 1919 om ordning och villkor för kommunal och ecklesiastik indelning — bleve härav en följd att, för den händelse en viss indelningsändring, som befunnes nödig, skulle vålla hinderlig oregelbundenhet, komme det att stå Kungl. Maj:t öppet att genom lämplig jämkning i annan indelning återställa den önskade redan. Av kommunens fixerande att utgöra ett geografiskt bestämt område, oberoende ej endast av kyrkosocknen utan ock av den kamerala sockenindelningen, följde, enligt kommitténs åsikt, vidare, att ändring av områdessamhörighet med viss kameral enhet icke komme att inverka på dess kommunala beskaffenhet. Om genom ägoutbyte enligt skiftesstadgan tvänne områden bleve utbytta mellan fastigheter, tillhörande olika jordebokssocknar eller sådan socken och stad, komme således denna åtgärd icke att medföra överflyttning i kommunalt hänseende. Ej heller kunde — enligt kommitténs mening — efter ifrågavarande förslags genomförande sådant ägoutbyte åberopas såsom grund för överflyttning i andra indelningshänseenden. Genom kommitténs förslag, ehuru direkt avseende allenast den kommunala indelningen, »torde nämligen den kamerala indelningens band på indelningen även i andra hänseenden hava lossats. Vad den kyrkliga indelningen anginge, torde, sedan grundsatsen om en gemensam enhet för kyrklig, kameral och kommunal indelning icke vidare kunde och skulle få uppehållas, det få anses, att ingen anledning vore att låta den kyrkliga indelningen röna inflytande av en kameral förändring, som lämnade den kommunala indelningen oberörd». (Kgl. prop. 310/1919 s. 71).

Den 27 juni 1919 utfärdades en kungörelse (n:r 386) med följande innehåll:

»Innefattar lantmåteriförrättning ägoutbyte av jord inom särskilda förvaltningsområden mellan vilka bestämd, *av fastighetsgränserna oberoende* gräns finnes, åligger det förrättningsmannen att härom, sedan fastställelse å ägoutbytet meddelats göra anmälan hos länsstyrelsen. Har anmälan, som nu är sagd, blivit gjord, och finner länsstyrelsen, att genom ägoutbytet hinderlig oregelbundenhet i administrativ indelning uppkommit, har länsstyrelsen att vidtaga åtgärd, som för undanröjande av berörda oregelbundenhet må vara erforderlig» (närmast anmälan hos kammarkollegium).

Författningen avser enligt sin ordalydelse icke fall då förvaltningsgräns sammanfaller med fastighetsgränser. Anledningen härtill framgår av kungl. prop. n:r 310 till 1919 års riksdag, (sid. 78):

»Ägoutbyte av sådan beskaffenhet, att därigenom en fastighets hela ägovälde genom bytet omflyttas, anses nämligen ej förenligt med gällande stiftstadgas bestämmelser, och ägoutbyte, avseende bebyggd del av fastighet, torde vara så sällsynt, att med införande av särskild bestämmelse för sådant fall utan egentlig olägenhet torde kunna anstå till dess frågan om skifteslagstiftningens revision upptages till avgörande<sup>1</sup>. För övriga fall torde enligt en numera tämligen fast praxis få anses gälla, att genom ägoutbyte mellan hemman i olika socknar äga, som går i byte kommer att i administrativt hänseende följa den fastighet, till vilken den blivit lagd.

Såsom (skifteslagstiftnings-)kommissionen framhållit, kommer emellertid en dylik överflyttning till stånd, endast där fastighetsgränserna äro bestämmande för förvaltningsområdes gräns. Är denna gällande, oberoende av fastighetsindelningen, övar ägoutbytet intet inflytande på sträckningen av förvaltningsområdets gräns»<sup>2</sup>.

En föga uppmärksammas fråga är, *vart en till stadsjord hörande men från stadens övriga ägor avskild jordäga*, en s. k. enklav, inom en sockens område *i indelningshänseende är att räkna*. Denna fråga drogs under K. M:ts prövning genom borgarståndets besvär till 1689 års riksdag, och föranledde ett uttalande (tredje punkten av kungl. resolutionen den 16 mars 1689):

»Emedan samtliga städerna underdånigt giva till känna, huru som de befara, att den jurisdiktionen, de för detta och allt härtill hava övat över städernas enskilda mark och jord, som av urminnes tider och ifrån deras första begynnelse haver under dem lytt och legat, torde bliva dem härefter betagen, så att deras jurisdiktion

<sup>1</sup> I det 1926 års riksdags prövning underställda förslaget till lag om delning av jord å landet är i I avd. 8 kap. 7 § intaget ett stadgande av följande innehåll: »Uppstår fråga om utbyte av ägor, som höra till skilda socknar eller andra förvaltningsområden och är någon av ägorna bebyggd eller innebär ägoutbytet överflyttande av en fastighets hela ägovälde från ett till ett annat sådant område, åligge det lantmätaren att därom göra anmälan hos Konungens befallningshavande i länet, som har att underställa Konungens prövning, huruvida och under vilka villkor utbytet må äga rum; och vare frågan om ägoutbytet vilande, till dess Konungen meddelat beslut i ärendet.

<sup>2</sup> Så torde vara förhållandet med stadsgräns: se N. J. A. 1882: 373.

inom tullportarna stanna måste. Varföre de i underdånighet bedja att bliva bibehållne vid deras gamla hävd och rättighet, så att de icke måtte sålunda dragas under andra jurisdiktioner, till vilken begäran de åtskilliga skäl anföra; ty haver Kungl. Maj:t tagit denne saken i nåd överläggande och för gott och laglikmätigt funnit härmed förklara, att de jordägor, mark, äng och åkrar, som egentligen höra till staden och äro avhysta, så att inga bönder dem åbo, skola sortera under stadens jurisdiktion, men ej några från staden avskilda eller ej avhysta byar och ägor».

Den princip, som här uttryckes, upptages i 1734 års lag R.B. 10: 19. »Om hus, tomt och gård i staden döme den stadsrätt, där de ligga. Äger staden jord och mark däromkring, som avhyst är och ej från staden avskild och varder tvist därom, stadens inbyggare emellan, eller missgärning där gjord, döme och stadsrätt därom. —» Genom Kungl. resolutionen på städernas besvär den 19 jan. 1757 förklarades, att, alla de brott och tvistemål, som tilldrogo sig på den jord och mark, som antingen vore belägen inom stadens rågång eller ock donerad och förlänt städerna till utrymme och mulbete eller hade sin grund av den jord och mark, vilken »omkring staden belägen, därtill hörer avhyst och därifrån ej avskild är», finge nyttjas och innehavas av stadens lantbor eller invånare, vid stadsrätt upptagas och avgöras.

Genom Kungl. förordningen den 18 april 1849 fick R.B. 6 kap. sin nuvarande lydelse. I 1 §, som icke motsvaras av någon tidigare bestämmelse i R.B., heter det: »Staden med de ägor, som dit lyda och inom dess rågång belägne äro, vare rådstuvurätts domsaga». Bestämmelsen torde första gången förekomma under R.B. 3: 3 i 1822 års förslag till utsöknings- och rättegångsbalkar, men åtföljes icke av någon särskild motivering. Härav torde kunna dragas den slutsatsen, att bestämmelsen blott avser att giva uttryck för vad redan ansågs vara gällande rätt. Den torde alltså vara att uppfatta såsom en allmän gränsbestämningsnorm, uteslutande inom tingslag å landet enklaverade stadsägor från rådstuvurättens jurisdiktionsområde och hänförande dem till häradsrättens<sup>1</sup>. Med den intima förbindelse mellan jurisdiktion och förvaltning i inskränkt mening, som, ännu ej försvunnen, för städernas vid-

<sup>1</sup> Yngve Larsson, Inkorporeringsproblemet I s. 310 ff.

kommande i särskilt hög grad kännetecknar 1600- och 1700-talen, torde uteslutande från stadens jurisdiktion av enklaver också hava inneburit dessas uteslutande från magistratens administrativa befogenheter. Såvitt ej gammal hävd eller gällande författningar i avseende å den kommunala beskattningen annorlunda föranleda, lär, vid det förhållande att i äldre tid magistratens förvaltning omfattade även sådant, som nu hänföres till kommunal självförvaltning, en dylik enklav vara att i kommunalt och ecklesiastikt hänseende hänföra till vederbörande landssocken<sup>1</sup>.

En inom stads område enklaverad äga till fastighet å landet lär däremot i brist på motsvarande bestämmelser, såvitt ej särskilda förhållanden annat föranleda, vara att i alla avseenden räkna till vederbörande socken.

<sup>1</sup> Genom nåd. brev till kammarkoll. den 27 mars 1925 har K. M:t, med anledning av väckt fråga om rätta indelningen i olika hänseenden av två till Halmstads stadsjord räknade utskiften, belägna, det ena vid havet innanför den s. k. Tyludden i Söndrums socken och det andra, kallat Murarehuset, norr om staden inom Övraby sockens gränser, bl. a., dels förklarat, att den del av det vid Tyludden belägna utskiftet, som utlagts för lägenheten Knävilstorp, i judiciellt hänseende tillhör Halmstads och Tönnersjö härads tingslag och Hallands läns södra domsaga, men i administrativt, kommunalt och ecklesiastikt hänseende Halmstads stad (Knävilstorp i sin helhet tidigare införlivad med staden i sist angivna hänseenden) ävensom förordnat, att nämnda område skulle från och med den 1 januari 1926 i sistnämnda tre hänseenden avskiljas från staden samt förläggas till Söndrums kommun, församling och jordebokssocken, Halmstads härad och Halmstads härads väghållningsdistrikt, Harplinge landsfiskalsdistrikt och Halmstads fögderi, dels förklarat att lägenheten Murarehuset i judiciellt och administrativt hänseende tillhör Halmstads och Tönnersjö härads tingslag, Hallands läns södra domsaga, Harplinge landsfiskalsdistrikt och Halmstads fögderi, Halmstads härad och Halmstads härads väghållningsdistrikt, men i kommunalt och ecklesiastikt hänseende Halmstads stad, ävensom förordnat, att lägenheten i fråga skall från och med samma dag i sistnämnda två hänseenden avskiljas från staden samt införlivas med Övraby socken, dels ock förklarat, att del av utskiftet vid Tyludden, som utlagts för annan stadens jord än lägenheten Knävilstorp, i judiciellt, administrativt, kommunalt och ecklesiastikt hänseende tillhör följande indelningsenheter nämligen Halmstads och Tönnersjö härads tingslag, Hallands läns södra domsaga, Harplinge landsfiskalsdistrikt, Halmstads fögderi, Halmstads härad och Halmstads härads väghållningsdistrikt, Söndrums kommun och församling, ävensom föreskrivit att sagda utskifte skall redovisas i jordeboken för Söndrums socken.

# STRIDEN OM »72:AN» VID 1834—35 ÅRS RIKSDAG.

AV

FIL. KAND. BO ENANDER.

---

Till sin granskning av Malmgrens grundlagsedition har professor Varenius i »Svensk juristtidning» 1922<sup>1</sup> anknutit några intressanta reflexioner över den egendomliga behandlingen av det vilande förslaget om ändring av § 72 R.F. vid urtima riksdagen 1834—35. Följande undersökning vill i någon mån närmare belysa den för tidens politik karaktäristiska behandlingen av en fråga, vars natur borde hava varit en borgen för att den ej skulle bliva en lek-boll i ett politiskt intrigspele.

Avvecklingen av den svåra och långvariga ekonomiska kris, som börjat omkring 1810 och vars huvudorsak var den stora disproportionen mellan riksbankens silverfond och sedelstock hade gått mycket långsamt. Först på 1817—18 års riksdag hade man på ledande håll fått ögonen öppna för nödvändigheten av en myntrealisation. Karl Johan själv ställde sig emellertid bestämt avvisande mot en sådan lösning, då han tänkte sig disproportionen mellan sedelstock och silverfond upphävd genom ett slags successivt närmande av sedlarna till deras nominella värde. Detta bidrog givetvis att ytterligare förhålla frågans lösning, och först 1828—30 års ständer kunde antaga realisationsplanen. För att förmå konungen att sanktionera beslutet om myntrealisationen antogo ständerna såsom vilande ett förslag till ändring av § 72 R.F., som gick ut på att banklagstiftningen framgent skulle tillhöra konung

---

<sup>1</sup> Se »Svensk juristtidning» 1922 s. 322 f



och riksdag gemensamt. Riksdagens beslut kom att i huvudsak omfatta två lagar, varav den ena berörde grunderna för myntbestämningen och den andra rikets ständers bank, som tydligt underställdes konungens och riksdagens gemensamma myndighet. På grund av diverse yttre omständigheter och, kanske framför allt, på grund av konungens önskan att få ändringen av § 72, förutsättningen för sanktionen av realisationsplanen, definitivt antagen, försenades realisationens verkställande.

Den urtima riksdagen 1834—35 skulle alltså dels bestämma dag för realisationens början, dels avgöra det sedan 1830 vilande förslaget om ändring av § 72 R.F. Några få dagar efter det riksdagen öppnats, avlämnade också K. M:t en nådig skrivelse till rikets ständer (8 febr. 1834), där det erinras om, att de för bankens räkning gjorda silverinköpen visat sig hava haft menligt inflytande på sedelmyntens värde och att de sålunda direkt motverkat myntbestämmningslagen av den 1 mars 1830. Bankens tillgång av metallisk valuta vore emellertid redan tillräcklig att under klok förvaltning bestrida silverutväxlingen. Det tarvades nu blott c:a 160,000 Rd. specie för att det vid den senaste riksdagen antagna förhållandet 5:8 mellan metallisk fond och utlöpande sedelstock skulle vara uppnått. Kungl. Maj:t ansåg därför, att intet hinder förelåge för verkställandet av föregående riksdags myntbestämmningslag. Den k. skrivelsen utgick helt naturligt från den förutsättningen, att »R. St. skyndsamt skulle företaga den sedan sista Riksdag hvilande redaktionsförändringen af Regeringsformens § 72.» Skrivelsen slutade med att påminna om, »att intet hinder förekommer för uppfyllandet af den förbindelse K. M:t och R.St. genom samma lag (d. v. s. lagen av 1 mars 1830) sig högtidligen åtagit och för Bankens öppnande till utväxling af silfver sednast den 1 nästkommande juli, efter dess lag för Banken fastställd blifvit». Realisationen kunde sålunda synas säkerställd, men icke så lagförändringsförslaget.

Ända sedan 1833 hade de liberala tidningarna bedrivit en våldsam agitation mot den ökning av konungamakten, som detta förslag i realiteten innebar. Kampen om »72:an» skulle också komma att bli ovanligt häftig. För att, om möjligt, borttaga det misstroende, förslaget om ändring av § 72 väckt i vida kretsar, ämnade regeringen vid riksdagen framkomma med förslag om en ny bank-

lag. En k. proposition, innehållande ett på ändring av § 72 grundat förslag till en allmän lag för banken, kontrasignerad av statssekreteraren C. D. Skogman, överlämnades också redan den 3 mars till rikets ständer. Det troligen av Skogman författade och på en eventuell grundlagsenlig ändring av § 72 R.F. vilande förslaget hade emellertid genom en olycklig avfattning fått skenet av att även utan grundlagsenlig ändring av § 72 förmå ständerna att giva konungen delaktighet i riksbankens styrelse. (Detta hade ju skett 1830 genom civillagstiftning). Ett sådant förslag kunde ju naturligtvis ej bidra till att lugna oppositionens oro för en maktutvidgning åt första statsmakten. Debatterna i denna fråga kommo också att bli mycket bittra och räckte ända till riksdagens sista dagar.

På riddarhuset föredrogs banklagsförslaget och den nådiga skrivelsen av 8 febr. den 8 mars, och debatten öppnades här av Wilhelm Fredrik Dalman, som i ett anförande gick skarpt till rätta med förslaget, vilket han betraktade som ett förslag att kringskära ständernas frihet, och yrkade därför på remiss till K.U. P. G. Cederschöld försökte lugna den upprörda stämningen på riddarhuset genom att fästa ständets uppmärksamhet på lydelsen i den k. propositionen, där det bland annat hette: »Då till K. M:ts kunskap kommit, att man hade önskat kännedom om banklagsförslagets innehåll, har K. M:t härmedelst i Nåder velat meddela etc.» Han menade, att dessa ord inneburo, att »K. M:ts afsigt endast varit att underrätta ständerna, huru K. M:t anser en banklag böra vara beskaffad, i händelse att § 72 blir antagen»<sup>1</sup>. De mest vägande inläggen till förslagets försvar gjordes emellertid av riksbanksfullmäktigen Bernhard Rosenblad och Wetterstedt. Wetterstedt påpekade, att K. M:t vid den föregående riksdagen hyst stor tvekan över att sanktionera lagarna om banken och myntbestämningen, då K. M:t saknat delaktighet i lagstiftningen för banken. K. M:t hade emellertid lämnat sin sanktion av den enda anledningen, att »han trodde, att ständerna genom denna begäran sjelfva antydde, att några ej förut existerande garantier för sjelfva beståndet af den ordning, som önskades, borde beredas derigenom, att densamma icke finge ändras, utan begge statsmakternas öfverenskommelse»<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> R. o. Ad:s prot. 8 mars 1834.

Han erinrade vidare om, att de ändringar, som vidtagits i det framställda förslaget, i själva verket endast voro av rent finansiell natur. Wetterstedt hade alltså klart och tydligt framställt det rätta saken, att, om den nya redaktionen av § 72 R.F. ej bleve antagen, så skulle därmed också förslaget om ny lag för banken förfalla. Regeringen kunde även med skäl vänta en given seger på riddarhuset, ehuru oppositionen där var häftigare än i de andra stånden. Den 11 mars skedde voteringen hos ridderskapet och adeln, och förslaget om ändring av § 72 R.F. antogs också med 216 röster mot 161<sup>1</sup>.

Pressen hade sålunda förgäves sökt stimulera opinionen på riddarhuset till ett avslag på ändringsförslaget. Särskilt hade Johan Johansson i »Argus» i en serie skarpa artiklar nagelfarit banklagsförslaget och förslaget om ny redaktion av § 72 R.F. Han säger i »Argus» 12 febr. 1834: »Bifalla ständerna på förhand den önskade Grundlagsändringen, så ha de derigenom också förlorat auktoritet att efter egen pröfning och öfvertygelse reglera Bankens rörelse samt äro implicite bundna att godkänna allt hvad Regeringen sedermera härom behagar föreslå». De tre artiklar han kallar »Ännu några ord om § 72 eller ett försök att göra slut på bemödandena att förvilla och missleda allmänheten»<sup>2</sup>, äro intressanta, då de framlägga just de synpunkter, som gjorde sig gällande vid oppositionens anfall mot banklagsförslaget. Han säger här bl. a. »skulle förslaget om ändring af § 72 gå igenom, skulle utvexlingen bero icke af ständerna utan endast och allenast af Regeringens godtycke, och för Regeringens finansiella planer, för insigterna i sådana hos styrelsemedlemmarna, torde ej något förtroende billigtvis kunna begäras»<sup>2</sup>. Slutet i den sista artikeln är »huru en Regering, hvilken de 1815 vidtagna åtgärderna (nämligen att då ej börja en realisation) ligga till last och som sjelf genom dessa beslut hufvudsakligast ruinerat Banken, kan begära att formligen insläppas i Banken och de jure få magten öfver den: äfvensom huru en sådan Regering kan begära något förtroende till dess blifvande utöfning af detta prerogatif, detta är och förblir oförklarliga psykologiska gåtor»<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Jmf. R. o. Ad:s prot. 11 mars 1834.

<sup>2</sup> »Argus» 26 febr. 1 och 5 mars 1834.

Det var dylika tankar, som kommo till synes hos oppositionstalarna vid kvällsplenum den 11 mars, sedan förslaget redan blivit antaget. Redan i debattens början meddelade W. F. Dalman, att enligt voteringsprotokollen hos borgar- och bondeståndet den nya redaktionen av § 72 blivit avslagen. Detta var en ovälkommen nyhet för majoriteten och bidrog till att göra försvaret för banklagsförslaget tämligen matt. Cronhielm menade, att de remissförslag, som gjorts även från de regeringsvänligas sida, endast gjorts för att kringgå de motiv, vilka funnits bakom den k. propositionen, och vilka han ansåg innehålla, »om § 72 icke uti grundlagsenlig väg blir antagen, bör den dock intagas i banklagen»<sup>1</sup>. Han fritager dock konungens samtliga rådgivare utom Skogman att på grundlagsstridig väg vilja införa en lag. Greve Adolf Göran Mörner fann Cronhielms tal, otillbörligt påverkat av tidningspressens, något som givetvis väckte de liberala tidningarnas stora förtjusning. Wetterstedt håller emellertid ännu ett anförande i frågan, där han säger sig gärna vilja påtaga sig sin del av ansvaret för motiverna och går för övrigt skarpt till rätta med dem av ridderskapet och adeln, vilka försökt blåsa upp de motiv, som legat bakom banklagsförslaget till »en statskupp efter 1789 års natur». Resultatet av den långa överläggningen blev, att banklagsförslaget jämte de gjorda anmärkningarna remitterades till utskottet<sup>1</sup>.

Vid protokolljusteringen den 20 mars uppträdde författaren till det olyckligt formulerade banklagsförslaget, Skogman, och höll ett långt anförande, vari han närmare klargjorde motiven till förslagets framlämnande. Han erinrade också om, att vid närmast föregående riksdag, trots § 72 R.F., besluten om banken underkastats K. M:ts prövning och ansåg därför, att »§ 72 af R.F. icke lägger något hinder i vägen för R.St. att göra en stadga om Banken, som inrymde Konungen etc.»<sup>2</sup>. P. G. Cederschöld drog ut konsekvenserna av Skogmans oförsiktiga yttrande och sade, att, om man utgick från dennes ståndpunkt, så kunde även beskattningsrätten, riksdagens viktigaste privilegium, genom civillagstiftning överlämnas åt konungen och alltså skulle det inte finnas något fast eller säkert i konstitutionen. Skogmans erinran om, att man genom civillag-

<sup>1</sup> Jmf. R. o. Ad:s prot. 11 mars 1834.

<sup>2</sup> R. o. Ad:s prot. 20 mars 1834.

stiftning egentligen kunde gå förbi alla grundlagarna, gjorde t. o. m. de mest moderata oppositionsmännen betänksamma. Följden av Skogmans tal blev en rad skarpa angrepp mot regeringen, som öppnades med ett värtaligt anförande av O. A. Cronhielm och som fick sin logiska avslutning, då W. F. Dalman ansåg sig föranlåten att anmäla »att det är anledning till anmärkning mot statssekreteraren för handels- och financeärendena, hvarom remiss begäres till consti.-utskottet inför hvilket anledningarna uppgifvas skola»<sup>1</sup>.

Diskussionen om banklagsförslaget och förslaget om ändring av § 72 blev i prästeståndet betydligt mer sansad än den på riddarhuset. Den k. propositionen föredrogs här den 8 mars och debatten öppnades av kontraktsprosten Östberg, som sade sig icke kunna finna, att ståndet på något sätt kunde taga annan befattning med banklagsförslaget än att låta det vila tills den nya redaktionen av § 72 R. F. blivit antagen av ständerna. Den moderate oppositionsmannen, professor Morén menade, att den nådiga propositionen stod i så tvetydigt förhållande till grundlagarna, att det vore oklart på vad sätt den borde behandlas av ständerna<sup>2</sup>. Morén menade sålunda, att frågan borde remitteras till K.U. Detta föranledde biskop Wingård, näst Poppius regeringens mest nitiske försvarare i prästeståndet vid detta tillfälle, att förklara, i det han erinrade om marslagarna 1830, att en remiss till K.U. endast skulle medföra det svaret, att det »materiella af frågan ej tillhörde utskottets attributioner»<sup>3</sup>. Poppius höll ett långt anförande, vari han redogjorde för regeringens ställning till frågan och erinrade om, att någon egentlig prövning av frågan ej kunde äga rum innan den behandlats av resp. utskott. Wingård understödde energiskt Poppius och menade, att konungen endast ville att lagförslaget skulle behandlas av ständerna i direkt sammanhang med dess förutsättning, ändringen av § 72 R.F. Sedan proposition framstälts, remitterades också lagförslaget till banco- och lagutskotten, och som man kunnat vänta, blev den slutliga omröstningen om § 72 i prästeståndet gynnsam för regeringen. Vid voteringen den 11 mars antogs nämligen den förändrade grundlagsparagrafen med 30 röster mot 25<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> R. o. Ad:s prot. 20 mars 1834.

<sup>2</sup> Prästeståndets prot. 8 mars 1834.

<sup>3</sup> Jmf. prästeståndets prot. 11 mars 1834.

Regeringen hade sålunda segrat i två stånd och detta berodde väl på, att det regeringsvänliga partiet och största delen av den moderata oppositionen ansåg, att den nya redaktionen av § 72 R.F. ej i så hög grad skulle minska ständernas inflytande på banklagstiftningen som den skulle bidra till konsolidering av banken. Även i borgarståndet var frågan före den 8 mars. En märklig motion avlämnades här i debattens början av B. H. Santesson, kanalbolagets energiske ekonomiske organisatör, som gick ut på att dröja med avgörande av § 72 tills ständerna definitivt avgjort banklagen och realisationsfrågan. Det Santessonska förslaget om uppskov av behandling av § 72 väckte emellertid starkt motstånd. Borgaroppositionens främsta ledare, Petré och Wærn uppträdde båda kraftigt emot ett försök att förhåla avgörandet. På deras sida ställde sig också obetingat den rike stockholmsbryggaren Helsingius, som förklarade att frågan omedelbart måste avgöras och att ett bifall till den nya redaktionen av § 72 skulle vara detsamma som »att lämna vår redan alltför talrika ämbetsmannaaristokrati medel i händerna att föröka sig»<sup>1</sup>. Helsingius anförande är f. ö. ett exempel på att även vid denna riksdag de rena ståndssynpunkterna hade sina målsmän. Santesson anmärkte också mycket häftigt, att Helsingius farhågor för ämbetsmannaadels inflytande borde kunna motverkas av den intima samverkan mellan de båda statsmakterna, som den nya § 72 innebar. Den, som framför allt varnade ståndet att lämna konungen tillträde till bankens styrelse, var Wærn, och utgången av voteringen i borgarståndet måste till stor del tillskrivas hans mäktiga inflytande. Vid omröstningen förkastades nämligen den nya redaktionen av § 72 R.F. med en överväldigande majoritet<sup>2</sup>. (48 röster mot 11).

I bondeståndet var frågan före den 11 mars och där uppträdde oppositionens främsta ledare Anders Danielsson och Hans Jansson mot den föreslagna ändringen. Hans Jansson tvivlar emellertid på att ett avslag skulle kunna hindra regeringen att genom civillagstiftning genomdriva konungens delaktighet i bankens styrelse. Anders Danielsson yrkade på ett bestämt avslag och sade, att, trots

<sup>1</sup> Borgarståndets prot. 8 mars 1834.

<sup>2</sup> Jmf. Borgarståndets prot. 11 mars 1834.

vikten av myntrealisationens snara verkställande<sup>1</sup>, den ej finge vinnas genom »att för ögonblickets fördel sälja framtidens välfärd»<sup>2</sup>. Han erinrar också om, att banken bär ständernas namn, »ty de allena äga utfärda förordningar, stadgar och reglementen för de fullmäktige, som skola ostört förvalta den intill påföljande riksdag»<sup>2</sup> och anser, att en förändring i § 72 vore liktydigt med uppgivandet av ett gammalt och dyrbart privilegium. Voteringen i bondeståndet blev också fullständigt nederlag för regeringen och ändringen av § 72 avslogs med 78 röster mot 20<sup>2</sup>.

Med två stånds övervikt hade sålunda förslaget om ändring av § 72 och därmed också banklagsförslaget fallit. Lyckligtvis invercade detta ej på realisationens verkställande, men fördröjde det så tillvida, att ständerna först den 21 augusti 1834 kunde inkomma med en anmälan, att »hindren för silfverutvexlingens begynnande voro undanröjda».

<sup>1</sup> Vissa av de konservativa synas nämligen hava satt realisationens genomförande i omedelbart sammanhang med antagandet av den nya § 72. Askelöf säger t. ex. »realisationen står eller faller med den nya redaktionen af § 72» («Svenska Minerva» 11 mars 1834.)

<sup>2</sup> Bondeståndets prot. 11 mars 1834.

# KRING SJÖGRÄNSEN.

ETT GENMÅLE

AV

LAGE STAËL VON HOLSTEIN.

---

Hur mycket bläck som än flutit, är det en förvånande förvirring alltjämt i läran om sjögränsen. Man får hoppas, att om ej förr så skall genom den av N. F. tillsatta kommissionen en allsidig och fullständig utredning om spörsmålets många olikartade sidor. läggas fram för ett internationellt forum som underlag för den universella lagstiftning, till vilken så många intressen knyts. Vad vår svenska sjögräns angår, har den ju alltsedan 1916 varit under utredning inom utrikesdepartementet och alla besvikelser till trots, får man hoppas att därifrån till slut få motse en vederhäftig exposé av ämnet eller åtminstone en fullständig publikation av de akter, som ifrågakomma för ett bedömande av rättsläget.

Vad som hittills gjort det folkrättsliga omdömet så osäkert har i själva verket i väsentlig grad varit den bristande utredningen om själva rättsfakta. Vad som från officiellt håll presterats härom under adertonhundralet har föga vetenskaplig tyngd och det föredrag, varmed envoyén Sjöborg sökte motivera fyramilsgränsen inför International Law Association vid dess Stockholmskongress 1925, undandrogs sedermera på goda grunder den internationella kritiken.

Då en historiker med anknytning till departementet i denna tidskrifts förra decemberhäfte tog till orda i ämnet efter det inlägg om tremilsgränsen jag tidigare där publicerat, var det därför med så mycket större förväntan man gick till ett studium. Måhända skulle några nya eller hittills förbisedda fakta och dokument dra-

---



gas fram i ljuset och bidra till forna frågeteckens hävande? För den initierade framstår tyvärr d:r Gihls uppsats utan några av dessa egenskaper; den framträder rätt och slätt som en något anspråksfull kompilation av de rön, som forskningen redan tidigare bragt i dagen. För egen del får jag till detta konstaterande foga en — redan till utrikesministern framförd — protest mot, att en ämbetsman tillåter sig det i svensk vetenskaplig praxis oerhörda att som eget forskningsresultat framföra ett material, som ingenting annat är än lånegods, på några fattiga kompletteringar när.

Författaren har visserligen kunnat konsultera det i utrikesdepartementet befintliga utredningsmaterialet men glömmer att tillskriva äran av dess samlande den det vederbör, nämligen numer avlidne d:r Efr. Strömberg. Då departementet numer tillåter, att detta material indras i den offentliga diskussionen, framstår å andra sidan det — av bl. a. åtskilliga reservanter i konstitutionsutskottet — brännmärkta hemlighållandet av dossiern som än mer svårförklarligt. Det skall i varje fall ej lyckas förf. att bestrida mina i ämnet gjordå upptäckter genom det okontrollerbara påståendet, att dokumenten i fråga »sedan länge» varit kända inom U. D. Man frågar sig nämligen i så fall, varför ej dessa handlingar någonsin förr åberopats eller ens omnämnts och varför herr Sjöborg förbigick dem med tystnad i sitt föredrag.

Om det dokumentariska intresset av artikeln sålunda är minimalt, kunde det dock förväntas, att de åsikter och ståndpunkter; som förf. med så mycken dristighet söker göra gällande, förete något personligt tillskott i den pågående debatten. Tyvärr är ej heller detta förhållandet, utan förf. framför idéer, som äro nästan ordagrant överensstämmande med herr Sjöborgs. I viss mån stegras dock artikelns intresse genom detta förhållande, då det ju måste vara av särskild vikt att närmare kunna syna innebörden i de argument, som från officiellt håll anföras för den förlegade fyramilsständpunkten, vilken stundom ännu göres gällande av vår diplomati. Den Sjöborgska tesen är, att tremilsregeln enligt gällande folkrätt icke kan göra anspråk på allmängiltighet. »Detta kan i alla händelser icke anses vara förhållandet i fråga om de stater, som kunna åberopa gammal hävd för sina anspråk på ett vidare sjöterritorium». Enligt herr Sjöborg föreligger en mer än hundra-

årig, oavbruten hävd till stöd för Sveriges rätt till ett sjöterritorium sträckande sig 4 mil från kusten eller yttersta skär, som icke ständigt av havet översköljes. Som departementets expert har exc. Eliel Löfgren sedermera gjort sig till tolk för motsvarande uppfattning under processen om gränsens dragning i Lahölsbukten.

D:r Gihl ansluter sig troget till samma ståndpunkt och söker genom en del fyllnadsgods täcka luckorna i den bevisning, som hittills befunnits icke hålla måttet. Hans argument äro dock skäpligen svaga och jag finner mig oförhindrad att till alla delar upprätthålla mina i ämnet högst divergerande meningar.

Vill man nå fram till internationell enighet om sjögränsens utsträckning, måste det alltid räknas med obstruktion från något mindretal maktens sida. Men den mening, varom majoriteten enas, kan i avvaktan på att denna divergens så småningom ger med sig, mycket väl framträda med anspråk på att godtagas som gällande folkrätt. D:r Gihl torde stå ganska ensam om sin motsatta uppfattning. Må vara, att han bortser från all diplomatisk opportunist; värre är, att han i en rättslig diskussion icke fäster sig vid den på läran om havens frihet grundade reciprocitetsprincip, som härvidlag kommer i betraktande. Om ett flertal stater efter inbördes överenskommelse som statslig norm upptaga tremilsgränsen, kan ej en grannstat sedan med folkrättsligt fog göra gällande en för dess vidkommande vidare gräns. I varje fall måste en sådan undantagsställning kunna motiveras av alldeles särskilda omständigheter. Man tänker härvid närmast på ett eventuellt tidigare givet internationellt erkännande av den vidare gränsen. Då Berlins Oberprisengericht underkände det svenska fyramilspåståendet i Ellidafallet, berodde detta icke minst på, att för Sveriges vidkommande varje sådant erkännande felades. Av vikt må vidare anses, att för fallets bedömande enligt Folkrättsinstitutets formulering »un usage séculaire et continu» kan åberopas. Spaniens anspråk på en sexmilsgräns ha exempelvis med framgång bestritts till följd av att där saknas sådan hävd. Stå vi härvidlag bättre rustade? För att bejaka frågan, räcker det ej med att uppvisa, att vi på sjuttonhundratalet vid visst tillfälle anslutit oss till den ena eller andra beräkningsmetoden, utan det erfordras dessutom, att den svenska statsmakten bevisligen i sina successiva föreskrifter om gränsens

dragning medvetet och med full avsikt upprätthållit en påvisbar kontinuitet. Bägge dessa kriterier brista vad fyramilsgränsen angår.

D:r Gihl synes för sin del mena, att kanonskottregeln alltjämt äger fog för sig och omfattas av den moderna doktrinen. Skulle så vara förhållandet, hade vi att frukta en bestämning räknande med 100 mil eller mer — vi skulle med andra ord föras tillbaka till den regel, som medeltidens Bartolus gjorde gällande. Även om kanonskottregeln av en del författare erkännes vara den logiska konsekvensen av teorien om kuststatens suveränitet över sitt kusthav, är det dock för var och en med bon sens givet, att en fixering enligt medeltidsregeln icke längre låter sig göra.

En gräns som skulle variera allt efter den moderna ballistikens fenomenala framsteg är en ren orimlighet. Av våra nordiska författare har ej heller någon velat dra en lans för den. För dem framstår det tvärtom som uppenbart, att kanonskottsläran väl givit upphov till tremilsregeln på Galianis tid, men att numer denna senare ensam kan göra anspråk på allmängiltighet. Så både Roestad och Berlin. I sin senaste *Traité* av 1925 skriver å andra sidan Fauchille: »La tendance la plus générale du droit conventionnel et de la pratique des États est de fixer à la mer territoriale une étendue de 3 milles marins». Belägg för denna mening anförs i riklig ymnighet.

International Law Association har också numer med frångående av sina tidigare åsikter enats om tremilsregelns företrädare framför andra. Det vacklande, som vissa romanska länders praktik uppvisar, kommer med all sannolikhet icke att nämnvärt fördröja regelns upptagande till internationell norm.

Positivt oriktigt är att de »skandinaviska makterna» skulle bekänna sig till fyramilsregeln. Danmark har ju efter sin anslutning till Nordsjökonventionen konsekvent upprätthållit tremilsregeln och vägrat erkänna någon annan. Dorpatfredens bestämmelser ha visserligen i viss mån för Finlands vidkommande sanktionerat fyramilen, men sedan landets domstolar numer förklarat denna gräns stå i strid med folkrätten efter härom gjort påstående från tyske ministern i Helsingfors, torde dess anslutning till den europeiska normen icke låta vänta på sig. Björkstens utredningar ha till del förtjänsten härav.

Norge har väl hävdad en fyramilslinje sedan 1745 men utan att tidigare än på 1860-talet ha kommit till klarhet om denna gräns exakta innebörd. Under fjolårets förhandlingar med England sökte Norge förgäves övertyga motparten om riktigheten i sin uppfattning och har slutligen måst tillsätta en ny kommitté för sin ståndpunkts revision. Roestad har redan i Kongens Strømme medgivit, att tremilen är den som godtagits av flertalet intresserade makter och tillrätt Norge, att i neutralitetssakens eget intresse ansluta sig till den. Då R. å andra sidan lämnar frågan om fiskerigränsens oavhängighet öppen, läser han med rätta, som övligt är, kunna inrangeras bland tremilens förespråkare — herr Gihl till trots. Återstår sålunda endast Sverige, som obekymrat bibehåller fyramilsgränsen på dagordningen.

Vilar nu det svenska fyramilspåståendet på en tradition av den natur, som berättigar till åberopande av en undantagsställning?

Det av mig redan i Fahlbecks Festskrift avtryckta kungabrevet av 1686 styrker varken kanonskotts- eller fyramilsregeln. Den av mig omnämnda skriftväxlingen Ahlefeld-Coyet av 1683 vittnar däremot om, att enligt dåtida beräkning jus litoris verkligen uppskattades efter kanonskotthållet. I Björnstiernas not av 1874 heter det icke desto mindre att gamla akter visa, att vi för mer än två sekler sedan hävdade en distans av fyra mil eller tyska geografiska minuter och till stöd härför åberopas felaktigt just 1686 års instruktion. I herr Sjöborgs anförande heter det å andra sidan: »Även i till främmande makter riktade förklaringar har svenska regeringen vid upprepade tillfällen gjort Sveriges på gammal hävd grundade anspråk på ett sjöterritorium av 4 nautiska mils utsträckning gällande. Så skedde bl. a. i det den 11 nov. 1874 till brittiska utrikesministern i Stockholm avgivna svaret på dåvarande brittiske utrikesministerns lord Derbys cirkulärnot av den 28 sept. s. å., vari begärts upplysning om regeringens ståndpunkt i fråga om sjöterritoriet». Då det sålunda är tydligt, att U. D. 1925 stöder sig på en akt, vars felaktighet länge varit allom uppenbar, överlåter jag åt andra att försvara dess metoder.

Min utveckling av 1758 års tremilsregel rekapitulerar d:r Gihl utan större svårighet, men hans analys av regelns förmodliga innebörd har sina betänkliga brister. Man har ju att utgå från, att en-

ligt Kaulbars förslag gränsen skulle beräknas till en mil ifrån yttersta skären. Den dansk-norska milen uppställdes och vidmakt-hölls som bekant under den felaktiga förutsättningen, att den geografiska milen och den europeiska lieuen voro identiska. Det ligger icke någon osannolikhet i att de noggranna svenska ämbetsverken för klarhets vinnande velat precisera den föreslagna milen till tre kvartmil. Medgives vidare, att vid denna tid just lieuen var den längdenhet, som långt mer än den tyska eller svenska milen uppbars av diplomatisk praxis, vinner denna sannolikhet i styrka. Betonar man å andra sidan Kaulbars yttrande, att man blott från Marstrand's fästning kunde se så långt som 10 å 12 mil utåt sjön, blir det rätt litet troligt, att ämbetsverken skulle frångått Kaulbars mening och velat fixera en distans om 12 resp. 18 mil, vilken vida överstiger den normala synvidden. Väl att märka är utgångspunkten för 1758 års beräkning icke »vallen» i vanlig mening utan skären. I detta sammanhang må jag till mitt fredande påpeka, att jag aldrig sagt annat, än att den skotska »landkenningen» på sin tid uppgives ha beräknats till 30 å 33 km., att jag med Roestad och andra framhållit, att man länge nog svävade i okunnighet om den exakta innebörden i 1745 års regel och att jag aldrig talat om en nordisk men väl en svensk tremilsgräns av 1758. Beträffande Paristraktaten av 1763 är jag ej den förste, som däri sett en sammanblandning mellan mils och lieues. Den senare av lord Stowells domar daterar sig ej, som Gihl uppger, från 1801 utan från 1806.

Vad åter angår 1779 års regel, har jag påpekat, att den i sin första redaktion direkt upptog 1758 års bestämning »tre fredsmilar» och att denna bestämning först genom det hemliga rådsprotokollet kom att omformuleras till en mil. Med denna mil kan väl avses helhetsmåttet eller den franska lieuen, om man nämligen antar ett fortsatt danskt inflytande, men då instruktionen av den 28 maj nämner om en tysk mil, ligger det icke mindre nära till hands att förmoda en avsedd utvidgning av territorialgränsen. D:r Gihl tar i stället för givet, att man avsett gränsens indragning men kan ej stödja detta antagande på annat än talet om att man ville göra »territorialrättighetens behöriga handhavande i verkställigheten möjligt», vari ju ingalunda behöver ligga någon anvisning på indragning, utan likaväl kan man avse gränsens noggrannare precisering.

Valde man då den tyska milen till enhet, så är det sannolikt därför, att den fanns inlagd på dåtida sjökort. I Peter Geddas sjöatlas av 1694 finns sålunda längdskalan angiven dels i svenska mil å 18,000 Stockholmsalnar dels i tyska mil å 15 på en Grad. Lat. och samma skala återgår i Nils Strömcronas atlas av år 1737 samt i Johan Nordenankers av 1797 (enligt Odelsiöö).

Då jag främdrog 1700-tals dokumenten ur glömskan, föll det mig aldrig in att från dem härleda någon svensk tradition. I ingen enda senare dossier eller motivering om vår sjögräns finnes minsta antydning om dem; de ha tydligen varit varken kända eller återopade. De ha i ordets egentliga mening förblivit hemliga hittills och framstå rätt och slätt som historiska minnesmärken över ett svunnet sekels rättsuppfattning. D:r Gihls tal om att Sveriges nuvarande sjögräns om 4 nautiska mil skulle leda sitt ursprung från akten av den 28 maj 1779 svävar fullkomligt i luften: betecknande nog har han ej heller mäktat framlägga något som helst skäl för sin uppfattning.

Lika svårt har det varit för min vedersakare att jäva min mening, att den nuvarande fyramilsgränsen för västkustfisket härleder sig från 1871 års förordning. 1788 och 1808 års kaperireglementen med sin mil räknad från närmast bebodda strand, äro rena undantagsstadganden — antagligen av danskt ursprung —, enär både instruktionen av den 31 juli 1796 och det ryska fördraget av den 13 mars 1801 bibehålla skotthållets norm. De refererade lots- och tullförfattningarna äro väl baserade på den tyska resp. svenska sjömilmen men ha alltid bibehållit sin strängt begränsade tillämpning. Vad fisket angår, ha vi i Sverige innan 1871 aldrig haft någon annan författningssenlig gräns än skärgårdslinjen. Kammarrådet Dufwas undersökningar bekräfta ytterligare detta resultat. D:r Gihl känner tydligen ej till denna skärgårdsgräns och hans fabel om, att den svenska fiskegränsen sträcker sina anor tillbaka till sjuttonhundratalet saknar allt underlag. För den som tagit del av akterna rörande 1871 års förordning, vilket d:r Gihl synbarligen icke gjort, står det däremot tillräckligt klart, att med denna en fullkomlig nyhet infördes i svensk fiskerätt och att den omedelbara anledningen härtill var norrmännens tilltag att utestänga svensarna från Söndmörefisket, vilket fordrade en motåtgärd. Detta

faktum jävas på intet sätt genom det lösa antagandet, att bakom vederbörandes beslut att göra fyramilsgränsen gällande mot alla länders undersåtar — vilket också den norska regeln gjorde — låge den förutsättningen, att svenska regeringen ansåg sagda område som svenskt territorialvatten. Om man ansett, att enligt svensk rätt den fyrmila gränsen redan vore befastad, varför skulle man då varit så angelägen om att ge den uttryck i lag? Då man för visst fall och för en bestämd sträcka utsträckte gränsen till fyra mil, berodde detta givetvis tvärtom därpå, att man ej ansåg den svenska rättens ståndpunkt i denna del otvistig, och fyramilsregelns undantagskaraktär bekräftar det bakomliggande antagandet av en regelmässig, mer inskränkt utsträckning av sjöterritoriet.

Vill man ha belägg för vederbörandes anslutning till just den av mig anförda retorsionssynpunkten, kan man f. ö. gå till K. Kommerskollegii yttrande av den 7 juni 1886 ang. då förebragta förslag om territorialgränsens allmänna fixering till tre mil. Det heter: »Då, såvitt Collegium har sig bekant, sagda norska resolution (av 1869) fortfarande är gällande, samt, vad Sveriges västkust angår, genom en inskränkning från 4 till 3 s. k. kvartmil, motsvarande  $\frac{3}{4}$  geografiska av det Sveriges innebyggare förbehållna fiskeområde, de svenska fiskarna på denna kust norr om Kullens fyr varda i fråga om uteslutande rätt till fiske vid det egna landets kust försatta i en mindre gynsam ställning, varigenom anledning till klagomål från de förras sida komme att yppas, bör, enligt Collegii åsikt, nu antydda förhållande anses utgöra ett hinder emot, att en allmän bestämmelse av den beskaffenhet fiskerijntendenten ifrågasatt, varder här i riket meddelad, med mindre enahanda stadgande kommer till stånd jämväl i Norge».

I det ministeriella protokollet av den  $\frac{10}{5}$  1889 heter det å andra sidan, att k. k. 1871 endast avser viss del av Västkusten men ej övriga delar av samma kust, ej heller södra och östra kusten, där Tullstadgan väl åberopas men med orätt, då dess bestämmelser vidkomma endast tullgebietet. I fråga om noten av 1874 heter det vidare, att folkrätten på senare tider stadgat sig till att antaga 3 engelska sjömil.

Av den beviskedja, d:r Gihl velat antaga, blir det på detta sätt ingenting kvar. Går man till förhandlingarna om Nordsjökonven-

tionen och den dansk-norska fiskerikonventionen av 1899, finnes där lika litet något spår av anknytning till en förment hävdvunnen fyramilslinje. De gånger den svenska diplomaten under adertonhundratalet trätt in för fyramilspåståendet, har motivet härför uppenbarligen varit att stödja ett norskt intresse, och argumenten ha tagits direkt från Kristiania. Inrikesministern Ingerslev förklarade i danska Folketinget 1887 utan gensaga, att Sverige icke kunde styrka någon hävd för det fyramilspåstående, som då var på tal, och att det därför ej krävde hänsyn. Ännu vid kungamötet i Malmö 1916 avböjde också Danmark en norsk-svensk invit att under kriget upprätthålla anspråk på fyramilsgränsen. I själva verket stannade det ju också under kriget vid blotta försök på papperet att upprätthålla detta anspråk, som av de krigförande aldrig respekterades. Svenska flottans instruktioner lödo på tre mil och den officiella redogörelsen för Neutralitetsvakten har ej att relatera ett enda fall, där fyramilen hävdats. Dr: Gihl vill för sin del icke se någon förskjutning i den svenska ståndpunkten detta till trots. Han vet f. ö. ej ens, att man under förarbetena till konventionerna om undervattenskablar och minutläggning utgått från tremilen som internationellt erkänd; han synes vilja förneka själva faktum, att Ålandskonventionen upptagit tremilsnormen. Varför då längre disputeras? Låt mig i stället avsluta denna korta parad med en träffande motivering för tremilen, som statsrådet v. Krusenstierna redan 1889 gav under frågans debatt: »I politiskt avseende måste det för en stat som Sverige, vars högsta strävan alltid måste vara att i händelse av ett krigsutbrott mellan främmande makter i det längsta förbliva neutral, men som till värnande av sin neutralitet icke äger samma resurser som de större staterna, betraktas som en fördel, att det område, inom vilket det i så fall åligger den neutrala makten att icke allenast strängt och opartiskt upprätthålla neutraliteten men också vaka över dess respekterande, icke över hövan utvidgas».

Med denna min förnyade anslutning till tremilsgränsen, som jag anser bäst överensstämma såväl med svensk tradition och svenskt intresse som med den gällande folkrätten, vill jag dock ej ha uttalat någon mening i frågan om den nationella gränsens utvidgning för visst fall i fiskeri-, tull-, lots- eller andra dylika hänseenden. Det är, som vid Helsingforskonventionens redigering, de särskilda om-



ständigheterna, som härvidlag måste tagas i betraktande. Vid varje sådan utvidgning bör man dock teoretiskt fasthålla vid att all utövning av statslig myndighet inom kusthavet förutsätter en suverän rätt. Det är samma Loccenii princip, som ligger till grund för den avrundning, som den engelsk-amerikanska smugglingstraktaten slutligen fann i stadgandet om en uppbringningsrätt inom den radie, som smugglarjagaren kan tillryggalägga på en timmes färd.

---

#### SVAR PÅ GENMÅLE.

Då redaktionen av »Statsvetenskaplig Tidskrift» haft vänligheten att låta mig i korrektur taga del av frih. L. Staël von Holsteins ovanstående »genmäle» i sjögränsfrågan, har jag ansett mig böra begagna det tillfälle, som sålunda beretts mig, att med anledning av sagda genmäle yttra några ord.

Frih. Staël von Holstein uppehåller sig i sitt genmäle tämligen vidlyftigt vid frågan om prioritetsrätten till det urkundsmaterial som ligger till grund för hans liksom för min framställning av territorialgränsfrågans utveckling i Sverige under 1700-talet. Frågan synes mig vara av relativt underordnad betydelse vid det förhållandet, att frih. Staël von Holstein och undertecknad på grund av samma material kommit till alldeles olika slutsatser, och då det är tämligen uppenbart, att *även om* frih. Staël von Holstein skulle sett ifrågavarande handlingar tidigare än någon annan, denna omständighet ej kan utgöra hinder för en senare forskare att begagna dem, i synnerhet om denna senare forskare skulle vara av av den uppfattningen, att frih. Staël von Holstein ur ifrågavarande urkundsmaterial dragit genomgående felaktiga slutsatser:

Till förekommande av varje missförstånd vill jag emellertid påpeka, att det är så långt ifrån, att jag velat tillägna mig själv äran att hava upptäckt ett av andra sammanbragt urkundsmaterial, att jag tvärtom uttryckligen framhållit, att ifrågavarande handlingar angående territorialgränsen »*sedan lång tid tillbaka varit kända för dem som inom utrikesdepartementet sysslat med denna fråga*», ett uttryck som uppenbarligen bl. a. innefattar fil lic. Efr. Strömberg, vilken från 1917 till sitt frånfälle 1921 såsom i departe-

mentet tillkallad sakkunnig var sysselsatt med en utredning om utsträckningen av Sveriges territorialvatten — ett utredningsarbete, som fortsatts av undertecknad. För de slutsatser, som dragits ur ifrågasvarande arkivmaterial, får jag däremot erkänna mig vara ansvarig, då lic. Strömberg aldrig medhann någon bearbetning av detsamma.

Omedelbart efter sedan frih. Staël von Holstein framhållit, att nämnda arkivmaterial var insamlat redan av lic. Strömberg, övergår han med en något egendomlig logik till att såsom »okontrollerbart» misstänkliggöra mitt påstående, att detsamma sedan länge varit känt inom utrikesdepartementet. Detta mitt påstående är i själva verket ytterst lätt att kontrollera, i det att av ifrågasvarande handlingar finnas av lic. Strömberg skrivna egenhändiga excerpter, vilka, såsom med lätthet kan visas, gjordes av Strömberg redan 1918 och 1919 under hans ovannämnda för utrikesdepartementets räkning bedrivna utredningsarbete, och följaktligen allt sedan dess varit för utrikesdepartementet tillgängliga.

Det är likalades ytterst lätt att kontrollera, hur frih. Staël von Holstein lyckats »upptäcka» ifrågasvarande handlingar. Av den uppsats, som frih. Staël von Holstein publicerat i »Nautisk Tidsskrift» för 1924 framgår det nämligen med all önskvärd tydlighet, att frih. Staël von Holstein först genom kabinetssekreterare Sjöborgs i september samma år hållna föredrag inför International Law Association erhållit kännedom om det för hela frågan avgörande dokumentet: den 1779 utfärdade instruktion, vari det svenska sjöterritoriets utsträckning fastställdes till en geografisk (fyra nautiska) mil. Det framgår vidare av samma uppsats, att frih. Staël von Holstein vid densammas författande svävade i fullständig okunnsighet om de handlingar från 1756 och 1758 varigenom synvidden, resp. ett avstånd från kusten av tre (geografiska eller *möjligen* svenska) mil fastslogs som gräns för svenskt territorialvatten. Genom sina — av kabinetssekreterare Sjöborgs föredrag stimulerade — studier av 1779 års handlingar har nämligen frih. Staël von Holstein kommit underfund med, att Sverige tidigare ägt en *tremilsgräns* för sitt territorialvatten, och sin vana trogen antager han ögonblickligen (synbarligen utan någon kännedom om de *denna* territorialgräns berörande handlingarna) att det där är fråga om en

gräns på tre nautiska mil. Det är för övrigt detta något lättsinniga antagande, som blir roten och upphovet till de flesta av de villfarelser, som fylla frih. Staël von Holsteins uppsats i *Revue de Droit International*. I förbigående må påpekas, att en antydan om denna äldre territorialgräns även lämnades i kabinetssekreterare Sjöborgs föredrag, där det omtalas, att Sverige tidigare (före 1779) jämte kanon-skottsvidden tillämpat ett annat, ännu vidsträcktare mått för sitt sjöterritorium. Detta »vidsträcktare mått» var givetvis synvidden eller den därpå grundade vidden av tre *geografiska* mil, som genom författningarna 1756, resp. 1758 fastställdes som svensk neutralitetsgräns.

För det intresse, denna sak möjligen kan äga, må det alltså fastslås, att såväl 1756—1758 som 1779 års handlingar angående det svenska sjöterritoriet varit kända för »dem, som inom utrikesdepartementet sysslat med denna fråga» (bl. a. lic. Strömberg och undertecknad) sedan lång tid tillbaka och i varje fall betydligt tidigare än dessa handlingar »upptäcktes» av frih. Staël von Holstein.

Vare sig en majoritet av stater enat sig om att antaga en territorialgräns om tre nautiska mil eller icke; saknas det fortfarande varje som helst fog för frih. Staël von Holsteins uppfattning, att denna tremilsregel »mycket väl kan framträda med anspråk på att godtagas som gällande folkrätt». Om ytterligare bevisning skulle behövas för den ståndpunkt, jag tidigare utvecklat, kan jag nu för densamma anföra ytterligare två auktoriteter, nämligen *Björkstén*, som i sitt arbete »Das Wassergebiet Finlands in völkerrechtlicher Hinsicht» (Helsingfors 1925) i likhet med undertecknad framhåller, att frågan om territorialvattnets utsträckning ännu icke funnit traktatmässig reglering och att inom praxis, de olika staternas lagstiftning och inom litteraturen inbördes motsatta tendenser göra sig gällande (a. a. sid 43) samt *Schücking*, en av de allra främsta auktoriteterna på området, som i en till Nationernas förbunds kommitté för kodifikation av den internationella rätten till kommitténs sammanträde i januari 1926 avgiven rapport, efter att ha lämnat en översikt av de olika staternas inbördes ytterst varierande praxis med avseende på territorialvattnets utsträckning,

yttrar följande: »The three-mile limit cannot be regarded as the zone of dominion generally accepted according to the practice and doctrine of international law».

För att gent emot de stater, som enligt frih. Staël von Holsteins uttryckssätt »göra obstruktion» mot tremilsregeln, genomdriva denna regel, tillgriper frih. Staël von Holstein en »på läran om havets frihet grundad reciprocitetsprincip», som han utförmar på ett sätt, som utan överdrift torde kunna betecknas som originellt. Han säger nämligen: »Om ett flertal stater efter inbördes överenskommelse som statlig norm upptaga tremilsgränsen, kan ej en grannstat sedan med folkrättsligt fog göra gällande en för dess vidkommande vidare gräns». Tillämpad på ett närliggande konkret fall skulle denna teori alltså innebära, att sedan Danmark, Tyskland, England m. fl. vid Nordsjön belägna stater genom den bekanta traktaten av 1882 inbördes förbundit sig att inskränka det resp. staters undersåtar förbehållna fiskeområdet till ett avstånd av tre nautiska mil från land; så skulle Sverige och Norge *oaktat de uttryckligen vägrat att ansluta sig till traktaten*, ipso facto vara skyldiga att inskränka vidden av det deras undersåtar förbehållna fiskeområdet från dittillsvarande fyra till tre nautiska mil. Om denna kontraktsteori kan med skäl sägas, att frih. Staël von Holstein torde stå ganska ensam om densamma.

Självfallet är, att reciprociteten är av betydelse på det internationellt rättsliga området, och tillämpad på frågan om sjöterritoriets utsträckning kommer den till uttryck i sådana fall, som när exempelvis Danmark, som gent emot de till Nordsjötraktaten anslutna staterna tillämpar en tremilsgräns, däremot gent emot Sverige tillämpar en fyramilsgräns för sitt fiskeområde; man kan naturligtvis även tänka sig, att en stat, som i allmänhet gör anspråk på vidsträcktare gräns för sitt sjöterritorium, genom lag eller avtal under förutsättning av ömsesidighet medger andra makters undersåtar att fiska intill ett avstånd av tre nautiska mil från sin kust; en sådan politik tillämpas exempelvis av Portugal. Men härifrån är steget långt till att göra gällande, att, därför att två eller flera stater fixerat sitt sjöterritorium till tre nautiska mil, övriga vid samma hav belägna stater, vilka tidigare haft ett vidsträcktare

sjöterritorium, skulle ipso facto vara skyldiga att också inskränka sitt sjöterritorium till tre nautiska mil.

Ur denna synpunkt är det naturligtvis av största intresse, att det kunnat konstateras, att Sverige för sin del antog fyramilsavståndet som territorialgräns redan 1779, d. v. s. avsevärt tidigare än en sjögräns av tre nautiska mil för första gången uppträder i Europa. I sin uppsats i »Nautisk tidskrift» synes frih. Staël von Holstein också ett ögonblick vara benägen att erkänna detta, ehuru hans fullkomligt ogrundade fantasier om en äldre svensk tre-milsgräns sedermera för honom på avvägar. Då 1779 års instruktion är den första av en lång rad författningar, sträckande sig från slutet av 1700-talet till nuvarande tid, vari konsekvent fasthållles, att utsträckningen av svenskt territorialvatten är en tysk eller geografisk (= fyra nautiska) mil, så torde det kunna anses fullt berättigat att i 1779 års instruktion se ursprunget till den nuvarande svenska fyramilsgränsen.

Undertecknad har aldrig yttrat sig över frågan, huruvida kanonskottshället som territorialgräns alltjämt äger fog; tvärtom har jag framhållit, att kanonskottshället inom staternas praxis tämligen genomgående ersatts med angivande av sjöterritoriets utsträckning i vissa längdmått, olika för olika stater. Å andra sidan har jag även framhållit, att kanonskottsregeln »är den enda regel i fråga om sjöterritoriets omfattning, som vunnit något mera allmänt erkännande inom den folkrättsliga litteraturen». Jag har så mycket större skäl att vidhålla detta påstående, som jag till de auktoriteter härför, jag tidigare åberopat, numera kan lägga prof. Schückings, vilken i sin rapport till N. F:s kommitté för kodificering av den internationella rätten i omedelbar anslutning till det ovancerade yttrandet angående tremilsgränsen fortsätter: »Further, there is the important fact . . . , that according to the most approved doctrine a State has the right to extend its dominion to the range of the coastal guns». På annat ställe i samma rapport yttrar prof. Schücking: » . . . in spite of divergencies of doctrine, the theory most widely accepted accords to the riparian State the right to extend the limit of its territorial sea to the range of the coastal guns by unilateral acts».

Att International Law Association enat sig om tremilsregeln

företråde framför andra är icke riktigt. Vad beträffar de skandinaviska staternas ståndpunkt i fråga om sjöterritoriets utsträckning förhåller det sig som bekant så, att Sverige och Norge (liksom även Finland) alltjämt fasthålla vid fyramilsgränsen. Huruvida Danmark definitivt uppgivet fyra-milsgränsen, torde vara osäkert, och i varje fall är det positivt oriktigt att som frih. Staël von Holstein påstå, att »Danmark efter sin anslutning till Nordsjökonventionen konsekvent upprätthållit tremilsregeln och vägrat erkänna någon annan». Som bekant erkänner ju Danmark i fiskerikonventionen med Sverige 1899 icke blott Sveriges anspråk på en fyramilsgräns, utan upprätthåller även för egen del gent emot Sverige en fyramilsgräns med avseende på fisket.

Jag kan ej underlåta att ännu en gång reagera mot det missbruk, frih. Staël von Holstein gör av Raestads och numera även av Björkstens namn. Därför att Raestad och till en viss grad även Björksten uttalat sig för en reducering av sjöterritoriets utsträckning i neutralitetshänseende till tre nautiska mil, gör frih. Staël von Holstein dessa herrar till tremilens förespråkar och spelar i denna deras egenskap ut dem mot undertecknad, med fullständigt bortseende ifrån, att såväl Raestad som Björksten med avseende på *det nuvarande rättsläget — vilket är det enda jag i min uppsats behandlat* — ha för Norges, resp. Finlands del hävdad alldeles samma uppfattning, som undertecknad i fråga om Sverige, nämligen att dessa länders anspråk på en fyramilsgräns för sitt territorialvatten äro fullt förenliga med gällande folkrätt<sup>1</sup>. Frågan, huruvida det är oppurtunt att för all framtid fasthålla vid fyramilsgränsen har jag i min uppsats aldrig berört, och den måste ju också ses ur helt andra synpunkter än de historiska och rättsliga, varur jag behandlat problemet.

Beträffande Björnstiernas note av 1874 kan jag endast upprepa, att utrikesdepartementet i senare tid aldrig åberopat dess felaktiga motivering, utan endast anfört det obestridliga faktum, att svenska regeringen 1874 gjorde anspråk på en fyra-mils territorialgräns.

Frih. Staël von Holsteins yttrande, att jag »utan större svårighet

<sup>1</sup> Att Raestad alltjämt vidhåller denna uppfattning, framgår av en av honom publicerad uppsats i den norska tidskriften »Samtiden»s 2:dra häfte för innevarande år.

rekapitulerat hans utveckling av 1758 års tremilsregel» är en något eufemistisk omskrivning för det faktum, att jag uppvisat, att frih. Staël von Holsteins tolkning av 1758 års handlingar rörande sjöterritoriet är väsentligen felaktig. Intet av vad frih. Staël von Holstein i sitt genmäle anför är på det ringaste sätt ägnat att rubba min argumentering, och jag vill därför fatta mig kort. Frih. Staël von Holsteins förklaring av 1758 års Kungl. brev, varigenom det svenska sjöterritoriets utsträckning fastställdes till tre mil (enligt undertecknad svenska eller tyska mil): »*Det ligger icke någon osannolikhet i att de noggranna svenska ämbetsverken för klarhets vinnande velat precisera den föreslagna milen till tre kvartmil*» förefaller minst sagt originell, i betraktande av att »mil» vid ifrågasvarande tid aldrig i svenska språket betydde kvartmil och att kvartmilen vid denna tid veterligen aldrig i Norden användes som längdmått till sjöss. Enligt frih. Staël von Holstein skulle »de noggranna svenska ämbetsverken» således »för klarhets vinnande» icke blott i bestämmelserna om det svenska sjöterritoriet infört ett i Sverige okänt längdmått, utan även betecknat detta längdmått med ett uttryck, som på svenska betyder något helt annat! Då Kaulbars uppgiver, att man stundom kan se 10 à 12 mil utåt sjön, förefaller detta onekligen väl högt tilltaget i fall med »mil» menas geografiska mil om fyra distansminuter, men i betraktande av att Kaulbars yttrande gick ut på att visa, att man under vissa förhållanden kunde se vida längre än den normala synvidden (vilken ju i Danmark-Norge beräknades till 4 à 5 geografiska mil) är det ej alldeles orimligt, att Kaulbars velat göra gällande, att man från Marstrands högt belägna fästningstorn kunde se mer än dubbelt så långt som normal synvidd. Om avståndet av tre geografiska mil (= 12 nautiska mil) gäller det, som Amiralitetskollegiet också framhöll, att det som uttryck för synvidden var snarare för litet än för stort, och tre nautiska mil är i alla händelser obetingat ett för litet mått på synvidden.

Utan att fästa någon större vikt vid saken, nödgas jag påpeka, att frih. Staël von Holstein i sitt Genmäle »till sitt fredande», avsevärt modifierar vissa av sina tidigare fällda yttranden. Han yttrar sålunda, att han »aldrig sagt annat än att den skotska landkänningen på sin tid uppgives ha beräknats till 30 à 33 km». I

sin uppsats i *Revue de Droit International* (sid. 641) säger han helt enkelt: »Mais la mesure de la vue — 30 à 33 kilomètres — l'emporte sur la portée du canon» — vilket uttalande, enligt vad det förefaller mig, fullt korrekt av mig återgivits med, att synvidden enligt frih. Staël von Holstein utgör 30 à 33 kilometer. Vidare säger han i »Genmäle», att han »aldrig talat om en nordisk, men väl om en svensk tremilsgräns av 1758». Jag har heller aldrig påstått, att frih. Staël von Holstein talat om en »nordisk tremilsgräns av 1758», men väl, att han antagit, att de nordiska länderna infört en gräns av tre nautiska mil redan *vid mitten av 1700-talet* — ett påstående, som ifråga om Sverige motiveras av frih. Staël von Holsteins nyss citerade yttrande, och vad beträffar Danmark-Norge av hans försök att göra troligt, att man vid avfattandet av 1745 års regel avsåg att införa en territorialgräns av tre nautiska mil, ehuru regeln längre fram »par une erreur involontaire» skulle tolkats såsom avseende en tysk mil = fyra nautiska mil. Vidare säger han, att han beträffande Paristraktaten 1763 ej är den förste, som däri sett en sammanblandning mellan »milles» och »lieues»; såväl i sin uppsats i »Nautisk Tidskrift» som i »Revue de Droit International» uppger frih. Staël von Holstein utan vidare, att Paristraktaten av 1763 infört en territorialgräns av tre nautiska mil, vilket onekligen är ägnat att ge upphov till en misstanke, att den sammanblandning av »milles» och »lieues» som här föreligger, begåtts av frih. Staël von Holstein själv. Huruvida även andra författare gjort sig skyldiga till samma föväxling, kan jag för närvarande ej erinra mig. I varje fall kan den ej gärna ha gjorts av författare på något av de språk, som i likhet med t. ex. engelskan och franskan ha skilda uttryck (league — lieue och mille — mile) för de olika mätsbestämningar, varom här är fråga. Av samma skäl kan det också anses uteslutet, att en sådan sammanblandning begåtts av dem, som avfattat 1763 års Paristraktat. — Att jag tagit utrymme i anspråk för dessa frågor, beror endast på att jag velat freda mig från eventuella misstankar att jag, i likhet med frih. Staël von Holstein, velat påbörda min vederpart yttranden, som han aldrig fällt.

Vid mitt citat av Lord Stowells domår 1800 och 1801 åsyftar jag de *tvenne* domar, som fälldes av Lord Stowell (då ännu Sir William Scott) resp. 1800 och 1801 i prismålen »*Twee Gebroeders*»,



och vilka man bör studera i ett sammanhang för att kunna se, hurusom tremilsgränsen uppträder som alternativ till kanonskottsvidden, ehuru tremilsgränsen visserligen endast omnämnes i den första domen<sup>1</sup>. Den följande dom, vari tremilsgränsen omnämnes, daterar sig ej, som frih. Staël von Holstein uppger, från 1806, utan från 1805. Detta är emellertid av underordnad vikt. Huvudsaken är, såsom jag tidigare framhållit, att tremils-gränsen för första gången uppträder i Europa mer än tjugo år efter sedan Sverige antog fyra-milsgränsen som mått för sitt sjöterritorium.

Beträffande 1779 års instruktion (varigenom den tyska eller geografiska milen = den nuvarande fyramilsgränsen blev måttet för svenskt sjöterritorium) är det av frih. Staël von Holstein anförda citatet ingalunda det enda stödet för min uppfattning, att det 1779 var fråga om en indragning av territorialgränsen. De avgörande skälen äro tvärtom *dels* min tidigare utförda bevisning för att 1758 års tremilsregel omöjligen kan avse nautiska mil, utan måste avse antingen svenska eller tyska mil, *dels* det faktum att det av rådsprotokollet den 18 februari 1779 tydligt framgår, att det då var fråga om att istället för ett avstånd av *tre mil* antaga ett avstånd av *en mil* såsom sjögräns. Man har nämligen rätt att utgå från, att rådsprotokollet icke med några raders mellanrum använder uttrycket »mil» i två skilda betydelser. Frih. Staël von Holsteins metod att utan vidare antaga, att ordet »mil» i ett och samma publika aktstycke betyder geografisk mil eller lieue, då det står *en mil*, men *nautisk mil*, så snart det står *tre mil*, påkallar näppeligen några ytterligare kommentarier från min sida.

Hur frih. Staël von Holstein kan påstå, att jag »synbarligen icke tagit del av akterna rörande 1871 års förordning» är mig ofattligt, då jag i min uppsats genom en rad citat ur snart sagt varje aktstycke rörande denna förordning uppvisat, att frih. Staël von Holsteins uppfattning om densamma är felaktig, i det att förordningen i sin definitiva utformning ingalunda kan anses som enbart

<sup>1</sup> Jmf. Fulton: »The Sovereignty of the Sea» (Sid. 577): »In 1800 and 1801 this great authority (Lord Stowell) adopted both the gunshot limit and the distance of three miles as its equivalent for the boundary of neutral waters, in deciding the well-known cases of the *Twee Gebroeders*. It was these decisions of Lord Stowell's which introduced the three-mile limit into English Jurisprudence».

en retorsionsåtgärd mot Norge, utan som en mot alla främmande länder riktad författning, vilken visar att den svenska regeringen ansåg sig ha rätt att förbehålla fisket intill en geografisk mil från yttersta skären åt svenska undersåtar — tydligen emedan Sveriges sjöterritorium hade denna utsträckning.

Detta motsäges ej på något sätt av det av frih. Staël von Holstein citerade utlåtandet av Kungl. Kommerskollegium 7 juni 1886. På 1880-talet var det, i samband med fiskeriförhandlingarna med Danmark, allvarligt fråga om att inskränka det svenska undersåtar förbehållna fiskeområdet från fyra till tre nautiska mil; det var emellertid naturligt, att man härvid ville försäkra sig om reciprocitet från andra makters sida. Nu hade emellertid samtliga vid Nordsjön belägna stater, utom Sverige och Norge, redan genom en inbördes överenskommelse inskränkt sina reserverade fiskeområden till tre nautiska mil. Då det vid den svenska västkusten framför allt var att räkna med besök av norska fiskare, var det ju endast naturligt, att Kommerskollegium ej ville tillstyrka en allmän bestämmelse om det svenska undersåtar förbehållna fiskeområdets inskränkning till tre mil annat än under förutsättning av reciprocitet från norsk sida — utan att detta på något sätt bevisar, att Kungl. Kungörelsen av 1871 hade karaktären av en retorsionsåtgärd.

Min granskning av frih. Staël von Holsteins »Genmäle» har redan blivit alltför lång, och jag skall därför ytterligare blott något beröra hans framställning av Ålandskonventionen 1921. Även det flyktigaste studium av min uppsats borde ha visat frih. Staël von Holstein, att jag aldrig förnekat det faktum, att en tremilsregel införts i denna konvention; däremot har jag framhållit att de uttalanden, som fälldes vid Ålandskonferensen 1921 av representanter för åtskilliga makter, äro ägnade att stödja min uppfattning, att tremilsregeln icke kan anses vara en inom den internationella rätten allmänt vedertagen norm, samt att den i Ålandskonventionen intagna tremilsregeln endast avser där ifrågavarande speciella fall.

Frih. Staël von Holsteins något dunkla uttalanden om, huru frågan om sjögränsen för framtiden bör regleras, har jag ingen anledning att upptaga till behandling.

*Torsten Gihl.*

## ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

### I. Politik.

**Konstitutionella frågor vid 1926 års riksdag.** Bland årets konstitutionella frågor har knappast mer än en, frågan om ändring i vissa avseenden av departementsorganisationen, tilldragit sig något större intresse. I propositionen n:r 12 framlade Kungl. Maj:t ett förslag till ändring av lagen om statsdepartementen, vilket huvudsakligen innebar, att kyrkoärendena skulle överföras från ecklesiastik- till justitiedepartementet; därjämte skulle en av den ändrade försvarsorganisationen betingad, rent formell ändring i bestämmelsen om försvarsdepartementets verksamhetsområde vidtagas. Såsom motiv för förslaget om kyrkoärendenas överflyttning — en tanke, som tidigare framförts i vissa motioner samt i departementalkommitterades betänkande av år 1912 — framhölls, att ecklesiastikdepartementet för närvarande vore oproportionerligt betungat, vadan ett avskiljande av kyrkoärendena syntes önskvärt, samt att dessa ärenden lämpligen borde handläggas av justitiedepartementet, vilket behandlade de närstående kyrkolagsärendena. I anledning av denna proposition väcktes icke mindre än sex motioner, vari olika ändringar i departementsindelningen ifrågasattes; bland annat föreslogs inrättande av ett särskilt kyrkodepartement, indragning av handelsdepartementet samt förnyad utredning angående ärendenas fördelning mellan statsdepartementen.

I sitt yttrande rörande de olika förslagen (bet. n:r 12) gjorde K. U. gällande, att den förebragta utredningen i fråga om kyrkoärendenas ställning icke vore övertygande. Särskilt syntes det tvivelaktigt, hurvida icke genom dessa ärendens överflyttning till justitiedepartementet chefen för detta departement skulle erhålla en alltför stor arbetsbörda. Enligt utskottets mening borde en förnyad utredning beträffande departementsorganisationen företagas; såsom riktlinjer för en dylik utredning anvisade utskottet särskilt möjligheten av en sammanslagning av handels- och kommunikationsdepartementen samt behovet av en mera enhetlig handläggning av de kommunala ärendena. Utskottet hemställde därför, att riksdagen, med avslag å den kungl. propositionen, skulle anhålla om »en fullständigare och mera ingående utredning rörande ändrad departementsindelning med beaktande av

---

frågan, huruvida antalet departement kunde genom sammanslagning minskas». I en reservation yrkade samtliga socialdemokratiska ledamöter bifall till den kungl. propositionen; dock med den förändringen, att justitiedepartementet efter kyrkoärendenas överflyttning skulle benämnas justitie- och ecklesiastikdepartementet.

Utskottets utlåtande ledde i kamrarna till synnerligen ingående debatter. Resultatet blev, att första kammaren biföll utskottets hemställan, under det att andra kammaren anslöt sig till den till förmån för det kungl. förslaget avgivna reservationen. Då någon sammanjämkning icke var möjlig, hade alltså hela frågan förfallit.

En annan kungl. proposition, n:r 55, vari vissa formella ändringar i lagen om kommandomål föreslogos, — i nära anslutning till den i propositionen n:r 12 föreslagna ändrade bestämmelsen rörande försvarsdepartementet — blev likaledes avslagen. Även i detta fall röstade första kammaren för K.U:s avstyrkande hemställan, under det att andra kammaren, i anslutning till en socialdemokratisk reservation, röstade för det kungl. förslaget.

Intet av de många motionsvis framställda förslagen om grundlagsändringar eller utredning beträffande sådana har vunnit riksdagens bifall. Sålunda har K.U. avstyrkt och båda kamrarna avslagit motioner om bland annat indragning av militieombudsmannaämbetet och om ändrad arbetsfördelning mellan utskotten. Ett förslag om utredning angående införande av decisiv folkomröstning avvisades med ringa meningsskiljaktighet. Två motioner om utredning rörande ändring av 21 § regeringsformen i sådan riktning, att lagrådets granskningsrätt endast skulle omfatta lagförslagets formella och lagtekniska sida, avsgos under stark opposition från socialdemokratiskt håll. Under opposition från höger- och bondeförbundare avsgo båda kamrarnas vänstermajoriteter utredningsförslag rörande det politiska utskyldsstreckets återinförande (K.U:s utlåtande n:r 20). Nämnas kan även, att en av herr Lindhagen väckt, synnerligen omfattande motion om avhjälpande »av de aktuella bristerna i det nuvarande parlamentariska styrelsesättet i Sverige» utan närmare diskussion avslagits.

Den nära nog årligen återkommande frågan om avskäffande av censusbestämmelserna i fråga om valbarhet till riksdagens första kammare har även vid denna riksdag varit före. En motion i angiven riktning väcktes från socialdemokratiskt håll. Frågan fick denna gång särskilt intresse därigenom att K.U., som tidigare vid flera tillfällen tillstyrkt liknande motioner, nu i viss mån ändrade ståndpunkt (utlåtande n:r 26). Majoriteten av utskottets borgerliga representanter enade sig nämligen om ett yttrande, vari utskottet, under betoning av censusstreckens i vissa fall olämpliga konsekvenser, men under starkt framhållande av vikten att genom särskilda bestämmelser upprätthålla karaktärsskillnaden mellan kamrarna, föreslog skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan, »att Kungl. Maj:t efter verkställd utredning ville, i avseende å grunderna för riksdagsordningens bestämmelser beträffande valbarhet till första

kammaren, inom den nuvarande fyraårsperioden framlägga förslag till sådana ändringar som, utan att utplåna karaktärsskillnaden mellan riksdagens båda kamrar, vore ägnade att tillföra första kammaren en allsidig sammansättning». Utskottets socialdemokrater hemställde i en reservation om bifall till motionen; en frisinnad representant avgav likaledes en reservation i denna riktning. Utskottets utlåtande, som kan sägas snudda vid det så kallade förstakammarproblemet utan att verkligen ingå på detsamma, blev i båda kamrarna föremål för livliga debatter. Resultatet blev, att första kammaren biföll utskottets hemställan, under det att andra kammaren med tämligen stor majoritet biföll motionen, vadan frågan alltså förföll. Utgången visar, att en anmärkningsvärd meningsskiljaktighet på denna punkt förelegat mellan det frisinnade partiets fraktioner i de båda kamrarna.

En rad motioner beträffande valsätt och valmetod ha även vid denna riksdag framställts. Främst märkas härvid i båda kamrarna väckta folkfrisinnade partimotioner, vari föreslagits utredning »i syfte att vid val till riksdagens andra kammare tillförsäkra de olika partierna mandat i förhållande till deras sammanlagda rösttal». Enligt motionerna skulle detta syfte vinnas antingen genom ett system med tilläggsmandat eller ock genom annat utjämningsförfarande. Motionerna avstyrktes av K.U. (utlåtande n:r 22) under hänvisning till de skäl mot införande av ett utjämningsförfarande av ett eller annat slag, som anförts i de s. k. proportionsvalssakkunnigas betänkande av den 18 april 1921. Utskottets hemställan bifölls i båda kamrarna mot det folkfrisinnade partiets röster. — I en annan motion, framförd av en liberal förstakammarrepresentant, påyrkades ändring av valsättet i motsatt riktning; utredning föreslogs nämligen om återgång till majoritetsval i enmansvalkretsar vid val till andra kammaren. K.U. avstyrkte utan närmare motivering förslaget; endast en reservant, utskottets socialdemokratiska vice ordförande, yrkade i huvudsak bifall till detsamma. Utskottets hemställan bifölls av båda kamrarna med överväldigande majoritet.

I en från socialdemokratiskt håll väckt motion föreslogs begäran om utredning rörande sådan ändring i lagen om val till riksdagen, att vid val till andra kammaren förutom partibeteckning endast underpartibeteckning — icke, såsom enligt 1924 års lagstiftning, jämväl fraktionsbeteckning — skulle få förekomma. Denna motion avstyrktes av konstitutionsutskottet, vars majoritet, såsom av den följande redogörelsen för kommunalförfattningsfrågorna vid årets riksdag framgår, tvärtom ansåg, att det 1924 genomförda systemet skulle komma till användning jämväl vid kommunala val och val av elektor till första kammaren. Båda kamrarna beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

I en mindre väsentlig punkt har riksdagen däremot begärt utredning angående ändring i vallagen och motsvarande kommunala valbestämmelser. I två inom andra kammaren väckta motoner påyrkades olika ändringar i 58 §, första stycket, i lagen om val till

riksdagen. I den ena motionen (II: 18) erinrades om, att gällande bestämmelse om uppehåll i val under gudstjänsttid är oklar, och påyrkades utredning om förtydligande av stadgandet; denna fråga har för övrigt nyligen diskuterats i denna tidskrift — Lundelius, Om stadgandena i vallagen (och kommunallagarna) om uppehåll i val under gudstjänsttid, häfte I 1926. I den andra motionen (II: 206) föreslogs utsträckning av tiden för valförrättningen. K.U. hemställde med anledning av motionerna om utredning i angivna hänseenden och båda kamrarna beslutade i enlighet med utskottets hemställan (riksdagens skrivelse n:r 44).

Åtskilliga traktatförslag ha genom kungl. propositioner förelagts riksdagen och av denna godkänts. Sålunda har riksdagen bifallit ett förslag om Sveriges anslutning för ytterligare tio år framåt till avtalet om den fasta mellanfolkliga domstolen. Förliknings- och skiljedomstraktater med Polen och Tjeckoslovakien ha godkänts. En längre gående konvention med Norge, Danmark och Finland angående fredligt avgörande av tvister, innefattande förbehållslösa avtal om skiljedomsförfarande, har jämväl vunnit riksdagens bifall. Slutligen har riksdagen även godkänt en mellan Sverige och Siam avslutad vänskaps-, och handels- och sjöfartstraktat.

**Kommunalförfattningsfrågor** De kommunala valbestämmelserna ha vid 1926 års riksdag.

i vissa hänseenden vid årets riksdag (enligt skrivelse n:r 238) underkastats en genomgripande revision. Denna har huvudsakligen gått ut på dels att möjliggöra sammanförandet av vissa kommunala val till en och samma valförrättning, dels att göra det vid andrakammarvalen genomförda systemet med underparti- och fraktionsbeteckningar tillämpligt även för de viktigare kommunala valens vidkommande.

I det förra hänseendet hade 1925 års riksdag (i skrivelse n:r 130) anhållit om utredning och förslag till sådana ändringar i gällande förordningar, att val av kommunal- och stadsfullmäktige må kunna äga rum vid samma förrättning som val av landstingsmän». I anledning av denna skrivelse framlade Kungl. Maj:t vid årets riksdag två propositioner, n:r 107 och 108, vari föreslogos för det framställda önskemålets tillgodoseende erforderliga ändringar i vederbörande kommunallagar samt vissa följdändringar i lagen om val till riksdagen. Enligt förslaget skulle kommunal- och stadsfullmäktigeval kunna förläggas till samma dag som landstingsmannaval, liksom ock municipalfullmäktigval till samma dag som kommunalfullmäktigval, varvid valsammanföringen skulle göras beroende av kommunalt beslut med enkel majoritet i varje särskilt fall. De samfällda valen skulle förrättas i samband med varandra sålunda, att röstberättigad, som ägde utöva rösträtt vid båda valen, vid ett och samma tillfälle skulle kunna avgiva sin röst vid vardera av desamma. I de båda propositionerna föreslogos därjämte vissa

ändringar i ett annat avseende av landstingsvalen och lagen om val till riksdagen. Dessa förslag, som utgingo från riksdagens skrivelse n:r 131 vid 1925 års riksdag, avsågo, att vid val av suppleanter för landstingsmän och förstakammarelektorer de namm, som å spaltad valsedel vore upptagna å sedelns högra sida såsom särskilda suppleantnamn för viss landstingsman eller elektor skulle erhålla företräde framför övriga å sedeln upptagna namm; den inadvertens, som i denna punkt förefanns, har, vad beträffar den då gällande landstingsförordningen, blivit ingående belyst i denna tidskrift (Broms, En inadvertens i landstingsförordningen, 1923).

Vad beträffar valmetoden vi de kommunala valen, framställdes i en rad motioner (I: 35, 36 och 65 samt II: 81 och 82) förslag, som i huvudsak gingo ut på att det år 1924 för val till andra kammaren genomförda systemet med möjlighet till underparti- och fraktionsbeteckning skulle komma till användning jämväl vid val av landstingsmän, stads- och kommunalfullmäktige samt förstakammarlektorer. Det ifrågasattes dock i vissa av motionerna, att termen underpartibeteckning härvid skulle utbytas mot annat lämpligare uttryck.

De sålunda i olika propositioner och motioner framställda förslagen gjordes av K.U. till föremål för ett gemensamt yttrande (utlåtande n:r 25). De båda kungl. propositionerna blevo i princip tillstyrkta av utskottet, som emellertid företagit en formell omarbetning av lagtexten och därjämte i ett par punkter förordade sakliga ändringar i förslagen. Bland dessa senare är att märka, att tiden för landstingsmannaval så tillvida skulle ändras, som valet icke skulle få äga rum före den 13 september, alltså icke, såsom förut och enligt Kungl. Maj:ts förslag, när som helst under september månad. Därjämte föreslogs en sådan ändring i tidigare gällande kassationsbestämmelser, att förefintligheten av två likalydande valsedlar i ett valkuvert icke skulle leda till båda sedlarnas ogillande, utan att i detta fall den ena sedeln skulle räknas.

Beträffande de väckta motionerna framhöll utskottet, att erfarenheterna från 1924 års andrakammarval gåvo vid handen, att systemet med underparti- och fraktionsbeteckning fyllt ett verkligt behov, och att det kunde antagas, att ett liknande behov även förefunnnes i fråga om de kommunala valen och elektorsvalen. Utskottet betonade jämväl önskvärdheten av att samma system i detta hänseende bleve gällande för de olika valen. En annan utformning av hithörande bestämmelser än den år 1924 beslutade vore emellertid att föredraga. Enligt 1924 års bestämmelser komme, då olika partier samverka i en valkartell, den såsom samlingsbeteckning använda beteckningen att enligt lagens ord bliva partibeteckning, under det att de särbeteckningar, som varje parti använde, lagtekniskt bleve underpartibeteckningar. Det vore uppenbart, att en dylik motsättning mellan lagens uttryckssätt och allmänt vedertaget politiskt språkbruk icke vore lämpligt. Utskottet föreslog därför en sådan utformning av dessa bestämmelser, att väl partibeteckningen

bibehölles såsom den obligatoriska beteckningen, men att därjämte rätt gaves att ovanför partibeteckningen utsätta *kartellbeteckning* (beteckning i ord för två eller flera vid valet samverkande partier) och mellan partibeteckningen och namnen *fraktionsbeteckning* (beteckning i ord för viss grupp av valmän eller viss meningsriktning inom partiet). Såsom gemensam benämning för dessa beteckningar föreslogs ordet *väljarbeteckning*. De grundläggande bestämmelserna om dessa beteckningar infördes i de lagparagrafer, vari regler givas för valsedlarnas uppställning. I de lagrum, som behandla sammanräkningsförfarandet, skulle däremot, på grund av att valsedlarna städe måste ordnas efter sin första beteckning, rent abstrakta benämningar — A- B- och C-grupper, användas. I överensstämmelse med denna formulering föreslogs jämväl, att de valsedelgrupper, som vid sammanräkningsförfarandet bildas med ledning av namnen å valsedlarna och för att fastställa namnföljden inom varje väljarbeteckningsgrupp, skulle benämnas *namngrupper*. Genom denna utformning av vederbörande stadganden skulle, framhöll utskottet, »en klarläggande åtskillnad åvägbringas mellan den del av sammanräkningsförfarandet, som gäller platsfördelningen *mellan* de vid valet uppträdande politiska sammanslutningarna, och den del av detta förfarande, som avser platsfördelningen *inom* vederbörande sammanslutningar». Utskottet yttrade slutligen i detta sammanhang att de för andrakammarvalen gällande bestämmelserna vid en följande riksdag borde omredigeras i överensstämmelse med utskottets förslag. — Mot utskottets utlåtande i denna del reserverade sig utskottets socialdemokrater med yrkande om avslag å samtliga i ämnet väckta motioner.

Det av utskottet utarbetade omfattande lagförslaget blev i båda kamrarna antaget i oförändrat skick. Voteringarna gingo i huvudsak efter partilinjer, i det att det socialdemokratiska partiet röstade mot utskottets förslag om kartell- och fraktionsbeteckningar.

I anslutning till riksdagsskrivelser vid 1920 och 1925 års riksdagar (n:r 84, resp. n:r 153) framlade Kungl. Maj:t en proposition n:r 187 med förslag till vissa ändringar i förordningen angående kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg. Förslaget gick i huvudsak ut på införande av proportionellt valsätt vid val av kyrkofullmäktige; därjämte skulle den successiva förnyelsen vid dessa val avskaffas samt antalet kyrkofullmäktige för varje församling bestämmas i förhållande till de olika församlingarnas invånarantal. Med en mindre väsentlig ändring, som beslutades efter sammanjämkning mellan kamrarna, blev propositionen av riksdagen godkänd.

I övrigt ha, med det i redogörelsen för de konstitutionella frågorna angivna undantaget, samtliga motionsvis framkomna förslag om ändringar i kommunalförfattningarna avstyrkts av K.U. och avslagits av riksdagen. Så var fallet med en i andra kammaren från högerpartiets sida väckt motion om skärpning av det kommunala



utskyldsstrecket till att gälla samtliga de tre sistförflutna kalenderåren; denna fråga behandlades av K.U. och kamrarna i samband med frågan om det politiska utskyldsstreckets återinförande. Ett förslag om sådan ändring i bestämmelserna om sammanräkning vid kommunalfullmäktig- eller stadsfullmäktigval, att denna i landskommun eller stad, som är indelad i valkretsar, skulle ske så, som om rösterna avlämnats inom en valkrets, avslogs under hänvisning till de skäl, som anförts mot införande av ett utjämningsförfarande vid valen till andra kammaren. Förslag om fakultativt införande av kyrkofullmäktige i den kyrkliga kommunen samt om närmare föreskrifter rörande val av ordförande jämte vice ordförande i kommunal- och stadsfullmäktige avslogos med hänvisning till pågående utredningar. Slutligen avslogs jämväl efter åtskillig diskussion en motion om modifikation av bestämmelserna om kvalificerad majoritet vid vissa kommunala avgöranden.

*H. T—n.*

## II. Statistik och ekonomi.

**Ränteförhållandena** ha under förra halvåret 1926 gett anledning till åtskillig diskussion. Riksbankens diskonto har, som bekant, hållits vid 4 1/2 %, vilken diskontosats gällt fr. o. m. den 9 oktober 1925, efter sänkning med 1/2 % i två etapper från 5 1/2 %, som var gällande diskonto t. o. m. den 23 juli 1925. Med iakttagande av riksbankens diskontoförändringar och den brukliga officiella marginalen om 1 % mellan diskonto och högsta gällande depositionsränta ha privatbankerna i allmänhet beräknat 3 1/2 % såväl på depositions- och kapitalräkning som på sparkasseräkning vid 4 1/2 % diskonto. Även våra största stadssparbanker ha intill ingången av senast förflutna andra kvartalet 1926 däremot vidhållit 4 1/2 % inlåningsränta. Den starka differensen mellan privatbankernas och sparbankernas jämförliga räntesatser har lett till fortgående minskning i de förras och ökning i de senares insättningar. Tendensen därtill, som givetvis även delvis haft sin förklaring i det olika sätt, på vilket krisen 1921—1923 berört privatbanker och sparbanker, har icke märkbart hämmats därigenom, att privatbankerna fr. o. m. den 15 april 1926 höjt räntan till 4 % för depositions- och kapitalräkning med minst 4 månaders uppsägning.

Borgmästare Georg Bismark har i en uppmärksam uppsats i Svensk sparbankstidskrift 1926, häfte 1, om »Sparbankerna och affärsbankerna» angett sparbankernas ståndpunkt till situationen. Förklaringen till även de största stadssparbankernas dröjande tveksamhet att sänka inlåningsräntan från 4 1/2 % till 4 % ser han dels uti de genom diskontohöjningen i England från 4 till 5 % mot

slutet av år 1925 väckta farhågorna, att vår riksbank möjligen skulle återgå till 5 %, dels uti Postsparbankens vidhållande av 4 % inlåningsränta. Den starkaste betoningen faller tydligen på sistnämnda motiv, som alltjämt äger giltighet.

Bankdirektör O. Rydbeck har i följande häfte av samma tidsskrift gjort ett elegant inlägg i debatten, där nyssnämnda motiv vinner erkännande. Därvid hävdas också med rätta det rimliga däruti; att räntenivån i sparbankerna normalt bör sänkas och höjas möjligast samtidigt med riksbankens diskontoförändringar, även om sparbanker i olika bygder givetvis icke böra hålla samma räntesats eller m. a. o. samma avstånd från det officiella diskontot. Liksom vid en viss beräkning allmän prisnivå i riket skillnader äro märkbara mellan olika dyrorter i skilda landsändar, måste vid en viss räntenivå lägre och högre räntesatser råda på penning- och kapitalmarknadens centralpunkter, där fluktuationerna även bli snabbare och mera graderade, och på den kapitalfattigare landsbygden.

En viss besvikelse bereder emellertid R:s uppsats läsaren både därigenom, att den i hög grad ologiskt ur dessa diskontopolitiska synpunkter utmynnar i ett både onödigt och därutöver olämpligt råd till sparbankerna att samverka om hållandet av enhetliga räntesatser efter mönstret av privatbankernas ränteöverenskommelser, vilka blivit en utväg att vidga den verkliga räntemarginalen till 3 %, och framför allt därigenom, att B:s uppsats om sparbankspolitiken rimligen kunde väntats ge en av våra främsta privatbankmän den bästa anledningen att lägga huvudvikten vid att motivera och förklara privatbankernas egen politik. Depositionsräntans höjning den 15 april kompenserade sig privatbankerna för i möjligaste mån genom  $\frac{1}{2}$  % höjning av räntan för kreditiv och för lån mot annan säkerhet än prima obligationer. Nationalekonomiskt diskutabel var redan förut den breda räntemarginalen, som privatbankerna alltför länge vidhållit. Den plär försvaras med hänvisning till behovet av fortsatta avskrivningar och till bördan av alltjämt oförräntade frusna krediter. Emellertid utgöra just kreditivlånens dryga satser en börda, som hämmar bärkraftiga företags uppsving och därmed även det återvändande förtroendet till industriföretagens räntabilitet, för vilken räntepolitiken kan vara föga mindre betungande än skattepolitiken.

Räntefrågan blir ytterligare aktuell, om riksbanken går ned till ett diskonto om 4 %. Postsparbankens länge påkallade räntesänkning bör väl då inträffa. Den synes vara ett statsintresse även på grund av förestående konverteringar av statens högprocentiga obligationslån, sedan den effektiva obligationsräntan under ett år nedgått med inemot  $\frac{1}{2}$  %. Den långa obligationsæran bör väl småningom avlösas av en period med växande förtroende för relativt mera avkastningsgivande aktier.

E. F. K. S—n.

## LITTERATURGRANSKNINGAR.

---

HANS KELSEN: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin 1925. 433 s.

Hans Kelsens rättsvetenskapliga undersökningar hava inriktat sig på att utforma en strängt juridisk statsteori med borteliminerande av alla psykologiska, sociologiska och etiskt-politiska synpunkter. »Hauptprobleme der Staatsrechtslehre» genomförde en kritisk »Auseinandersetzung» med sociologiskt färgade statsläror, dels den organiska teorien med Gierke som främste målsman och dels den anorganiska uppfattning, som framförallt representeras av Jellineks »Allgemeine Staatslehre». I »Das Problem der Souveränität» tillämpade Kelsen sin rättslogiska metod på ett spörsmål av vitalt intresse för statsrätt och statsfilosofi. »Der soziologische und juristische Staatsbegriff» var en elegant apologi för rättsvetenskapens metodiska renhet, utformad i samband med en ingående kritik av moderna sociologer såsom Simmel, Durkheim och Max Weber.

I det föreliggande arbetet »Allgemeine Staatslehre» har Kelsen låtit sina kritiskt metodologiska undersökningar utmynna i ett statsvetenskapligt system, baserat på hans strängt normativa statsuppfattning. Att giva ett fullständigt referat är omöjligt inom denna begränsade ram; den österrikiske forskaren behandlar i sin bok snart sagt alla frågor av större intresse för den allmänna statsrättsläran. Anmälaren kommer därför att inskränka sig till en framställning av systemets logiska struktur och söka visa, hur den kunskapsteoretiska grundtanken tillämpas på olika problemområden.

Kelsens arbete omfattar tre böcker. I den första boken, »Das Wesen des Staats», giver han en allmän begreppsutredning. Andra boken behandlar »Die Geltung der Staatsordnung» eller statslärans statik, medan tredje boken, »Die Erzeugung der Staatsordnung», giver en framställning av dess dynamiska sida.

I första boken utgår Kelsen från uppgiften att giva en betydelseanalys av ordet stat. Han konstaterar, att denna terms betydelse är föremål för en exempellös oenighet bland forskarna. Än sammanfalla begreppen stat och samhälle; än sättas de i motsatsförhållande till varandra. Lika oklart ter sig förhållandet mellan stats- och rättsbegreppet; än framställer man staten som rättens garant

och förutsättning, än går man den motsatta vägen. I regel föreställer man sig staten som en social realitet, medan rätten fattas som det på staten baserade normsystemet. Härmed sammanhänger den gängse distinktionen mellan den sociologiska statsläran och den juridiska statsrättsläran. Mot denna uppfattning invänder Kelsen, att kunskapsföremålets identitet blott är möjlig genom metodens identitet, »die Identität der Erkenntnisrichtung». Teorien om statens »två sidor» är därför ur kunskapskritisk synpunkt en orimlighet.

De läror, som i staten se en social realitet, uppvisa två huvudtyper. Den ena är individualpsykologiskt orienterad och fattar staten som ett fall av psykisk växelverkan — den begagnar sålunda grundbegreppet i den Simmelska samhällsläran. Mot denna doktrin polemiserar Kelsen med samma argumentering, som han framfört i »Der soziologische Staatsbegriff». Den andra vill fatta staten som en reell allmänvilja; dess radikala form är organismteorin, vilken Kelsen karaktäriserar som »eine zur Mythologie gewordene Hypostasierung<sup>1</sup>».

Efter denna kritiska exposé utvecklar Kelsen sitt grundläggande statsbegrepp. Han anknyter till den moderna logismens distinktion mellan tänkandet som psykisk akt och det tänkta sakförhållandet, exempelvis mitt tänkande av parallellaxiomet och denna sats som »Satz an sich», för att begagna Bolzanos uttryck. På samma sätt är staten en ideell ordning, ett specifikt normsystem, väl att skilja från de tanke- och viljeakter, som referera sig till dessa normer. Detsamma gäller om alla sociala bildningar, nationella, religiösa o. s. v. — de kunna endast förstås som specifika värdesystem, och idén om ett universellt samhälle är »das Problem einer universalen Wert- und Weltanschauung, als einer Synthesis aller Normsysteme», (s. 15). Kelsens statsbegrepp vilar sålunda på en kunskapsteoretisk dualism av nykantiansk typ: normernas och kausalitetens riken, den ideella och den reella sfären, äro slutna system, som måste hållas strängt åtskilda i den metodiska renhetens intresse.

Av denna normativa statsuppfattning följer, att statsläran endast är möjlig, som rättslära, vare sig den behandlar normerna med abstraktion från innehållssynpunkten (Rechtsformenlehre) eller fastställer deras typiska innehåll och således utvecklar en »Rechtsinhaltslehre» (s. 18). En sådan allmän statslära har det givna rättssystemet till sitt område och måste därför skiljas från politiken. Denna uppställer sociala ideal — som sådan är den en gren av etiken. Vidare undersöker den de tjänligaste medlen att realisera idealen — så tillvida är den en teknisk disciplin. Den utgår från vissa grundnormer, vilka icke kunna objektivt begrundas,

<sup>1</sup> Kelsens kritik av den s. k. organiska statsteorin riktar sig mot dess empiristiska form, som med förkärlek laborerar med fysiologiska analogier. Hans invändningar träffa mindre denna uppfattning i dess rationella utgestaltning, exempelvis Bosanquets »The philosophical Theory of the State» och den bostromska statsläran.

och alla omdömen i ett politiskt system hava hypotetisk form enligt det allmänna schemat: om den första principen gäller, gälla alla övriga sats. Till politikens gebiet hör först och främst frågan om statens existensberättigande över huvud, stridsfrågan mellan anarkismen och de »etatistiska» riktningarna. Bejakas detta spörsmål, uppställa sig frågorna om den bästa möjliga statsformen och om vägen att förverkliga densamma.

Efter denna framställning av politikens begrepp övergår Kelsen till en mera detaljerad analys av det statsrättsliga grundproblemet. Med bestämt avvisande av alla »metarättsliga» personlighets- och viljeföreställningar bestämmer han begreppet »Zurechnung» i dess strängt rättsteoretiska mening. Den juridiska personligheten är en normpersonifikation utan psykologisk realitet. Staten är personlighet i betydelse av högsta »Zurechnungsendpunkt; statsviljan» är en åskådlig formel för rätten i dess egenskap av »ein System zwanganordnender Rechtssätze» (s. 53).

I de två följande böckerna belysas statsrättens olika problem utifrån det i första boken utvecklade statsbegreppet.

»Geltung der Staatsordnung» behandlar de grundläggande kategorierna statsmakt, statsområde och statsfolk. Ur rättslogisk synpunkt är Kelsens analys av det första begreppet av särskilt intresse.

För den traditionella uppfattningen, framhåller han, är *statsmakten* statens egentliga väsen. Härvid föreställer man sig den som en kauserande kraft. Men en sådan faktisk maktutövning är en blott mänsklig handling; statlig blir den först, när den låter sig hänföras till en normativ ordning. Den gängse läran förbiser, att »herrschaftsrelationen» endast är tänkbar »in der Norm der Sollordnung». Annars kunde man med samma rätt säga, att värmen »härskar» över kroppen, emedan den framkallar vissa reaktioner från organismens sida. Abstraherar man från börats form, så tänker man det abstraherade innehållet som ett led i naturens kausalsystem. Men därmed berövar man sig varje möjlighet att förstå det statliga subordinationsförhållandet. Den riktiga uppfattningen ser i »statsmakten» icke den ena människans underordning under den andras vilja utan människornas subordination under ett normsystem.

Kelsen tillämpar därpå denna princip på suveränitetsbegreppet. Den moderna statsläran har övervunnit de äldre försöken att utrusta det ena eller andra statsorganet, fursten eller folket, med suveränitetens egenskap. I stället har den utvecklat läran om stats-suveräniteten. Med all rätt, framhåller Kelsen, ser den häri ett vetenskapligt framsteg. Men den invecklar sig i en svår motsägelse, då den fattar staten dels som högsta makt, dels som hörande till fakticitetens värld. Den kommer sålunda till den absurda föreställningen om en prima causa, en kauserande kraft, som själv icke bestämmas av någon orsak. Motsägelsen övervinnes endast, om man uppfattar begreppet statsmakt rent normativt, »als Geltung

einer Sollordnung» (s. 102) och låter begreppet suveränitet uttrycka det rättsliga normsystemets enhet.

På ett intressant sätt anknyter Kelsen detta problem till en allmänt kunskapsteoretisk tankegång. All vetenskap eftersträvar enhet, negativt uttryckt motsägelsefrihet. Ur naturvetenskaplig synpunkt måste alla erfarenhetsfakta ingå i ett natursammanhang, d. v. s. bestämmas av den allmänna kausallagen. Liksom det blott kan finnas *en* natur, kan det blott finnas *en* rättsordning, och endast det »kann als 'gegeben' gelten, was nach der spezifischen Eigengesetzlichkeit des Rechtssystems rechtsgesetzlich bestimmbar ist» (sid. 105).

Fattar man suveränitetsbegreppet på detta rent formella, rättslogiska sätt, betyder det i sin tillämpning på den enskilda staten, att dess rättsordning är en högsta, alla andra ordningar omfattande och bestämmande ordning. Statssuveräniteten måste då utesluta varje möjlighet till en folkrättslig ordning med objektiv giltighet. Man har sökt undgå denna svårighet genom att omtyda begreppet till ett »Rechtsinhaltsbegriff»; man har tolkat suveräniteten som en statens subjektiva rätt, deriverad ur en föregiven rätt till frihet, vilken i sin tur härledes ur en postulerad rätt till existens. Genom denna omtydning har man sökt göra gällande, att suveräniteten blott är möjlig på folkrättens grundval. Fattar man däremot begreppet strängt formellt, som »Eigengesetzlichkeit des Rechtssystems» då ställes man ovillkorligen inför frågan: har statens rättsordning eller folkrättsordningen primat?

Det första alternativet, framhåller Kelsen, uppfattar folkrättens regelsystem som »eine delegierte Ordnung» (s. 121). Staten är ju endast bunden av sin egen vilja; alltså måste den folkrättsliga förpliktelsen kunna baseras på ett erkännande från statens sida. Men en sådan »Anerkennung» är i många fall ingenting annat än en högst problematisk fiktion. Skall folkrätten gälla som objektiv, gentemot de förpliktade staterna självständig rättsnorm, är det andra alternativet det enda möjliga. Folkrättsordningen måste då representera »die Eigengesetzlichkeit des Rechtssystems».

*Statsområdet* uppfattas av Kelsen i enlighet med hans normativa uppfattning som »ein Geltungsraum, nicht der Wirkungsbereich der staatlichen Ordnung» (s. 138). Och *statsfolket* betyder icke en mångfald människor, tänkt som enhet, utan fastmer en mångfald mänskliga handlingar och underlåtanden, uppfattad i enhetens form. Man måste, säger han, frigöra sig från den primitiva föreställningen om folket som »ett psykologiskt konglomerat» oberoende av all rättsordning.

Tredje boken, »statslärans dynamik», omfattar tre kapitel, »Die Erzeugungstufen», »Die Erzeugungorgane» och »Die Erzeugungsmethoden».

Första kapitlet, där läran om statsfunktionerna utvecklas, anknyter till det gamla problemet om »statsmaktens odelbarhet». Kelsen påpekar, att detta spörsmål blott kan uppkomma, när man

låter statsmakten få substantiell karaktär. Uppfattas den däremot som »Geltung einer Rechtsordnung», blir givetvis varje föreställning om en »delning» en absurditet.

Vidare ter sig ur rättslogisk synpunkt motsatsen lagstiftning — rättsskipning endast relativ. Den blir absolut, då man begår misstaget att identifiera den med motsatsen mellan historiskt individualiserade *organ*. En lag betyder en generell eller abstrakt norm; rättsskipningen innebär dess individualisering eller konkretisering. Lagstiftningen och rättsskipningen äro således att fatta som två stadier i den process, varigenom rätten frambringas (s. 234). Ur samma synpunkt blir även förvaltningen »eine Individualisierung und Konkretisierung von Gesetzen» (s. 236). I den gängse statsuppfattningen föreligger en principiell motsats mellan rättsskipning och förvaltning. Enligt Kelsen är denna att förklara ur en kontamination av formella synpunkter och innehållssynpunkter.

Författningen är den grundnorm, på vilken statens identitet beror. Härigenom blir rättens värld ett sammanhängande helt, där varje stadium bestämmes av det närmast högre. Domstolens utslag determineras av den generella normen (lagen), vars frambringande i sin tur bestämmes av de konstitutionella normerna. I lagen »tillämpas» författningen; den blir »angewendet» liksom lagen i rättsskipningen. Hela denna process uppvisar en egendomlig parallellism av norm och »Seinstatbestand». Varje stadium med undantag av det första är »Tatbestand» i relation till det omedelbart föregående, norm i förhållande till det närmast följande. (S. 249—250.)

I andra kapitlet utför Kelsen en analys av begreppet statsorgan. Den ansluter sig direkt till den föregående framställningen av rättsprocessen som en kontinuerlig serie av stadier. Ett statsorgan bestämmes som »der durch die Norm höherer Stufe bestimmte Setzer der Norm niederer Stufe» (s. 262). Med andra ord; varje statsorgan är i förhållande till den högre determinerande normen *legis executor* och i förhållande till den norm, som »sättes» genom dess funktion, *legis lator*.

I detta sammanhang ägnar Kelsen den hävdvunna läran om parlamentet som folkrepresentation en intressant och ingående granskning. Han söker uppvisa dess fiktiva karaktär; folket som valkorporation är juridiskt sett blott kreaçõesorgan. Härmed vill han icke bestrida, att parlamentsledamöterna kunna stå i intimt faktiskt beroende av sina valmän. Han hävdar endast, att detta förhållande är rättsligt irrelevant.

Det sista kapitlet, »Die Erzeugungsmethoden», behandlar de olika statsformerna. Med detta begrepp förstår Kelsen »die mögliche Methode der Erzeugung der Staatsordnung» (s. 321) eller rättsformen som »Rechtserzeugungsmethode».

Vid behandlingen av detta område har statsvetenskapen opererat med frihetsbegreppet som bestämningsgrund. Kelsen ägnar denna »Grunddominante aller sozialen Spekulation» (s. 321) en intressant analys, påpekar dess primärbetydelse av social negation, (naturlig

frihet) visar, hur begreppet får positiv karaktär (självstyrelse = politisk frihet) och slår över i folksuveränitetens idé. Demokratien, där varje medborgare är underkastad rättsnormerna och medverkar vid deras frambringande, framstår som den fria statsformen i motsats till autokratien.

Dessa båda statsformer äro konstruerade idealtyper, som aldrig förekomma renodlade i verkligheten. Den absoluta monarkin närmar sig den senare typen; det konstitutionella konungadömet åter har upptagit demokratiska element (parlamentet och ministeransvarigheten). Den moderna republiken tenderar mot den demokratiska typen.

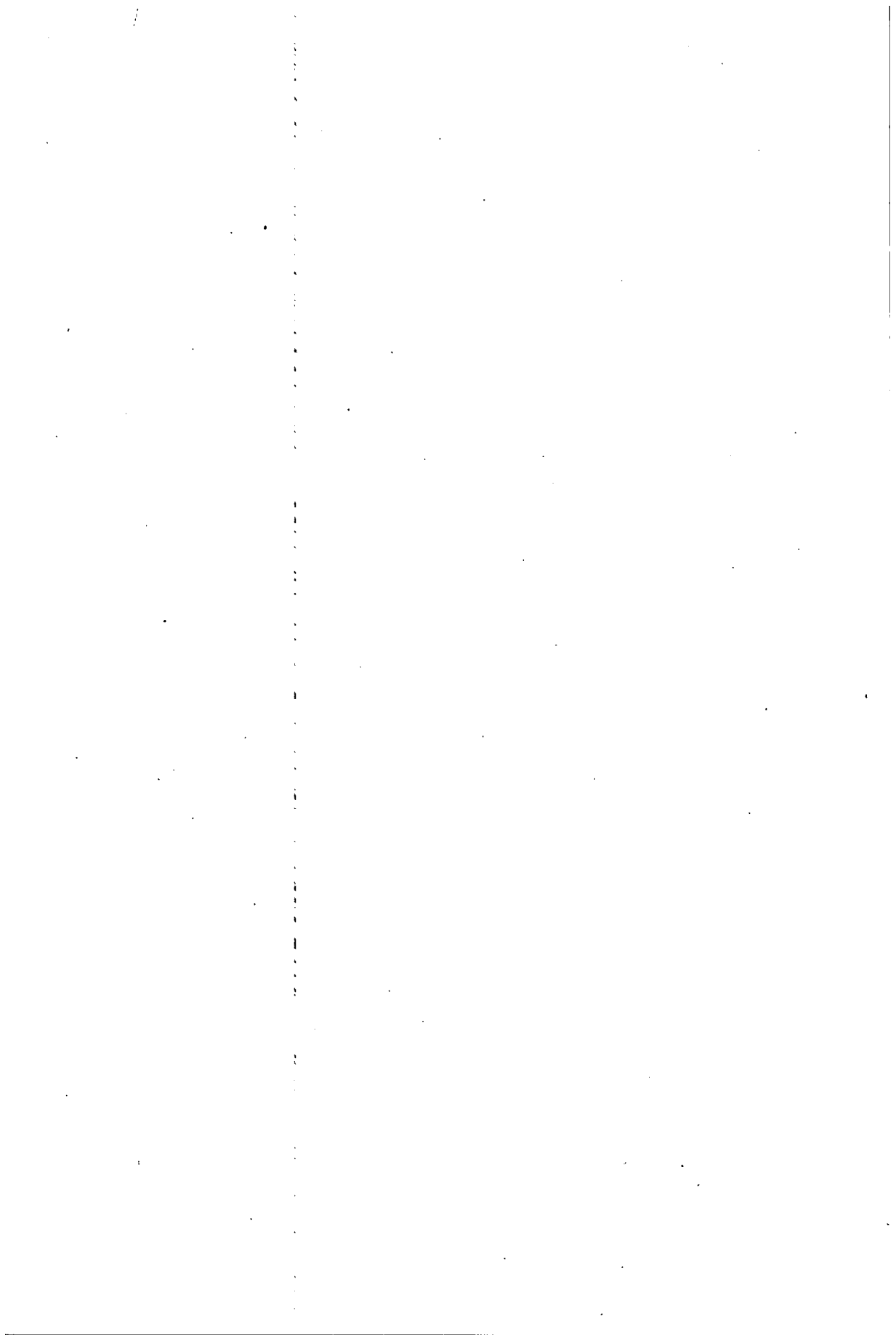
Kelsen slutar med några synpunkter på statsidealens förhållande till världsåskådningen. Han gör gällande, att autokratiska ideal höra samman med en religiöst metafysisk inställning, medan en demokratisk hållning organiskt sammanhänger med kritisk relativism. Idéhistoriskt sett synes dock denna teori ganska problematisk. Den moderna demokratiens ideologi har ju i hög grad bestämts av den anglosaxiska puritanismen, vars världsåskådning onekligen var »metaphysisch; absolutistisch». Och den kritiska relativismen har i många fall utmynnat i en utpräglad antidemokratisk uppfattning, exempelvis hos Thomas Hobbes, Voltaire, Taine och Renan, modernare exempel att förtiga.

*Gunnar Aspelin.*

---







## Till red. insända skrifter.

- Ekonomiska Samfundets Tidskrift.* Ny serie. H. 7. Hfors 1926.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1926. N:r 3. Hfors 1926.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. C. H. V—VI. Hfors 1926.
- Historisk Tidskrift.* Årg. 46. H. 2. Sthlm 1926.
- Industria.* Årg. XXII. N:r 11—14. Sthlm 1926.
- International labour review.* Vol. XIII. N:r 6. Vol. XIV. N:r 1. Genève 1926.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1926. N:o 5—6. Rome 1926.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 13. N:r 10—14. Sthlm 1926.
- La Giustizia Penale.* Rivista Critica Settimanale di Dottrina, Giurisprudenza e Legislazione. Anno XXXII. Fasc. 13—17. Roma 1926.
- La Procedura Penale Italiana.* Rivista Critica Bimensile. Supplemento alla »Giustizia Penale». Anno XII. Fasc. 7—8. Roma 1926.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gevle.* 1925. Supplement. 1926. H. 1. Gevle 1926.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXI. N:r 21—29. Hfors 1926.
- Nationalekonomisk Tidskrift.* 1926. H. 3. Kbhvn 1926.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* Årg. 6. N:r 3. Sthlm 1926.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.* 1926. H. 3—4. Sthlm 1926.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1926. N:r 3. Sthlm 1926.
- Skogen.* Årg. 13. H. 5—6. Sthlm 1926.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* 1926. H. 5—6. Sthlm 1926.
- Sociala Meddelanden.* 1926. N:r 5—7. Sthlm 1926.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. XXI. H. 4—5. Sthlm 1926.
- Sünt Förnuft.* Årg. VI. N:r 4. Sthlm 1926.
- Svensk Finanstidning.* Årg. IV. N:r 35—42. Sthlm 1926.
- Svensk Juristtidning.* 1926. H. 4. Sthlm 1926.
- Svensk Tidskrift.* 1926. H. 5. Sthlm 1926.
- Svenska Landsbygdens Kommunaltidning.* 1926. N:r 6—7. Sthlm 1926.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1926. H. 4. Sthlm 1926.
- Sveriges officiella statistik.* Kooperativ verksamhet i Sverige år 1924. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1926.
- Tiden.* 1926. N:r 4. Sthlm 1926.
- Tirfing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. 1926. H. 3—6. Sala 1926.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 24. H. 1. Hamburg 1926.
- BERGVALL, JOHN, Restriktionssystemet. Hur det kommit till, hur det arbetar, vad det utträttat. Utg. av Systembolagsföreningarnes Förtroendenämnd. Sthlm 1926.
- BRATT, IVAN, En riksdagsdebatt om spritcentralen. Sthlm 1926. P. A. Norstedt & Söner.
- HOLM, SUNE, Folkkrättens teori. Uddevalla 1926.

**Brand- och Lif-  
försäkringsaktiebolaget**

**S K Å N E**

**M a l m ö**

Samtliga fonder 1/1 1926

c:a 55,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

**Brandförsäkringar,  
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö  
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.



**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,  
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,  
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,  
och Automobil-**

försäkringar meddelas av

**Försäkringsaktiebolaget**

**M A L M Ö**

genom bolaget Skånes agenter.